

veiledning i arbeid med likestilling for

- Grunnskole
- Videregående opplæring
- Voksenopplæring

kjekk og pen

KIRKE-, UTDANNINGS- OG
FORSKNINGSDEPARTEMENTET

innholdsfortegnelse

Forord	5	5 Likestilling i ulike fag	48	6 Opplæring i bedrift	70
1 Innledning	6	<i>Felles allmenne fag for grunnskolen og videregående opplæring</i>	50	Tilrettelegging i bedrifter med lærlinger	72
Skolens ansvar for likestillingsarbeid		KRL og Religion	50	7 Vedlegg	74
2 Likestilling – gevinst for alle	10	Samfunnsfagene	50	Hvem gjør hva i likestillingsarbeidet	76
Hvorfor aktivt likestillingsarbeid er viktig i dag		Norsk	52	Litteratur og fagressurser	76
Suksessfaktorer		Tilvalgsspråk	52	For informasjon	77
Kartlegging		Matematikk	54	Milepæler	78
3 Læringsarbeid i et likestillingsperspektiv	14	Natur- og miljøfag, Fysikk, Kjemi og Biologi	54	Eksempler på likestillingsprosjekter og –tiltak	80
Organisering		Kroppsoving	56		
Metoder		Historie	56		
4 Temaer i en likestillingskontekst	18	Geografi	59		
Holdninger, forventninger og påvirkning	20	<i>Fag for grunnskolen</i>	60		
Vold	23	Kunst- og håndverk	60		
Kropp	26	Musikk	60		
Seksualitet	28	Heimkunnskap	60		
Familie og samliv	30	<i>Studieretningsfag i videregående opplæring</i>	62		
Arbeidsliv	34	Kjønnsdelte studieretninger	62		
Samfunn	40	Helse- og sosialfag	62		
Likestilling – en global utfordring	43	Hotell- og næringsmiddelfag	62		
		Mekaniske fag, Elektrofag og Kjemi-			
		og prosessfag	64		
		Naturbruk	64		
		Formgivningsfag	64		
		Tekniske byggfag, Byggfag og Trearbeidsfag	66		
		Musikk, dans og dram	66		
		Idrettsfag	66		
		Salg og service	68		
		Media og kommunikasjon	68		

forord

I Norge har vi lenge regnet oss som verdensmestre i likestilling. På noen områder er vi også langt framme. Mange kvinner deltar i yrkeslivet og vi har lenge hatt framtrede kvinnelige politikere.

Men Norge har også et av de mest kjønnsdelte arbeidsmarked i den vestlige verden. Kvinner dominerer i skole og omsorgsykker, menn dominerer i næringsliv og ledelse. Dette betyr da også at kvinner befinner seg i lavtlønnsyrker, mens menn hever de høyeste lønningene. Her er det ikke noe markant skille mellom privat næringsliv og offentlig sektor: Det er kvinnetomt på toppene.

Slik kan det ikke fortsette.

Vi har ikke råd til å unnvære kvinners brede deltagelse i de posisjonene der viktige avgjørelser blir tatt. Om vi antar at vettet er sånn noenlunde likt fordelt mellom kjønnene betyr dagens situasjon at vi ikke har de beste tilstede når ting bestemmes. Derfor vil flere kvinner inn på mannsdominerte arenaer også høyne kvaliteten.

Vi har også bruk for at flere gutter velger utradisjonelt. Det er stort behov for arbeidskraft i omsorgssektoren. Da må vi rekruttere fra hele

befolkningen, ikke bare blant jentene. I barnehager og skoler trenger vi menn som kan være forbilder og ressurspersoner for barna. Både gutter og jenter har godt av kontakt med voksne av begge kjønn i oppveksten. Skal vi gjøre noe for å rette opp det skjeve arbeidsmarkedet vi har i Norge, må vi begynne med utdanningssystemet.

Likestilling handler også om det økende presset barn og unge opplever i forhold til egen kropp, redsel for vold og voksnes kjønnsstereotype bilder av hvordan jenter og gutter skal være. Reell likestilling oppnår vi ikke før holdninger endres og jenter og gutter får samme muligheter og vilkår – uavhengig av kjønn. Likestilling handler om respekt for hverandre og om frigjøring fra rigide kjønnsroller.

Derfor har vi laget denne veiledningen i arbeid med likestilling. Den er laget fordi den skal brukes. Den skal sette likestilling på dagsorden, skape debatt og – ikke minst – føre til handling. Det er på høy tid at vi løfter likestillingen fra festtalene over i virkeligheten.

Trond Giske
Kirke-, utdannings- og forskningsminister

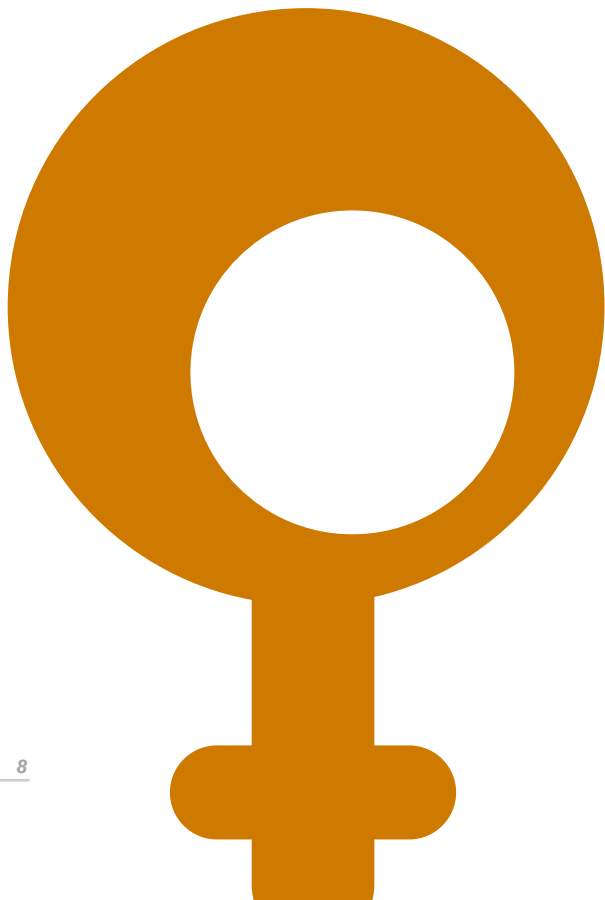
innledning **1**

skolens ansvar for likestillingsarbeid

innledning

Opplæringa skal leggje eit grunnlag for vidare utdanning og for livslang læring og støtte opp under eit felles kunnskaps-, kultur- og verdigrunnlag og eit høgt kompetansenivå i folket.

Opplæringa skal tilpassast evnene og føresetnadene hjå den enkelte eleven, lærlingen og lærekanidaten. Det skal leggjast vekt på å skape gode samarbeidsformer mellom lærarar og elevar, mellom lærlingar, lærekanidatar og bedrifter, mellom skole og heim, og mellom skole og arbeidsliv. Alle som er knytte til skolen eller til lærebedriftene, skal arbeide for å hindre at elevar, lærlingar og lærekanidatar kjem til skade eller blir utsette for krenkjande ord eller handlingar.

Fra § 1-2 Formålet med opplæringa, Opplæringslova

Å fremme likestilling i opplæring og utdanning er et overordnet utdanningspolitisk mål. Helt siden 1970-tallet har likestilling vært integrert i læreplanene for grunnskolen og videregående opplæring. I dag er likestilling mellom kjønnene et selvsagt element i læreplaner, i opplæringsloven og i andre mål- og styringsdokumenter for sektoren. Samtidig er likestillingsloven gjeldene for skoler og lærebedrifter. Likestillingsarbeidet skal med andre ord foregå i all opplæring og på alle nivåer.

Skolens ledelse er tildelt et spesielt ansvar for å sørge for at bevisst likestillingsarbeid inngår som en del av skolens prioriterte områder. Oppgavene vil dermed knyttes til arbeid med skolens års- og virksomhetsplaner, initiering av likestillingsprosjekter og inkludering av likestilling i temavalg. Likestilling bør også være en del av diskusjonen om skolens fag- og timefordeling.

Dette er en veiledning i arbeid med likestilling mellom kjønnene. Likestilling kan også handle om like rettigheter og muligheter for mennesker med ulike legning, eller for andre minoriteter i samfunnet. Det blir imidlertid for omfattende å behandle alle sider ved likestilling i én veiledning. Dessuten er likestilling mellom jenter og gutter, menn og kvinner en målsetning som gjelder på tvers av andre skiller.

Jenter og gutter, kvinner og menn blir omtalt i veiledningen i form av typiske og dominerende karakteristika for de to kjønn. Det kan derfor være viktig å rette oppmerksomheten mot at det hele

tiden skal være den enkeltes forutsetninger og egenart som skal stå i fokus. En veiledning i arbeid med likestilling kan være en hjelp for lærere og opplæringsansvarlige til å legge opplæringen til rette for den enkelte, ved å ta hensyn til individuelle forskjeller og til "typiske" forskjeller mellom kjønnene. Debatten om likestilling går ofte i forhold til likhetsperspektivet eller forskjellighetsperspektivet. Noen mener at disse to perspektivene er på kollisjonskurs. Det er imidlertid godt mulig å argumentere både for lik utdanning og for yrkesutøvelse, for synliggjøring av begge kjønns kulturer og for forståelse og respekt mellom dem. Kirke-, utdannings- og forskningskomiteen uttrykte det slik i 1995: "Opplæringen skal bygge på begge kjønns erfaringer og være en spore til likestilling og fellesskap".

Veiledningen er tenkt som en støtte for samhandlingen mellom elever, lærlinger, lærere, ledere, opplæringsansvarlige, foreldre og foresatte i arbeid med likestilling. Innenfor denne samhandlingen må alle aktører ha kunnskaper om likestilling og vilje til å arbeide med tema. Veiledningen formidler likestillingskunnskap, eksempler på implementering av likestilling i ulike fag og hverdagsaktuelle temaer satt inn i en likestillingskontekst. Samtidig inviterer veiledningen til aktiv handling og gir konkrete eksempler på hvordan likestillingsarbeid kan utføres i praksis.

I opplæringa skal ein ta omsyn til at røynsleane hos jenter og gutar ofte er ulike. Grunnskulen skal medverke til at begge kjønna får dei same rettane, pliktene og vilkåra i familieliv, vidare utdanning, arbeidsliv og i anna samfunnsliv. Både innhald og organisering, læremiddel og arbeidsmåtar skal sikre læringa til jenter og gutar like godt, slik at dei får den same merksemda, dei same oppgåvene og dei same utfordringane. Opplæringa skal oppmuntre begge kjønna til å ta ansvar i arbeid og samfunnsvirke, og til å førebu seg for utdanning og yrkesval i tråd med evner og interesser, uavhengig av tradisjonelle kjønnsrolleforventningar. Opplæringa må stimulere og førebu jenter og gutar til å velje vidare opplæring som gir grunnlag for likestilling i yrkesval.

Prinsipp og retningslinjer for Grunnskulen

likestilling – gevinst for alle

2

hvorfor aktivt likestillingsarbeid er viktig i dag

suksessfaktorer

kartlegging

likestilling – gevinst for alle

Man fødes ikke til kvinne – man blir det skrev den franske feministen Simone de Beauvoir. Dette kan også snus *man fødes ikke til mann – man blir det*. Det er biologiske betingelser som tilsier om du blir kvinne eller mann, men roller man inntar handler også om kultur, forventninger, holdninger og samfunnsmekanismer.

Formelt sett har kvinner og menn like rettigheter på de fleste områder i Norge, og likestilling er integrert i lover, regler og avtaleverk. I realiteten er det fremdeles store forskjeller mellom kvinners og menns, jenters og gutters reelle muligheter og livsvilkår. Dette blant annet fordi lovverk og avtaleverk i stor grad er laget med en mannlig norm som utgangspunkt. Ettersom kvinner og menn lever ulike liv, får lover og regler ulik virkning for kjønnene. I familie-, arbeids- og samfunnsliv møter begge kjønn i alle aldre ofte en virkelighet som i stor grad fordeles etter gamle kjønnsrollemønstre. Norsk opplæring avspeiler samfunnssituasjonen på iøynefallende måter. Oppmerksomhetsfordeling, tid og midler til spesialundervisning og yrkes- og utdanningsvalg er noen eksempler på dette. Dette tegner et bilde av manglende likestilling som kan, hvis det ikke gripes fatt i, videreføres også på kommende generasjoner.

Aktivt arbeid for økt likestilling er fremdeles aktuelt både for menn og kvinner, gutter og jenter. I takt med samfunnsutviklingen har også likestillingsarbeid fått en ny dimensjon. Framtidig karriere og familie, syn på egen kropp, redsel for vold og reklamens kjønnsstereotyper er temaer de fleste gutter og jenter opplever som svært relevant i sin

hverdag. Dette har i høy grad med likestilling å gjøre. Målet med likestillingsarbeidet er ikke å beskytte det ene kjønn, men å gi begge kjønn økt selvtilitt og rett til å være seg selv, på tross av nettopp kjønn. Aktivt likestillingsarbeid vil med andre ord gi gevinst for alle.

Likestilling i skolens utviklingsarbeid

Større likhet på noen områder betyr ikke at gutter og jenter, kvinner og menn skal bli like, men derimot at de skal ha like vilkår og muligheter. Framtidas behov for kunnskap og kompetanse krever likestilling i dagens skole.

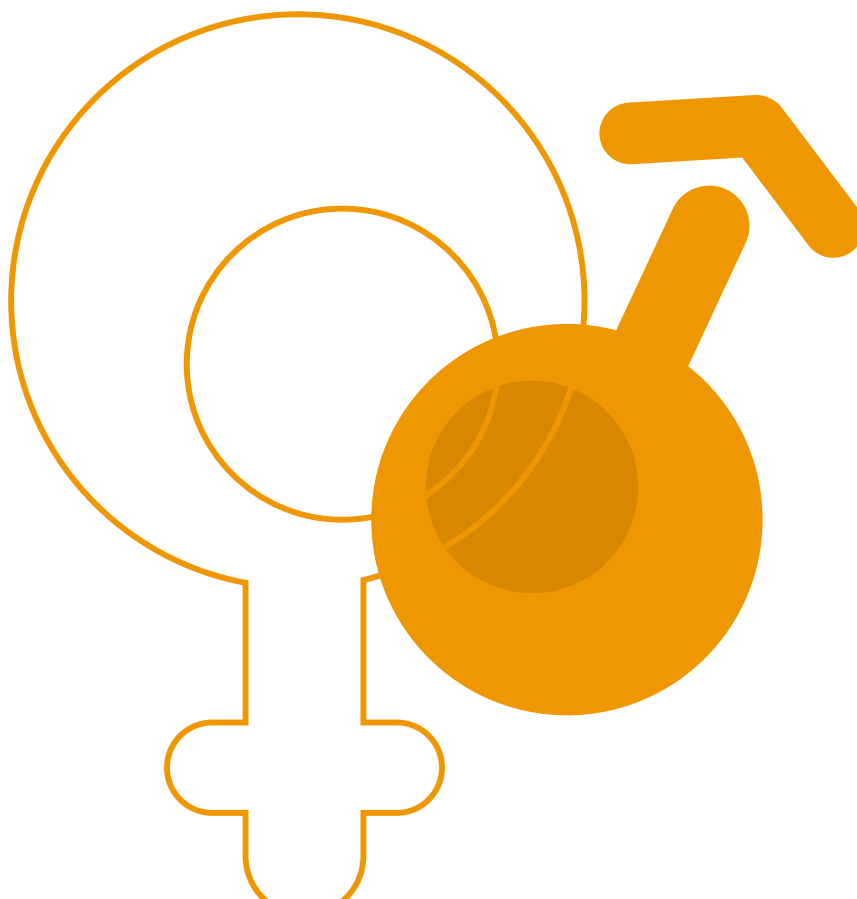
Likestilling handler også om kulturendring. Dette begrepet må være viktig som utgangspunkt, fordi nettopp skolen er en viktig kulturformidler. Skal man nå fram og skape engasjement for likestilling er det vesentlig å ta utgangspunkt i barns og unges egen hverdag, erfaringer, holdninger, forventninger og kunnskap. Skolefelleskapet må derfor føre likestillingsdebatter med stor takhøyde hvor alle deltar på likeverdige vilkår. Elevene, både gutter og jenter, må stå i sentrum for alt arbeid med likestilling innenfor skolesamfunnet og delta aktivt i planleggings-, gjennomførings- og vurderingsarbeidet. Med et solid kunnskapsgrunnlag, debatt og aktiv elevmedvirkning kan holdninger endres og grunnlag for fruktbart likestillingsarbeid dannes.

Et vellykket likestillingsarbeid forutsetter god forankring i ledelsen, blant kollegene, i elevgruppen, blant læringer og hos foreldre og foresatte. Likestillingsarbeid avhenger av at alle drar lasset sammen, og at elever, læringer, foreldre og fore-

satte, lærere og ledere av begge kjønn møtes til meningsbryting på likeverdige vilkår i planleggings-, gjennomførings- og vurderingsarbeidet. Arbeid med likestilling handler om evnen til å se likestillingsutfordringene som en del av utviklingsarbeidet, samt å iverksette tiltak for å rette opp skjevhetene. Søkelyset bør derfor rettes mot innholdet i opplæringa og mot de organisatoriske grep skolen og lærebedriften foretar seg.

Oppfostringen skal fremme likestilling mellom kjønn og solidaritet på tvers av grupper og grenser. Den skal vise kunnskap som en skapende og omformende kraft, både til personlig utvikling og humane samkvemsformer.

Generell del av læreplanen

For å få et helhetlig bilde av dagens situasjon og mulighetene for å endre denne, bør både elever, læringer, lærere og ledere delta i en kartlegging. En slik kartlegging kan inneholde:

- hvem som jobber med og har ansvaret for likestillingsarbeidet
- hvilke preferanser, holdninger og tolkninger lærerne og ledelsen har til likestilling
- hvilke holdninger elevene og lærlingene har til likestilling, og hvilke temaer de mener er aktuelle i forhold til likestilling
- hvordan jenter og gutter har det i opplærings-tiden – i- og utenfor undervisningen
- hvordan oppmerksomhet og tid fordeles på gutter og jenter
- hvordan jenter og gutter våger å diskutere sine tanker om egen kjønnsidentitet
- hvordan likestilling er integrert i årsplaner, virksomhetsplaner, prosjektarbeid og i de enkelte fag
- hvordan likestillingsperspektivet er integrert i skolens personal- og ansettelsespolitikk
- hvordan likestilling er integrert i planleggings-, gjennomførings- og vurderingsarbeid
- hvilke områder elevene, lærlingene, lærerne og ledelsen mener at jenter og gutter må styrkes på
- hvordan elevene fordeler seg på ulike fag og hvilke lærere som underviser i hvilke fag
- hvordan foreldre og foresatte inkluderes i skolens likestillingsarbeid
- hvordan jenter og gutter selv oppfatter sine valgmuligheter og om det er begrensninger knytter til kjønn

læringsarbeid i et likestillingsperspektiv

3

organisering

metoder

læringsarbeid i et likestillingsperspektiv

*Opplæringens mål er å utvide barns,
unges og voksnes evner til erkjennelse
og opplevelse, til innlevelse, utfoldelse
og deltagelse.*

*Undervisningen må tilpasses ikke bare
fag og stoff, men også alderstrinn og
utviklingsnivå, den enkelte elev og den
sammensatte klasse.*

Generell del av læreplanen

Opplæring og utdanning skal praktisere og virkeliggjøre likestilling og fellesskap mellom kjønnene. Arbeid for likestilling og et bevisst kjønnsperspektiv på opplæringen innebærer at både jenter og gutter får like mye ut av opplæringen. Opplæringen skal hegne om *hennes* og *hans* rett til å være og utvikle seg som den *han* eller *hun* er, og ikke minst – få respekt for det. Innhold og organisering, læremidler og arbeidsformer skal ivareta jenters og gutters læring like godt, slik at de får lik oppmerksomhet både som individer og gruppe, samt like krevende oppgaver og utfordringer.

Utfordringene er mange. Opplæringen skal tydeliggjøre at begge kjønn har lik rett og plikt til å delta i utformingen av samfunnsutviklingen og til å ta ansvar for beslutninger. Videre skal den peke på årsaker til, former for og virkninger av kjønnsdiskriminering, samt stimulere og forberede jenter og gutter for valg av videre utdanning og yrke som gir grunnlag for økt likestilling.

En helhetstenking på alt likestillingsarbeid, med utgangspunkt i læreplanene, vil være nødvendig. Likestilling bør være naturlig i møte med elevene – i det enkelte fag, i egne likestillingsprosjekter og gjennom særtiltak for jenter og gutter. Uansett hvilken organiseringsform den enkelte skole velger – likestilling må settes på dagsorden.

Veiledningen gir her noen eksempler på hvordan læringsarbeidet kan organiseres og tilrettelegges i et likestillingsperspektiv.

Gruppesammensetting

Når det arbeides i grupper er det viktig at det tilstrebes lik fordeling av oppgaver mellom kjønnene. Det kan ofte oppstå en kjønnsmessig ubalanse i fordeling av ulike oppgaver internt i en arbeidsgruppe. Ved bevisst å fordele ansvar og oppgaver etter en rettferdighetsnøkkel vil både jenter og gutter kunne få et godt utbytte av arbeidet samt varierte arbeidsoppgaver.

Rene jente- og guttegrupper kan være riktig i visse sammenhenger og for kortere perioder. Ved å la elevene jobbe i kjønnsdelte grupper, kan både jenters og gutters perspektiver, erfaringer og interesser bli ivaretatt, samt at læringseffekten kan bli bedre for begge kjønn. Rene jente- og guttegrupper gjør det lettere å være "avvikende" i forhold til kjønnsrollestereotypene: Kjønnsdelte grupper kan gi både lærere og elever anledning til å se de profilerte og utadvendte jentene og de rolige, inkluderende og omsorgsfulle guttene i andre roller enn vanlig. Etterpå kan elevene samles på tvers av kjønn for å vurdere eventuelle likheter og ulikheter.

Særbehandling

Middelet særbehandling kan ha likhet som mål. Positiv forskjellsbehandling kan derfor være nødvendig på områder der jenter og gutter ikke stiller like sterkt. Erfaring fra ulike skoleprosjekter viser at læringseffekten blir god for gutter hvis de får opplæring i et emne eller fag først for så å lære opp jentene, eller hvis jentene lærer noe først for så å lære bort til guttene.

Ledertrening og omsorgsoppgaver

La jenter få ledertrening og gutter få omsorgsoppgaver for yngre elever. Hva må gutter få kunnskap om for å utøve omsorg? Hva må jenter vite om det å være en god leder? Begge roller innebærer at elevene må planlegge, gjennomføre og evaluere arbeidet. De eldre elevene kan eksempelvis fungere som rollemodeller for de yngre elevene. En av utfordringene er å få fram kombinasjonsrollen – som leder og omsorgsperson.

Tale- og debatteknikk

Gjennom enkle rollespill, dramatisering og praktiske øvelser kan alle elever få trygghet og selvtillit til å slippe seg løs, snakke i en større forsamling og argumentere for egne meninger. Temaer sett i et likestillingsperspektiv kan få fram ulike vinklinger og holdninger hos elevene. Det kan være bra, både for jenter og gutter, å få trening i mindre grupper før de øver seg for hele klassen. Målet må være å styrke jenters og gutters sterke sider, øke selvtilliten og opparbeide et tolerant klassemiljø. Etterpå bør det forekomme en evaluering av hva som føles vanskelig, hvilke kommentarer som er konstruktive og hvilke som er ubehagelige.

Dramatisering og rollespill

Å spille roller og lage teater er morsomt. Drama med økt selvinnsikt som hovedmål er viktig i likestillingssammenheng. Jenter og gutter vil komme i kontakt med sider ved seg selv som kulturen legger hardt press på i den ene eller andre retningen. Ikke minst trenger jenter og gutter å blir kjent

med sin egen styrke og svakhet. Når elevene selv får utfolde seg og spille ulike roller vil de bevisstgjøres på egen og andres rolle, situasjon og posisjon. Det kan også være hensiktsmessig at elevene får spille det motsatte kjønn – gjerne gjennom stereotype framstillinger. Dette vil avsløre mye om hvordan gutter og jenter ser på hverandre, hvordan de observerer hverandres væremåte og eventuelle fordommer.

Vurdering av oppgaver

Ulike forventninger til jenter og gutter kan være utslagsgivende ved vurdering av oppgaver. Lærere og elever kan derfor vurdere elevbesvarelser i samarbeid, der navn ikke er bekjentgjort. Eventuelt kan det byttes på kjønn uten lærers viten. En engelsk undersøkelse viste at jenter fikk bedre karakterer når lærerne trodde de var gutter.

Bruk av læremidler og kilder

For elevenes læring og virkelighetsforståelse er det vesentlig å bruke et vidt spekter av kilder i læringsarbeidet, og å øve elevene til å være kritiske informasjonslettere, -innhentere, -sorterere og -brukere, i et likestillingsperspektiv. Elever og lærere kan i samarbeid utarbeide likestillingskriterier for valg av læremidler og kilder. Dette vil styrke elevenes muligheter til å foreta individuelle valg av læremidler og kilder. Det er viktig å huske på at Likestillingsloven setter krav til bruk av læremidler. I Likestillingsloven forutsettes det at de læremidler som nyttes skal bygge på likestilling mellom kjønnene.

Bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi

IKT som verktøy for kunnskapsutvikling, kommunikasjon og samhandlingsrelasjoner, setter nye pedagogiske og organisatoriske krav til skolen. Når skoler tar i bruk IKT er det viktig å ha et klart likestillingsperspektiv, spesielt fordi statistikk viser at jenter ofte henger etter når det gjelder kunnskap og bruk¹. På den annen side viser det seg at jenters IKT-bruk er mulighets- og nyttefokusert. Valg av programvare, tilgjengelighet til og tilgang på datautstyr bør derfor tilgodeses begge kjønn.

Problembasert læring

Problembasert læring gir store muligheter i likestillingsarbeid. Ved å finne ut av, drøfte og problematisere eksempelvis jenters og gutters, kvinners og menns stilling i samfunnet kan likestillingskunnskap tilegnes og holdninger og atferd endres.

Samarbeid skole – hjem

Likestilling bør være tema i samarbeidsrelasjoner mellom skole og hjem. Det er viktig at barn og unge både hjemme og på skolen møter holdninger, atferd og arbeidsmetoder som bygger opp under et likestillingsperspektiv. Det er ikke tilstrekkelig at skolen alene arbeider med en bevisstgjøring rundt disse spørsmålsstillingene. Likestilling bør være et aktuelt tema for diskusjon mellom foreldre/foresatte, lærere og elever, på foreldremøter og i ulike samarbeidsrelasjoner mellom skole og hjem.

¹ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet:

Ett klikk og du er hekta, 1999

temaer i en likestillingskontekst

4

holdninger, forventninger og påvirkning

vold

kropp

seksualitet

familie og samliv

arbeidsliv

samfunn

likestilling – en global utfordring

Opplæringen skal møte barn, unge og voksne på deres egne premisser og samtidig føre dem inn i grenseland der de kan lære nytt ved å åpne sinn og prøve evner.

Generell del av læreplanen

Denne delen av veiledningen inneholder hverdagsaktuelle temaer og problemstillinger som omhandler likestilling. Temaene har forslag til innfallsvinkler som kan bidra til temaorientering, problembasert læring, prosjektarbeid, fordypning og tverrfaglig arbeid.

holdninger, forventninger og påvirkning

Feminine og maskuline modeller

Barnets oppfatning av seg selv henger tett sammen med de modeller foreldre og andre voksne utgjør i løpet av barndommen. Mange detaljer fanges opp og forstørres i barnets tidlige læringsprosess. Voksne følger ofte en umerkelig praksis i sine handle-, tenke- og talemåter. Oftest er dette mer kjønnsstereotypisk og fastlagt enn man er klar over og vil innrømme. Det kan være smil, stemmebruk, blikk og kroppsholdninger, men også tilstedeværelse og ansvarsfordeling. Voksne påvirker, bevisst eller ubevisst, barns og unges oppfattelse av hva som er kvinnelig og mannlig. Alt dette fanges raskt opp av små, ivrige identitetsutviklere. Disse to kreftene; barnets forståelse av seg selv som gutt eller jente og voksnes mer eller mindre tradisjonelle væremåter gjør mange gutter til små macho-menn og jenter til hyperfeminine dukker. For de små er suget etter identitet stort og den kritiske distansen liten.

De kulturelle betingelsene som stilles til jenter og gutter former oss – som kvinner og menn. Gutter oppdras til mer *selvstendige* og *ekstreme* roller enn jenter. Risiko, det å ta sjanser, ha stor fallhøyde, mestringskapasitet, og et selvstendig ansvar, er kjernen i mange gutters maskulinitetsdannelse. Jenter oppdras ut i fra en annen oppskrift: de skal vise omsorg, være vakre og velformede og de skal være dyktige².

Å krysse kjønns grensene blir fra tidlig alder tabubelagt. Jevnalderssosialiseringen, barns oppdragelse av hverandre, påvirker ikke bare det som fanger jentenes eller guttenes interesse og

energi, men er også en kontrollinstans jenter og gutter bruker overfor hverandre.

Det er ikke negativt at gutter oppdras til selvstendige roller – at kjernen i gutters maskulinitetsdannelse er utvikling av mestringskapasitet og evne til selvstendig ansvar, nysgjerrighet og vilje til å ta sjanser. Likevel er det i den tradisjonelle kjønns sosialisering mye som tyder på at gutter ikke får nok trening i å vise empati og omsorg. På samme måte er det ikke negativt å oppdra jenter til omsorgspersoner, men jenter trenger oppmuntring til å trene opp selvillit og selvstendighet. Det er ingen motsetning mellom dette og å skape rom for jenters mulighet for utvikling.

Hovedintensjonen i skolens likestillingsarbeidet bør være å gi jenter mer armslag og rom – ikke å kneble gutter.

Oppmerksomhetsjegere

I klasserommet sloss ofte nesten 30 elever om oppmerksomheten, både fra læreren og fra andre elever. De fleste har et behov for å få oppmerksomhet og bli sett, men ofte er det bare noen få som får dominere. Det er også klare kjønnsforskjeller når det gjelder hvem som får oppmerksomheten fra medelever og fra lærere. Enkelte gutter tar og får ofte mye oppmerksomhet. Det kan være med negativ og utagerende atferd, eller det kan være med sjarm og utålmodighet. Dette skjer ofte på jenters og stille gutters bekostning. Alle gutter bråker selvsagt ikke hele tiden, men slik atferd blir fort oppfattet som et bilde av hvordan gutter er. Det kan også handle om hvordan skolen er tilpas-

set for både gutter og jenter. Ofte benyttes kjønn som et lettvinnt og organiserende prinsipp i klasserommet. Jenter blir tildelt en bufferrolle for å beholde ro og orden, eller blir plassert i grupper med gutter for å sikre at i hvert fall noen prøver å få gruppa til å jobbe³. Samtidig er det tendenser til endringer i forholdet mellom kjønnene, og flere jenter blir mer sikre og dominerende.

Friminuttets makt – lærerens avmakt

Den genuine barne- og ungdomskulturen finner sted i skolegården, og det som hender utenfor klasserommet har ofte større betydning for elevene enn det som skjer i timene. Her dannes klikker og grupper, og maktspeillet elever i mellom kan stort sett blomstre fritt.

For å finne ut av årsakene til hvorfor jenter og gutter oppfører seg slik de gjør, må man se på relasjoner mellom gutter, mellom jenter og på tvers av kjønn – i korridorene og i skolegården. I friminuttene kan det observeres mange sider ved barne- og ungdomskulturen som aldri vil komme til syne i klasserommet.

Mobbing er utbredt både blant jenter og gutter, og begge kjønn kan føle seg truet i skolegården og på skoleveien. Mobbing har også ulike kjønnsbetingede uttrykk, og spesielt jenter utsettes ofte for uønsket seksuell oppmerksomhet og seksuell trakassering. Jenter opererer ofte med ekskludering, mens gutter gjerne tar direkte oppgjør med hverandre – for eksempel ved en slosskamp. Jentenes problemer kan ofte være vanskeligere å oppdage enn guttenes. Skolen har

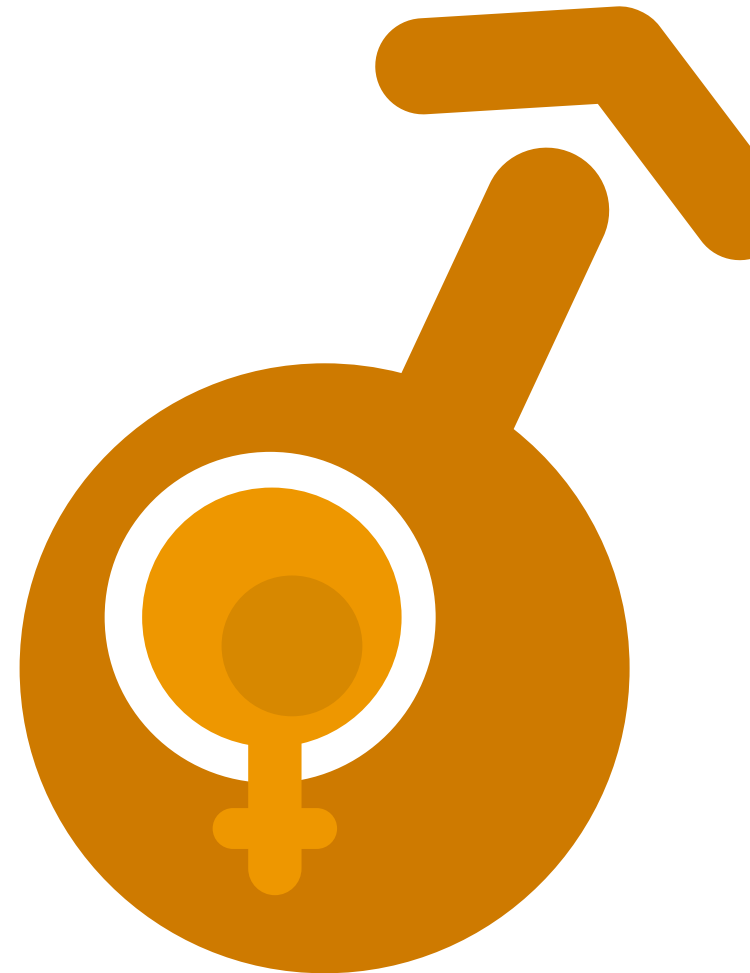
et ansvar for å løse konflikter mellom jenter, mellom gutter og på tvers av kjønn, på en slik måte at både jenter og gutter føler seg rettferdig behandlet. Skolen kan eksempelvis ikke bare godta og tie i hjel at jenter eksempelvis får uønsket seksuell oppmerksomhet fra guttene. Positiv forsterking av jenter og gutter, aksept for ulikheter og synliggjøring av begge kjønn, vil skape et positivt og godt skolemiljø for alle.

	Andel gutter	Av alle gutter	Av alle jenter
Problematferd	60-70%	15%	7%
Alvorlige atferdsproblemer	80-85%	3,5%	0,5%
Spesialundervisning	70%	8,7%	4,1%

- Lærere vurderer gutter til å fungere dårligere sosialt, ha lavere motivasjon og dårligere skolefaglige prestasjoner enn jenter
- Gutter skårer generelt noe lavere enn jenter i skolen og de urolige guttene kommer verst ut

Kilde: Nordahl, Thomas – NOVA, 2000

Forslag til innfallsvinkler

Oppmerksomhet Er henvendelser fra lærere til jenter og gutter forskjellig? Hvem får mest oppmerksomhet i klasserommet? Får jenter oppmerksomhet som gruppe og gutter mer individuelt? Avbrytes jenter i større grad enn gutter? Prater jentene mer enn guttene i timene? Svarer jenter på flere spørsmål enn gutter? Hvordan er jenter og gutter plassert i klasserommet – bevisst og ubevisst? Hva er de beste strategiene for å få oppmerksomhet av medelever og fra lærere? Hvordan kan de positive sidene ved både jenter og gutter forsterkes? Er det ulikheter i jenters og gutters svar? Hvordan er elevenes meninger sammenlignet med lærernes?

Forventninger Hvordan kan skolekulturen tilpasses begge kjønn med de ulikhetene og likhetene som råder? Er det naturlig for gutter å opptre som tøffe bråkmakere, eller er det en rolle de ikler seg for å bli akseptert? Hvordan får gutter mulighet til å utfolde seg? På hvilken måte kan gutters aktivitet gå ut over jenters spillerom? Hva er det ved skolekulturen som gjør jentene passive og pliktoppfyllende? Hvilke forventninger har voksne til jenter og gutter? Hvordan reagerer skolen på de nye, sterke og dominerende jentene? Blir det et for stort gap mellom de tradisjonelle kjønnsrolleforventningene skolen har til jenter og deres mer selvhevdende atferd?

Friminuttets makt Hvem har arealmakt? Hvor stort skolegårdsareal har jenter kontra gutter til disposisjon? Hva gjør jenter og gutter i friminuttene – samhandler de? Hvem er toneangivende i elevmiljøet? Blir jenter og gutter diskriminert eller mobbet i friminuttene? Hvordan mobber jenter og gutter – og hvem går det ut over? Forekommer det kjønnsstrakassering og/eller uønsket seksuell oppmerksomhet?

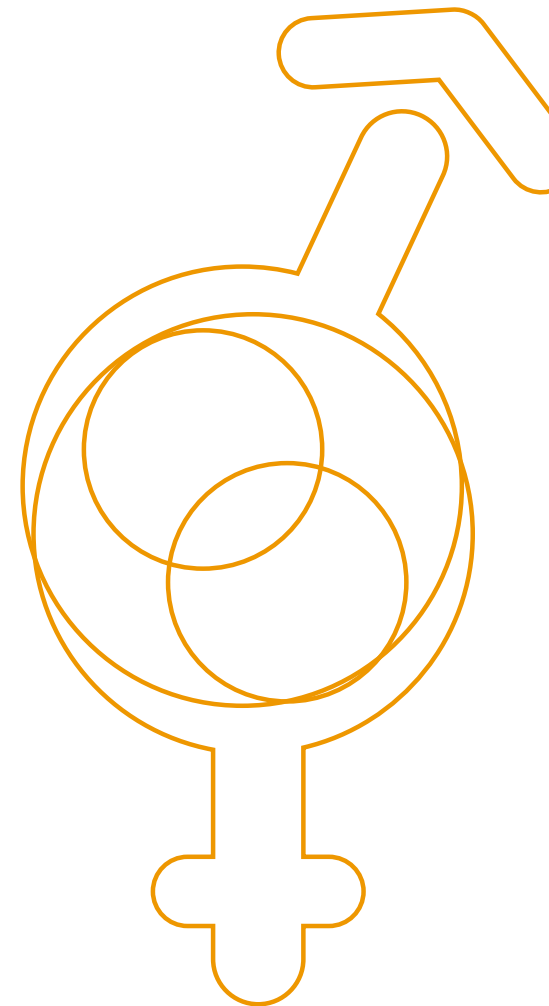
Respekt og likeverd Hvordan kan skolen bidra til å skape menneskelig respekt og likeverd mellom kjønnene? Hvordan kan konfliktløsning foregå på en mest mulig effektiv og god måte for begge kjønn – ved mekling og dialog, samtalesirkler og samvirke? Hvordan ønsker jenter og gutter at voksne skal gripe inn i konflikter mellom jenter, mellom gutter og på tvers av kjønn?

Felles norm for akseptert atferd Lærere og elever kan i fellesskap utarbeide regler for akseptert atferd og for samhandling mellom jenter/gutter og lærer/elev. Erfaring viser at når elevene selv er med på å utarbeide slike regler blir de lettere overholdt.

Forholdet mellom jenter og gutter Hvordan har jenter og gutter det i klassesammenheng, i friminuttene, i gruppearbeid og i fritida? Hvilke forventninger har jenter og gutter til hverandre? Hvilke forventninger stilles til gutter og jenter fra voksne? Hvordan oppfører jenter og gutter seg overfor hverandre? Hvordan legger samfunnet ulike moralske føringer for jenter og gutter?

Elevmedvirkning Hvordan kan skolen bidra til at jenter og gutter får delta på lik linje ved planlegging, gjennomføring og evaluering av ulike prosjekter? Hvordan kan det stimuleres til dialog og læring gjennom utvikling av egenmotivasjon?

Kjønnsroller Hva ville jenter og gutter gjort hvis de kunne bytte kjønn for en dag? Hvordan er jenter og gutter? Hva snakker jenter og gutter om seg i mellom og på tvers av kjønn? Hva er sannhetsgehalten i det jenter og gutter svarer, og hva er årsakene til at de svarer slik de gjør?

vold

Det er forskjell på den vold kvinner og menn utsettes for. Den vold som menn utsettes for, skjer som oftest i det offentlige rom – mann mot mann. Voldsstatistikken gir et deprimerende inntrykk av én måte å være mann på. Selvsagt er det et lite mindretall av menn som er voldsutøvere, men menn utgjør et stort flertall blant overgripere og blant fengselsinnsatte. Gatevolden har alltid vært synlig og preget medienes overskrifter. Nå blir også den skjulte volden, der kvinner og barn er ofre, trukket fram. Statistikk over vold i den private sfære har store mørketall. Denne form for vold har ofte gått under betegnelsen "husbråk" og har derfor ikke blitt tatt på alvor.

Seksualisert vold er noe som i hovedsak rammer kvinner, jenter og gutter, men likevel langt flere jenter. Overgriperen er nesten alltid menn eller eldre gutter. Seksualisert vold er et paraplybegrep, og innebærer mishandling, voldtekt, seksuelle overgrep mot barn, seksuell trakassering, prostitusjon og pornografi.

Gutter blir i like stor grad som jenter ofre for fars mishandling av mor. Det er også hevdet at gutter trolig utsettes for mest vold i forbindelse med mishandling av mor, fordi de oftere enn jentene prøver å gå mellom. Dersom man med seksualisert vold innbefatter bruk av fysisk vold mot barn, viser amerikanske studier at gutter er mer utsatt for fysisk mishandling fra foreldrene/fedrene. Gutter som selv har vært utsatt for eller vitne til vold i løpet av barndommen, har større risiko for selv å bli voldsutøvere. De får et bilde av at menn har rett til å utøve vold mot barn og kvinner.

Mange jenter, i samme situasjon, kan lett akseptere vold som en del av senere samliv. Noen vil yte motstand og vegre seg mot å inngå i forhold, mens andre går tidlig inn i seksuelle forhold og blir raskt gravide. Så vel jenter som gutter kan oppleve forvirring og usikkerhet i utvikling av egne kjønnsroller⁵.

Kvinnemishandling

Kvinnemishandling og seksuelle overgrep er ekstreme uttrykk for undertrykkelse av kvinner. I FNs kvinnekonvensjon erkjennes vold mot kvinner som et uttrykk for ulike maktforhold mellom kjønne og som et stort hinder for likestilling.

Kvinnemishandling handler ikke bare om den fysiske volden kvinner utsettes for, men vel så mye om begrensningen av hennes livsrom. Kvinnen mister sitt eget *jeg* og sin fortrinnsrett til å forstå og fortolke sitt eget liv. Sakte og gradvis blir kvinnens livsrom begrenset. Mindre og mindre blir det ytre handlingsrommet og det indre rommet for selvbevissthet. Etter hvert blir mannen den eneste hun kan få bekreftelse fra. Hans bilde av henne blir hennes selvilde. Volden blir et middel til å opprettholde og forsterke kontrollen og makten over henne. Hun mister tillit til han som forgriper seg mot henne. Samtidig prøver hun i det lengste å skjule situasjonen for omgivelsene, noe som kan føre til at hun mister sin selvtilit, dømmekraft og troverdighet. Mørketallene for vold i hjemmet er store, fordi få går til det skritt å anmelde overgriperen⁶.

Uønsket seksuell oppmerksomhet

Tall fra Sverige viser at svært mange jenter er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet fra jevnaldrende gutter, og antagelig er ikke tallene for Norge særlig annerledes. Mange jenter er redde for å bli utsatt for seksuell krenkelse – visuelt, verbalt og fysisk. Mye av den oppførselen som forekommer i skolegården som verken elever eller lærere kaller mobbing, er uønsket seksuell oppmerksomhet. Jenter blir eksempelvis tatt på puppene og rumpa, noe lærere ofte avviser ved å si at dette er noe en må regne med når en har med pubertale gutter å gjøre. Gutter bare er sånn, og de mener ingen ting med det. Dette er feil, det gjør noe med jenters selvilde, og gutters oppfatning av jenters verdi. Noen overtrer ens private grense, og jenter har ikke lenger eneretten til å bestemme over egen kropp og seksualitet.

Voldtekt

Hvert år forekommer en rekke voldtekter. De færreste får medias oppmerksomhet og de færreste overgriperne er helt ukjent for offeret. Voldtekter forekommer ofte i ungdomsmiljøer – i vennekretsen og på fester – gjerne i kombinasjon med alkohol. Antallet rapporterte tilfeller av voldtekt av unge jenter under 21 stiger ikke, men jentene er yngre⁷. Unge jenter blir voldtatt av jevnaldrende gutter de ofte kjenner fra før. Men få tør å anmelde saken eller snakke med venner, familie eller hjelpeapparatet om det som har hendt.

5 Barne- og familiedepartementet: Der vi bor gråter alle damene, 1998

6 KUF: Krisesenter-kunnskap i skolen, 1995

7 Voldtektsmottaket

Lider gutter under sin egen kjønnsrolle?

Gutter er på mange måter det ekstreme kjønn. Gutter lærer ofte å løse konflikter ved å ty til vold og aggressivitet, de er i flertall blant de som omkommer i ulykker, tar selvmord og er rusmisbrukere. Dagens gutter trenger likestilling fordi mye av det gutter driver med rett og slett er livsfarlig, og mange menn lider under den stereotype mannsrollen. Slikt sett kan likestillingstiltak være et frigjøringsprosjekt for mange gutter og menn, fordi ulike maskulinitetsformer tradisjonelt har skapt mye unødvendig lidelse. Mange gutter sliter med å bygge seg en maskulin identitet – hvilke symboler og tegn skal en kommunisere til omverden? Er det muskelkraft, råkjøring, samtale, mykhet eller penger som teller?

Pornografi

Salg av kvinnekropp er en av verdens største industrier, og Internett har den senere tid blitt et eksplosivt marked for formidling av pornografi. Konkurransen pornoprodusentene i mellom har ført til at materialet som foreligger stadig blir grovere. Den øver et økende press mot tabu-belagte former for seksuell adferd, deriblant seksuell vold og seksuelle overgrep mot barn.

Pornografi framviser mannen som det pågående handlingsrettede subjektet som reduserer kvinner, jenter og gutter til objekter for sin seksuelle dominans. Pornografien befester bildet av mannen som den mektige, og kvinnen som den som skal behage og tilfredsstille. Trender i pornografi gjenspeiler seg ofte i seksuelle mønstre. Svenske undersøkelser viser at svært mange gutter i 9. klasse ser pornofilmer og leser pornoblader.

- 14% av kvinner og 13% av menn i alderen 16-24 år har opplevd vold eller trussel om vold. 5% av menn i denne aldersgruppen er urolige for vold eller trusler på bosted, mens hele 22% av kvinner mellom 16 og 24 år er redde for vold eller trusler når de er i sitt eget hjem.

Kilde: Levekårsundersøkelsen, SSB, 1997

- 16% av alle voksne i Norge har vært utsatt for seksuelle overgrep før de fylte 18 år

Kilde: Ulberget, 1995

En svensk undersøkelse viser at:

- 69% av alle jenter fra 7.-9.klasse er blitt kalt hore eller ludder
- 61% har blitt tatt på rumpa uten samtykke
- 41% har blitt tatt på brystene uten samtykke
- 42% har blitt utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet
- 71% har sett at andre jenter har blitt utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet
- 47% av jentene i 9.klasse og første året på gymnas i Stockholm-skolene har blitt utsatt for seksuell trakassering av jevnaldrende gutter

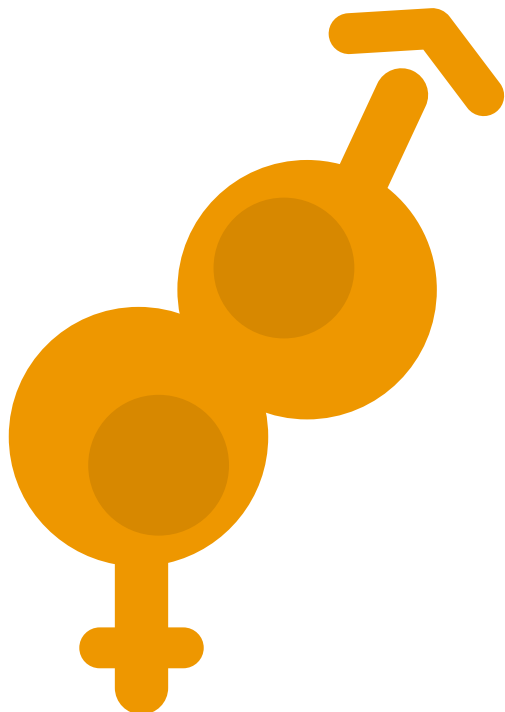
Kilde: Klassekampen 21.02.00

- Det anslås at ca. 6000 voldtekter skjer i Norge hvert år. Anslaget er omregnet til norske forhold etter en svensk undersøkelse. Mørketallene er antatt å være meget store.
- 456 voldtekter og 107 voldtektforsøk ble politianmeldt i Norge i 1998. Bare 70 etterforskede voldtekter og 21 voldtektforsøk førte til tiltale.
- De fleste saker som anmeldes blir henlagt på grunn av manglende bevis eller at det mangler opplysninger om voldtektspersonen.
- Hver femte voldtekt utøves av flere enn to personer
- Flere unge søker hjelp ved landets voldtektsmottak. Mange av disse voldtektene foregår av noen offeret kjenner – i vennegjengen eller på fester
- Bare 40 prosent av pasientene ved voldtektsmottak anmelder voldtekten

Kilde: Dagsavisen 29.03.00

- Gutter og menn mellom 15 og 30 år dominerer voldsbildet
- Menn er i flertall av voldsutøvere
- 95% av de innsatte i fengsel er menn

Kilde: Nordisk Ministerråd, Nord 1995:36

Forslag til innfallsvinkler

Seksualisert vold Seksualisert vold er et vanskelig tema å ta opp, både for lærere og elever. Det kan derfor være en idé å invitere fagfolk eller andre ressurspersoner på feltet til kunnskapsutveksling og samtale med elevene. Kjønnssdelte grupper kan være viktig i arbeidet med vold. Jentene og guttene kan med det gis trygghet og styrke, som de ellers ikke alltid vil få i en samlet elevgruppe. Det er imidlertid viktig å gå i samlet gruppe etterpå for å la elevene diskutere på tvers av kjønnene.

Grenser og signaler Guttene kan eksempelvis diskutere sin egen atferd overfor jenter og trenes til å se at deres språk, atferd og handlinger i mange tilfeller vekker redsel hos jenter. Hvilke signaler sender de ut til jentene? Kan de oppfattes truende? Hvorfor er det ikke greit å ta jenter på puppene eller beføle dem på annet vis? Jentene kan eksempelvis diskutere hvordan de oppfatter signaler gutter sender ut, trenes til å se faresignaler og sette egne grenser for hva de selv kan godta. Et *nei* er alltid et *nei*. Kan kjærighet og vold kombineres? Hvordan kan jenter selv beskytte seg, og hvordan kan venner eller andre ressurspersoner i nærmiljøet hjelpe til?

Konfliktløsning og risikofatferd Mange gutter bruker muskler for å få utløp for aggresjon og frustrasjon? Hvilke alternativer finnes? Hvordan kan gutter hjelpe jenter som er, eller har vært, utsatt for vold? Hvorfor leker noen gutter med livet ved å kjøre for fort i beruset tilstand eller slå ned tilfeldig forbipasserende? Hvordan kan gutter lære seg å løse konflikter verbalt framfor å bruke fysisk makt?

Pornografi Hvilket kvinnesyn representerer pornografi? Er det greit med en slik "tingliggjøring" av kvinner? Hvordan føler jenter dette?

Hvordan føler gutter dette? Hvordan forholder jenter og gutter seg til pornografisk materiale? Hvilke syn på kropp, seksualitet, vold og dominans finnes i elevgruppa? Hvordan argumenterer jentene og guttene? Hva kan jenter selv gjøre? Hva kan gutter gjøre?

Hvorfor vold Er gutter og menn som tyr til vold sterke og tøffe? Blir gutter som vegrer seg for å bruke fysisk makt sett på som svake og umandige? Kan vold være et utslag av usikkerhet? Hvordan kan gutter gi hverandre rom for å løse problemer på andre måter enn ved voldelig atferd? Hva kan man gjøre når man er så sint at man ikke finner ord?

kropp

Kroppsbilde og selvbilde henger nøye sammen. Kroppsbildet er i stor grad formet av samfunnets verdsetting og tolkning av ulike kroppsformer. Det å være tynn signaliserer vellykkethet. Mote er ikke lenger begrenset til hva vi har på kroppen, men er blitt en indikator på hele vår livsstil.

En hel industri innbefattet moteblader, kosmetikk, farmasi og medisin lever godt på å skape problemer som ikke eksisterte tidligere, for så å lansere revolusjonerende løsninger på dem. Ved å utvikle stadig nye kurer mot naturlige tilstander i kvinnekroppen, slik som runde hofter og lår, får skjønnhetsindustrien oss til å tro at vi har et problem. Dette er uttrykk for en ny type kvinneundertrykking som mange unge forstår og kjenner seg igjen i. Presset på gutter og menn øker også. Media har erotisert og avkledd mannen, og mange unge menn ønsker i dag å se ut som det idealet de blir presentert for. Dagens mann skal ha mest mulig muskler og minst mulig fett på kroppen. Derfor er en kombinasjon av overtrening og lite næring en hyppig benyttet metode. Blant den mannlige delen av befolkningen øker antallet med spiseforstyrrelser. Problemet er at det i behandlingsapparatet og samfunnet generelt har festet seg et bilde av at spiseproblemer er en kvinnelig uttrykksform, noe som resulterer i at guttene ikke får den hjelp de trenger. Depresjoner og selvmordstall blant unge menn er høye, og dette kan henge sammen med den økende kroppsfokuseringen gutter blir utsatt for. Samtidig fokuseres det på *maskulinitet i krise*, der menn føler seg maktesløse og forvirret over sin rolle i samfunnet. Dårlig selv-

bilde og en følelse av avmakt er kjente fellestrekk ved de som utvikler spiseforstyrrelser.

Anita Ekberg, Frøken Sverige 1951, var 171,5 cm og 70 kilo. 25 år senere var Frøken Sverige fire cm høyere og 15 kilo slankere. I England er det oppdaget en ny trend som overgår slanking med eller uten pulver, fettsuging eller spiseforstyrrelser. Kvinner og menn går lengre enn å kaste opp eller å la være å ta til seg mat - de taper seg for blod. Hva er det som skjer med menneskekroppen? Ville en av de aller best betalte engelske modellene dødd av undervekt hvis Anita Ekbergs kvinnelige former var idealet i dag? Ville så mange hatt spiseforstyrrelser? I dag er det nesten allment akseptert å "fikse" på kroppen sin ved hjelp av kosmetisk kirurgi, slanking, fettsuging og silikon. Kroppsfikseringen tar stadig større del av både vår tid og økonomi.

Mote handler ikke bare om estetikk og klær. Mote er mer og mer en livsstil – en kode av signaler som serveres gjennom annonsekampanjer, såpeserier og moteblader. Når internasjonale merkeleverandører markedsfører sine nye bukser, er det ikke plagget som er i fokus. Det er et helt verdisystem som selges. Kroppen har gått fra *produksjon* til *presentasjon*⁸, og stadig presenteres usannsynlig vakre kvinner og menn i *seksuelle* positurer. Nå er de hippeste trendsetterne undervektige, og selv i hjemmet blir mange barn introdusert for kroppshysteriet. Lettprodukter i kjøleskapet, slankepulver på kjøkkenbenken og voksne som stadig snakker om "ett-par-tre kilo for mye". I mange hjem er heller ikke samling rundt mål-

tidene en selvfølge, noe som kan gi barn og unge et unormalt forhold til sunt kosthold. Samlet gir disse faktorene unge et bilde av at det ikke lenger er indre kvaliteter som teller for å bli anerkjent eller respektert – man må ha et moteriktig utseende for å bli populær.

- 23% jenter og 19% gutter i 11-årsalderen slanker seg eller ønsker å gå ned i vekt
- 32% jenter og 21% gutter i 13-årsalderen slanker seg eller ønsker å gå ned i vekt
- 42% jenter og 17% gutter i 15-årsalderen slanker seg eller ønsker å gå ned i vekt

Kilde: Wold et al, 1993

- 120 000 mennesker i Norge har en spiseforstyrrelse, 90% av disse er kvinner.
- Spiseforstyrrelser rammer ikke bare den syke, men også familie og venner.
- Overspising er det største problemet; 90% over-spiser i form av bulimi eller tvangsspising, bare 10 % har anoreksi.
- Spiseforstyrrelser er ikke noe man "vokser av seg", men et alvorlig problem som de fleste trenger hjelp til å komme ut av. Mange lever med et misbruk hele livet uten å få skikkelig hjelp.
- Den største psykiske lidelsen blant unge jenter mellom 13 og 25 år er spiseforstyrrelser. Mellom 8 og 10 % av denne gruppen har et alvorlig matmisbruk, og enda flere er i faresonen.
- 18% av jenter i eliteidretten har spiseforstyrrelser. I noen idrettsgrener har 35% et matmisbruk.

Kilde: Interesseggruppa for spiseforstyrrelser

- Om lag 30% av kvinner med anoreksi er i en eller annen form for behandling, andel bulimikere i behandling er trolig mye lavere – ca 6%.
- Anoreksi er vår mest dødelige psykiatriske lidelse.

Kilde: Skårderud, Finn: Tallenes tale

- 1 av 5 kvinner, i alderen 18-55 år, kunne godt tenke seg å bruke penger på kosmetisk kirurgi
- Kvinner som ønsker å endre kroppen sin mener menn ser på utseende som det mest vesentlige kriteriet ved valg av kvinne
- 53% av alle kvinner er misfornøyd med magen, 38% er misfornøyd med lårene, 31% er misfornøyd med rumpa og 24% er misfornøyd med brystene

Kilde: MMI-undersøkelse utført for Magasinet, Dagbladet, 1999

Forslag til innfallsvinkler

Spiseforstyrrelser Hva er spiseforstyrrelser? Hvem blir rammet av spiseforstyrrelser? Hva er årsakene til dette? Hvilke konsekvenser får det for den som rammes? Hva kan gjøres for å senke antallet med spiseforstyrrelser? Det kan være en idé å invitere fagmiljøer som arbeider med spiseforstyrrelser til samtale med elevene. Hva betyr det for barn og unge at voksne stadig snakker om å slanke seg? Hva betyr dette spesielt for jenter i 8-10-års-alderen? Hvordan kan skolemåltidet gjøres sunnere og rammen hyggeligere?

Jakten på skjønnhetsidealet Hvordan har *idealkroppen* for kvinner og menn endret seg gjennom tidene? Hvilke knep er brukt for å oppnå idealfasongen? Hvorfor har spesielt kvinner gjennom alle tider vært villige til å plage seg selv for å bli vakrere?

Selvbilde Er det "lov" å være helt fornøyd med kroppen sin slik den er? Hva er prisen man betaler for å tilfredsstille alle andre? Hvor går grensen for hva man kan tillate seg å si om andres utseende? Hvem har egentlig rett til å mene noe om andres kropp?

Reklame og media Hvordan fremstår kvinner og menn i reklame og media? Hva er god og dårlig reklame i et kjønnsperspektiv? Eksempelvis kan det lages en reklamekonkurranse hvor reklamer kategoriseres som gode og som dårlige. Kriteriene for bedømming av reklame kan jentene og guttene lage selv.

Mote Hvem er moteskapere – hvilket ideal er det de legger til grunn for sine kolleksjoner? Finnes det skadelig mote? Hva med barn og unge som blir modeller? Er mangelen på likestilling og respekt et resultat av at jenter kler seg for utfordrende?

Naturlig skjønnhet Hva er *naturlig skjønnhet* og *det glade mangfold*? Hvilke krav stilles fra guttene til jentene, og omvendt? Kommer kravene fra andre? Hvordan opplever jenter og gutter slike krav? Er det mulig å danne en motkultur?

seksualitet

Kulturelt og historisk er seksualitet et tabubelagt og vanskelig tema å snakke om. Samfunnets til dels konservative normer knyttet til ungdom og seksualitet kommer raskt i konflikt med den kommersielle kulturens ensidige fokusering på sex. Praktisk veiledning får ungdom ofte hos seg selv og jevnaldrende venner. Parallelt gir voksne velmenende råd som er farget av deres seksuelle preferanser og tanker omkring ungdom og seksualitet – om hva som *passer seg* for gutter og jenter. Her må ungdom balansere på den sårbare grensen mellom egen nytelse, forventningspress og forbudsområder. Det er blant elevene på ungdomstrinnet at de første seksuelle debutene skjer, de første voldtektene forekommer, de første abortene tas og de første homofile gir seg til kjenne. Samtidig er også grensegangen mellom kjæresteskap og vennskap vanskelig å trekke for mange jenter og gutter tidlig i tenårene.

Ulike rammer

Rammene for seksualiteten er forskjellig for gutter og jenter. Det er lov for jenter å se sexy ut, men jenter kan fort bli stigmatisert som *billige* dersom de har en for aktiv seksuell omgang.

Jenter lærer å forbinde underlivet sitt med utflod og menstruasjon. For jenter blir det vanskelig å forene dette med lyst, ømhet og kjærlighet. De havner derfor lett i en situasjon der de er sårbare for utnyttelse, eller at de bytter nærhet i seksuell omgang.

På den annen side lærer gutter tidlig å ta initiativ og være handlekraftige, noe som også

raskt blir et press gutter imellom. Press og krav om å alltid være den initierende og handlekraftige er samtidig en begrensning av gutters handlingsrom og mulighet for å foreta selvstendige valg.

Felles ansvar

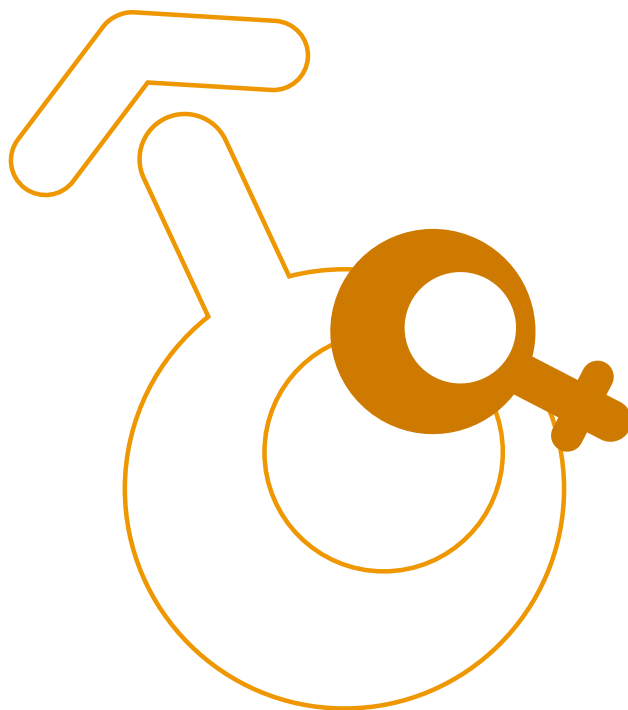
Dagens kvinner har en trygghet i forhold til selv å bestemme over egen reproduksjon. Retten til fri abort er viktig, men også vanskelig. Prevensjon er helt vesentlig for at jenter skal ha full glede av sitt seksualliv, men det er uheldig at ansvaret for dette utelukkende blir overlatt til jentene. Det er viktig å bevisstgjøre både gutter og jenter på konsekvensene av ubeskyttet sex, og sette fokus på at prevensjon er et felles ansvar. Samtidig må ikke bevisstgjøringen svartmale sex og heller ikke overskygge det flotte ved forelskelse og nærhet for begge kjønn.

Budskap og dialog

Skolen har en svært viktig rolle når det gjelder å fremme positive budskaper og dialog med ungdom om samliv og seksualitet. Å arbeide med likestilling, også med målsetting om seksuell likestilling og individuell utvikling for både gutter og jenter, krever åpenhet rundt seksuell legning, identitet, gleder og lyster for å gi unge trygghet på seg selv og sine egne valg. Gutter og jenter må lære seg å forstå hverandres språk og ønsker knyttet til seksualitet. På denne måten kan mange såre følelser, skuffelser og mye usikkerhet unngås.

Norsk og internasjonal forskning viser at god seksualkunnskap og et positivt forhold til egen seksualitet er avgjørende for å utvikle en trygg seksuell identitet. Det er også avgjørende for å treffe selvstendige og bevisste valg i seksuelle situasjoner. En slik tilnærming bidrar både til bedre prevensjonsbruk og til færre tenåringsgraviditeter og aborter. Strategier som har vist seg vellykket har en klar kjønns spesifikk tilnærming, og tar direkte utgangspunkt i jenters og gutters ulike erfaringsverdener og kommunikasjonsformer. Strategiene legger vekt på å:

- skape stor åpenhet og dialog med jenter og gutter om seksualitet med hovedvekt på positive budskap.
- trene gutter og jenter i handlingskompetanse i seksuelle situasjoner.
- arbeide for å få til god prevensjonsundervisning og lett tilgjengelighet til prevensjon – spesielt å sikre selvbestemt prevensjon for jenter.
- arbeide for at barn og unge får kunnskap om sin seksualitet så tidlig som mulig, og spesielt fremme jenters seksuelle autonomi fra tidlig alder. Det vil si å bevisstgjøre dem på eiendomsretten til sin kropp og seksualitet

Forslag til innfallsvinkler

Vennskap og sex Hva er forskjellen på vennskap, forelskelse og kjærlighet. Hvordan kan kjærlighet omskapes til følelsene kontroll, sjalusi og hat? Er det like lett for gutter og jenter å snakke om følelser? Kan vennskap være like verdifullt som kjæresteskap? Kan bestevenner ha ulike kjønn? Hvilke konsekvenser kan det få å blande vennskap og sex?

Sette grenser Både jenter og gutter må lære å sette grenser for hva de selv ønsker å være med på. Mye press knyttet til seksualitet forekommer både mellom gutter og jenter og innenfor homogene jente- og guttegrupper. Hva er den viktigste grunnen til første samleie? Er det at man er forelsket, seksuelt opphisset, nysgjerrig eller presset? Hva følte man etterpå – anger, skuffelse eller lykke?

Prevensjon Hvem skal ta ansvaret for prevensjon? Kan jenter og gutter snakke om dette før det første samleiet? Hvordan skal man forholde seg til faren for seksuelt overførbare sykdommer og HIV?

Omtale av jenter og gutter Hvordan blir jenter og gutter som har hatt hyppig seksuell omgang karakterisert? Ordene kan skrives ned, for så å systematiseres under plussord og minusord. Finnes det noen kjønnsforskjeller? Hva betyr ordene? Hvorfor brukes de? Hvordan oppleves de?

Seksualitet og kultur Hvilke holdninger og oppfatninger av seksualitet råder innen ulike kulturer og religioner i samfunnet? Finnes det klare maktforhold mellom kvinner og menn? Hvordan var dette tidligere, eksempelvis for 50 og 100 år siden? Har endringer i forhold til seksualitet og kultur gjort livet lettere for unge mennesker? Finnes lover og regler som begrenser seksualutøvelse?

Informasjon og diskusjon For at jenter og gutter skal få de opplysninger og den informasjon de ønsker kan de skrive anonyme spørsmål til lærere, helsepersonell eller rådgiver om seksualitet. Dette kan senere tas opp til informasjon og diskusjon i klassen. Det kan også være aktuelt å kontakte opplysningstelefoner, og eventuelt invitere fagfolk til å snakke med jentene og guttene om seksualitet.

familie og samliv

I løpet av de siste tretti årene har samlivsformene i Norge endret seg. Kjernefamilien er bare én av mange måter å leve sammen på i dagens samfunn. Ekteskap, samboerskap og homofilt partnerskap er alle samlivsformer som eksisterer side om side. Mange lever også alene i kortere eller lengre perioder. Kvinners økte deltagelse i utdanning og yrkesliv har gitt kvinner og menn nye muligheter og utfordringer i samlivs- og familiekonstellasjoner. Menn er ikke lenger familiens eneste forsørger, og kvinner er ikke alene om barnestell og husarbeid.

"It starts when you sink into his arms, and ends with your arms in his sink"

Flertallet av tenåringsjenter vil legge vekt på mannens likestillingssyn ved valg av ektefelle⁹. Da skulle man tro at dette ville medføre at de begge ville stå like mye med armene i oppvaskkummen. Det å dele på oppvasken betyr, i alle fall for mange kvinner, mer enn en praktisk fordeling av oppgaver. Det sier også noe om *hans* respekt og kjærlighet, og evne til å sette seg inn i *hennes* situasjon.

På nittitallet har det vært tegn til en likere arbeidsfordeling mellom kjønnene på hjemmefronten. Imidlertid viser faktiske tall at hovedregelen er at kvinner tar en større del av arbeidet i hjemmet. Nå bruker riktignok kvinner mye mindre tid på husarbeid enn de gjorde tidligere, mens menn bruker omtrent like lite tid som før. Det skjer noe med mange unge par når de får barn. Selv par som fra før var relativt likestilte, ender opp med en mye mer tradisjonell arbeidsdeling når det første

barnet kommer. Én ting er at mannen ikke tar ansvar, men kan det også noen ganger handle om at kvinnen ikke er oppdratt til å gi fra seg ansvar?

Til forskjell fra tidligere er kvinner ikke avhengige av en mann for å bli forsørget, de venter lengre med å gifte seg og få barn, og de er mer geografisk mobile enn menn. På den andre siden er unge menn i dag opptatt av å være aktivt til stede i sine barns liv. Fedrekvoten er et godt eksempel på en endringsprosess der endret praksis og nye oppgaver er en viktig drivkraft i dannelsen av nye mannsroller. Gjennom fedrekvoten får menn et selvstendig ansvar for barnet.

Dette burde være et godt utgangspunkt for framtidige familiers fordeling av husarbeid og omsorgsarbeid. Fordelingen av ulønnet arbeid i familien har konsekvenser for menns og kvinners forhold til barna, deres økonomiske stilling og karrieremuligheter. Valgene om hvor mye familie og hvor mye jobb gir menn og kvinner et ulikt utgangspunkt ved et eventuelt samlivsbrudd når det gjelder viktige spørsmål som barnefordeling og økonomi. Valgmulighetene for kvinner og menn er utvidet, men fortsatt gir kulturen og økonomien sterke føringer på hvilke valg vi foretar oss, også i det private.

- Skilsmissemønsteret i 1998 tyder på at 42% av de yngre ekteskapene vil ende med skilsmisse.
- I 1998 var det 110 621 mødre og 14 795 fedre som var alene om den daglige omsorgen for sine barn.
- Av 105 000 hjemmearbeidende var 103 000 kvinner.
- 13% kvinner og 51% menn bruker mindre enn 5 timer på husarbeid per uke, 59% kvinner og 46% menn bruker 5-19 timer, 28% kvinner og 3% menn bruker mer enn 19 timer.
- Fedre må ta ut minst 4 uker av fødselspermisjonen. Mannens andel av permisjonen er i følge nye regler knyttet opp til hans egen inntekt.
- Om lag 9 av 10 menn som har rett til fødselspermisjon benytter seg av den.
- I 1998 tok 68% menn ut 4 ukers permisjon, 19,3% 1-19 dager og 13,9% mer enn 20 dager med fødselspenger.

Kilde: Likestillingssenteret: Mini-fakta om likestilling 2000

- Andelen fedre som er hjemme med fødselspermisjon utover fedrekvoten, er 14%.

Kilde: Likestillingssenteret: Likestillingsbarometeret 2000

Forslag til innfallsvinkler

Forventninger og drømmer Drømmene og forventningene om framtida er mange, mens virkeligheten og hverdagen kan være ganske så komplisert. Hvordan skal kabalen legges? Hvilke krav stiller jenter og gutter til hverandre i framtidige familiekonstellasjoner? Hvilke forventninger om framtida har jenter kontra gutter til ansvarsdeling og samarbeid i hjemmet? Hvilke faktorer må være tilstede for å få realisert drømmen? Hva skjer når alt skjærer seg og drømmen ikke går i oppfyllelse?

Hvem gjør hva Gjennom å lage en undersøkelse i klassen kan elevene finne ut hvem av de voksne i hjemmet som gjør hva. Er dette en riktig fordeling? Hvordan ønsker jenter og gutter at det skal være?

Kjærlighet og forelskelse Eksisterer den store kjærligheten eller er dette et selvbedrag? Ser man bare de positive sidene når man er forelsket, og hva da med de negative? Hva er det som avgjør valg av partner? Utseende, kropp, interesser, utdanning, jobb? Finnes det bare én person man passer sammen med, eller er det flere?

Økonomi Hvem har økonomisk makt i familien og hva betyr dette for henne og han? Vil det være vanskelig for en manns identitet hvis kvinnen tjener mer? Påvirker økonomisk makt fordelingen av det ulønnete arbeidet? Hva og hvem bestemmer hvordan tid og penger skal fordeles i familien?

Fordeling Hvordan få til likestilling i hjemmet? Hva innebærer gjensidig ansvar når familier skal etableres? Hvordan reguleres forholdet mellom

arbeid og familie, og hvordan påvirkes dette av ordninger som foreldrepermisjon, kontantstøtte og fedrekvote? Hvordan påvirkes kvinners deltakelse i arbeids- og samfunnsliv av de tre faktorene kostnader/tilgang på barnehager/skolefritidsordning, kontantstøtten og normalarbeidsdagens lengde? Hvordan påvirker et samlivsbrudd kvinners og menns økonomi? Er det en konsekvens av arbeidsfordeling i hjemmet at kvinner som oftest beholder omsorgen for barna, eller kan det også handle om tradisjonell kjønnsforståelse i blant annet familierådgivning, rettsapparat og bidragssystem?

Regler og lovverk Hvilke formelle lover og regler gjelder for ekteskap, partnerskap og samboerskap? Hvordan bør en samboeravtale utformes med tanke på rettigheter og plikter i et samliv?

Menn og omsorg Hvilke virkninger har ulike permisjonsordninger for kvinners og menns stilling i arbeids- og familieliv? Hva innebærer begrepet *mann av vår tid*? Hvilke egne ønsker har guttene til å ta del i omsorgsoppgaver? Hva bør skje med fedres omsorgsoppgaver ved samlivsbrudd?

Familiestrukturer Hva er fordelene og ulempene ved ulike familiestrukturer? Finnes det kulturelle og religiøse forskjeller på kvinners og menns stilling i ulike familiestrukturer?

Arrangerte ekteskap - tvangsekteskap

Det norske samfunnet har utviklet seg til å bli et mer flerkulturelt samfunn. Arrangerte ekteskap er vanlig i store deler av verden og med en økende innvandrerbefolkning har dette også blitt en del av den norske virkeligheten. Skikken med arrangerte ekteskap praktiseres innenfor de fleste religioner – blant muslimer, hinduer, kristne, sikher og buddhister.

I mange av de landene hvor disse religionene er dominerende er kvinnens stilling en helt annen enn i Norge og dette kan derfor ofte resultere i at mange foreldre med minoritetsbakgrunn ønsker seg en mer tradisjonell, og sett med norske øyne, restriktiv oppdragelse av sine døtre. Mange ungdommer med minoritetsbakgrunn som har vokst opp i Norge blir også gift med én fra foreldrenes hjemland. Mange ikke-vestlige samfunn er kollektivorienterte framfor individorienterte. Dessuten er mange av minoritetsgruppene i Norge små, og det kan være vanskelig å finne en egnet partner. Samtidig kan det å finne en ekteskapskandidat i hjemlandet styrke nødvendige bånd. Et nytt familiemedlem fra hjemlandet er også en viktig referanseramme for foreldrene og deres sosiale nettverk. Foreldrene opplever ofte at en ektefelle fra slekt i hjemlandet gir større økonomisk trygghet.

For jenter med minoritetsbakgrunn kan foreldrenes ønske om å oppdra dem på tradisjonelt vis og finne en partner i hjemlandet komme i konflikt med jentenes egen tilknytning til storsamfunnet. Et ekteskap inngått mellom en jente med minoritetsbakgrunn som har vokst opp i Norge og en

gutt fra hennes foreldres hjemland kan vise seg å bli vanskelig og konfliktfylt. De kulturelle forskjellene er store og oppvekstvilkårene forskjellige. Mange unge vil kunne foretrekke partnere som har en bakgrunn som er lik deres egen og et arrangert ekteskap vil kunne oppleves som en konflikt mellom de unges og storfamiliens ønsker og behov.

Selv om arrangerte ekteskap kan fungere godt, viser det seg at en del av dem kan innebære ulik grad av påvirkning og tvang. Tvangen kan være der i den innledende fasen eller den kan oppstå etter ekteskapsinngåelsen. Hvis ekteskapsinngåelsen eller ekteskapet oppleves slik av ungdommene selv, grenser dette mot tvangsgifte. Både tvangsekteskap og arrangerte ekteskap forekommer blant norske statsborgere med innvandrerbakgrunn. Tvangsekteskap er ulovlig og kan annulleres og dermed erklæres ugyldig. Barne- og familiedepartementet utga i 1998 en *handlingsplan mot tvangsekteskap*. I denne planen fokuseres det på at verken kulturelle, tradisjonelle og/eller religiøse forklaringer er noen unnskyldning for tvangsgifte. Norske lover skal følges og lærere og andre personer som kommer i kontakt med problemet har plikt og rett til å reagere hvis menneskerettigheter krenkes og lovbrudd begås. Det kan ofte være vanskelig å sette en grense mellom tvang og sterkt press både for ungdommene selv og for omgivelsene. Å gi ungdom med minoritetsbakgrunn kunnskap om lover, konvensjoner og generelle rettigheter, kan gi dem styrke til å hevde sine meninger, og er derfor en viktig oppgave for skolen.

- Transnasjonale ekteskap er mest vanlig blant pakistanere, irakere, tyrkere, marokkanere og indere.
- Blant pakistanske førstegenerasjons innvandrere i Norge som giftet seg i perioden 1987-1995, fant 69% av mennene og 71 % av kvinnene sine ektefeller i utlandet. Tilsvarende tall for den tyrkiske minoriteten var 59 % for mennene og 71 % for kvinnene, mens blant marokkanerne gjaldt det for 65% av mennene og 49 % av kvinnene.

Kilde: SSB, 1997

- Flertallet av norske krisesentre og barnevernskontorer har ikke hatt tvangsekteskapsaker på 90-tallet. 20 sentre og 22 barnevernskontorer oppgir at de har hatt slike saker. Det dreier seg som regel om 1-2 saker per senter eller kontor, og alle unntatt én gjelder jenter. Tallene på saker er usikre, men anslagene ligger på til sammen 43 barnevernssaker og 56 krisesenterbeboere.
- Oslo Røde Kors anslår i samme undersøkelse at de i 1996 kjente til omtrent 75 saker der en av personene faktisk var giftet bort mot sin vilje. I tillegg kommer henvendelser fra unge som er redde for å bli giftet bort mot sin vilje. Et stort flertall av sakene der senteret bisto gjaldt jenter, men senteret har også fått henvendelser fra gutter.
- MIRA-Senteret hadde 36 saker i 1996 og 52 saker i 1997 der jenter fryktet for, eller var blitt tvangsgiftet.

Kilde: Bredal, Anja, 1998

Forslag til innfallsvinkler

Rettigheter og plikter Samlivs- og ekteskapsinngåelse har juridiske, etiske, moralske og menneskelige eller mellommenneskelige sider. Hvilke juridiske så vel som praktiserende sider ved ekteskapsinngåelse finnes i ulike kulturer og religioner? Hva er fordelene og ulempene ved ekteskapsinngåelse i forhold til ulike samfunn, kulturer og religioner – for eksempel ved arrangerte ekteskap og tvangs-gifte? Hvilke rettigheter og plikter for samliv og samlivsinngåelse finnes i norsk lovverk?

Samarbeid mellom skole og hjem Skolens kontakt med foreldre med minoritetsbakgrunn er jevnt over dårligere enn med familier med norsk bakgrunn. Mangel på kompetanse om innvandrere og flyktninger, språkvansker og ulik verdioppfatning er med på å gjøre dette flerkulturelle møtet vanskelig. Spesielt er det et problem at mange mødre med minoritetsbakgrunn behersker det norske språket dårlig og det er derfor viktig at skolen gjør en innsats for å få disse mødrene på banen. Det er viktig å gi informasjon og kommunisere om norske lover, regler, rettigheter og plikter. Det kan også arrangeres hjem-skolesamlinger hvor tema eksempelvis kan være hvordan man kan lære av hverandres kulturer, hva som kan være bra i det norske storsamfunnet og hva det norske storsamfunnet kan lære fra andre samfunn og kulturer. Det kan også være aktuelt å diskutere seksual- og samlivskultur i ulike kulturer.

Oppfølging Skolen plikter selvsagt å undersøke og følge opp hvis elever uteblir fra undervisningen ut over rimelig tid. Det finnes eksempler som viser at unge innvandrerjenter og -gutter som har forsvunnet fra skolen er blitt tvangssendt til hjemlandet for ekteskapsinngåelse.

Minoritetsjenter og -gutter Minoritetsjenters og -gutters egne erfaringer, ønsker og valg bør vektlegges i skolen. Dette kan gjøres ved å invitere skolens egne elever til å snakke med klassene, ved å benytte undervisningsmaterieell hentet fra faglige miljøer, og ved å drøfte problemstillinger med de som er berørt av dem. Det er viktig at minoritetsungdoms egne synspunkter kommer fram, slik at skolen ikke pådrar seg en *ovenfra og nedad* holdning ovenfor minoritetsgrupper.

Hjelpeapparat Det er viktig å skape trygge arenaer hvor elever kan diskutere problemer knyttet til kultur, religion, seksuell legning og ekteskapsinngåelse. Elevene må bli tatt på alvor og få hjelp. I denne sammenheng er det viktig at lærere kjenner til instanser som kan tilby hjelp til jenter og gutter som føler seg truet med, eller blir utsatt for, tvungen ekteskapsinngåelse. Hvor kan de få hjelp? Det finnes en rekke organisasjoner, institusjoner og annet hjelpeapparat som kan bidra i slike situasjoner, og elevene bør få kjennskap til disse.

arbeidsliv

Kjønnsdelt arbeidsmarked

Arbeidsmarkedet i Norge er blant de mest kjønnsdelte i hele OECD-området.¹⁰ Det er kjønnsdelt i forhold til sektorer, næringer, arbeidstid, lønn og stillingsplassering. Generelt sett kommer kvinner dårligere ut enn menn i arbeidslivet, på tross av at kvinner i dag tar høyere utdanning i større grad enn menn.

Den tradisjonelle kjønnsdelingen i arbeidslivet samsvarer dårlig med etterspørselen etter arbeidskraft¹⁰. Unge velger tradisjonelt, og jenter velger i et mye snevrere spekter av yrker enn hva gutter gjør. Arbeidsmarkedet trenger mangfold, ulike kompetanse og ferdigheter, og da må også ungdom stimuleres til å ta bevisste og utradisjonelle utdannings- og yrkesvalg. Fortsetter denne trenden vil kvinner fremdeles dominere i lavtlønnsyrkene, mens menn vil ha topplederjobbene og heve de høyeste lønningene.

Forslag til innfallsvinkler

Utdannings- og yrkesvalg Hvilken informasjon og veiledning får elevene i sine valg av utdanning og yrke? Hvordan veiledes jentene når de sier at de vil jobbe med mennesker? Frarådes gutter å jobbe i omsorgsykker? På hvilken måte kan manns- og kvinnekulturer legge bånd på jenters og gutters valgmuligheter? Råder det en kjønnsdiskriminerende kultur – med fordommer og negative holdninger mot jenter eller gutter? Hvilke forbilder har elevene, hvilken informasjon får de, og hva er det som til syvende og sist bestemmer hva de velger? Hvordan bør utdannings- og yrkesinformasjonen være for at jenter og gutter kan ta valg de selv føler seg trygge på? Hvilke råd vil jenter og gutter gi til sine utdannings- og yrkesveiledere – lærere og rådgivere? Hva skal til for å velge utradisjonelt?

Fremtidsplan Ved at elevene kan skrive ned alt de er gode på, alt de kan tenke seg å jobbe med og alle andre ønsker de har for fremtiden, kan de ved senere oppsummering av stikkordene lage seg en reell eller fiktiv yrkestittel. Hvilke valg av utdanning og livsforhold krever ønskene? Hvordan må en "fremtidsplan" se ut for å realisere drømmen?

Morgendagens arbeidsplass Hvordan vil fremtidens arbeidsliv se ut? Vil feminine og maskuline verdier være avgjørende? Hvordan vil kjønnsfordelingen i arbeidslivet være? Hvordan vil forholdet hjem og jobb være? Hvem vil ha lønnet kontra ulønnet arbeid? Hva vil kreves av arbeidstakere og arbeidsledelse? Hvordan vil en arbeidsdag se ut?

Kvotering Hvilke politiske grep kan gjøres for å få et mer mangfoldig og kjønnsblandet arbeidsmar-

kedet? Hvordan kan det legges til rette for å rekruttere begge kjønn til ulike typer yrker? Er kvotering av kvinner og menn inn i utradisjonelle yrker og stillinger en nødvendighet for å oppnå mangfold? Hvilke positive og negative virkninger kan kvotering ha? Hvilke erfaringer er knyttet til kvotering av menn og kvinner – nasjonalt og lokalt? Hvilke andre tiltak kan være aktuelle for å få bukt med det kjønnsdelte arbeidsmarkedet?

Attraktive arbeidsplasser Hva kjennetegner en attraktiv arbeidsplass for både kvinner og menn? Hva kan gjøres i næringslivet og det offentlige for at kvinner og menn skal oppleve arbeidsplasser som attraktive? Hva kan eventuelt gjøres for å endre synet på hva som er attraktive arbeidsplasser?

Organisasjonene i arbeidslivet Hva gjør arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene for likestilling? Hvilke formelle avtaler og lover finnes?

Bedriftsundersøkelse Hvordan arbeider bedrifter i lokalmiljøet med likestillingsspørsmål? Har de handlingsplaner for likestilling eller egne likestillingsavtaler? Blir det utarbeidet strategier for endring? Hvordan er det psykiske og fysiske arbeidsmiljøet for kvinner og menn? Hvordan er stillinger, arbeidstid og lønn fordelt mellom kjønnene? Har bedriftene stort sykefravær? Forekommer diskriminering eller seksuell trakassering?

Samarbeid med arbeidsplasser I løpet av skoletiden bør elevene opparbeide et godt samarbeidsforhold til en arbeidsplass i lokalmiljøet. Jenter og gutter bør stimuleres til kontakt med utradisjon-

elle yrker. På denne måten vil elevene få direkte innsikt og reell erfaring, noe som kan være avgjørende for senere valg av yrke. Som en del av dette arbeidet vil det være naturlig å gi elevene kunnskaper om søknadsprosedyrer og intervjuutrustning. Hvis elevene skal ha praksis i arbeidslivet, vil det være aktuelt å stimulere jenter til å være på en mannsdominert arbeidsplass, og gutter på kvinne-

dominerte arbeidsplasser. Ved endt praksisperiode bør det evalueres hva som føltes bra og hva som var negativt.

Mentorordninger Et systematisert samarbeid mellom skoler og arbeidsplasser om yrkes- og utdanningsveiledning kan gi gevinst for både gutter og jenter. Ansatte i ulike stillingskategorier og av begge kjønn, kan delta i yrkes- og utdanningsinformasjon for elevene. Dette kan også utvides til at jenter og gutter oppretter personlig kontakt med en arbeidstaker gjennom å være med på en arbeidsdag eller lignende.

Økonomisk uavhengighet

De fleste unge ser på økonomisk uavhengighet som en selvfølge. Likevel velger kvinner de lavest betalte yrkene, og finnes nærmest ikke i toppstillinger. I dag har de fleste kvinner lønnet arbeid, men fremdeles er det slik at nesten halvparten av kvinnene jobber deltid. Reglene om deltidsansatte er kjønnsnøytrale. Det vil si at det er de samme rettighetene som gjelder for deltidsansatte, uavhengig om man er kvinne eller mann. Imidlertid er 90 % av alle deltidsarbeiderne kvinner. Dette medfører at regler om deltidsarbeid nesten alltid er regler som bare gjelder for kvinner. Regler som gir deltidsarbeidende dårligere rettigheter enn heltidsarbeidende, vil derfor i praksis være regler som gir kvinner dårligere betingelser enn menn i arbeidslivet. Ved at kvinner jobber deltid taper de dermed både lønn og pensjon. Kvinners deltidsarbeid betyr løsere tilknytning til arbeidslivet og færre rettigheter. Mange kvinner får heller ikke tilbud om heltidsarbeid, og de tjener også langt mindre enn menn.

Arbeidskultur

Menns tilknytning til arbeidslivet gjør det vanskelig, og for mange menn umulig, å knytte seg nærmere til familien. Ikke fordi de ikke vil, men fordi menn er på jobben og tror de må være der. Og kanskje må de også det? Norsk økonomi er i dag avhengig av menns overtidarbeid.

Far på fulltidsjobb med overtid og mor på deltid gjør fremdeles barn og omsorg til kvinners verden. Menn tjener mer enn kvinner, og mindre samvær med familien blir for mange en naturlig prioritering. Far ligger altså ikke på sofaen, mens mor gjør alt hjemme. Han er på jobb. Unge fedre ønsker mer tid sammen med barna sine, men dette er vanskelig å forene med presset fra arbeidsgiver, behovet for en økonomi å leve av, og kvinners krav om større deltagelse i hjemmet.

Kvinnetomt på toppen

Det er i dag flere kvinner enn menn som fullfører høyere utdanning. Kvinner innehar langt mer kompetanse på flere fagområder enn for 20–30 år siden. Selv om rekrutteringspotensialet blant kvinner er stort gir dette ikke særlige utslag på lederstatistikk, og det er langt mellom kvinner i bedriftsstyrerommene.

Det er nærliggende å tenke seg at dette har store konsekvenser for maktfordelingen i arbeidslivet. Norsk næringsliv er svært tradisjonelt, og rekrutteringen av ledere skjer fra en snever rekrutteringsbase der menn og et fåtall utdanningsretninger dominerer.

Forslag til innfallsvinkler

Økonomisk uavhengighet Hva innebærer økonomisk uavhengighet for henholdsvis jenter og gutter? Hvordan kan økonomisk uavhengighet oppnås?

Deltidsarbeid Hvilke goder og ulemper er det ved å jobbe deltid? Hvorfor er majoriteten av deltidsarbeidende kvinner – og hva kan gjøres for å endre dette?

Frihet Hvordan kan både gutter og jenter, kvinner og menn få et økonomisk trygt liv uten å bli avhengige av andre? Hvilken frihet ønsker gutter og jenter når de blir voksne, og hvordan kan dette oppnås?

Forslag til innfallsvinkler

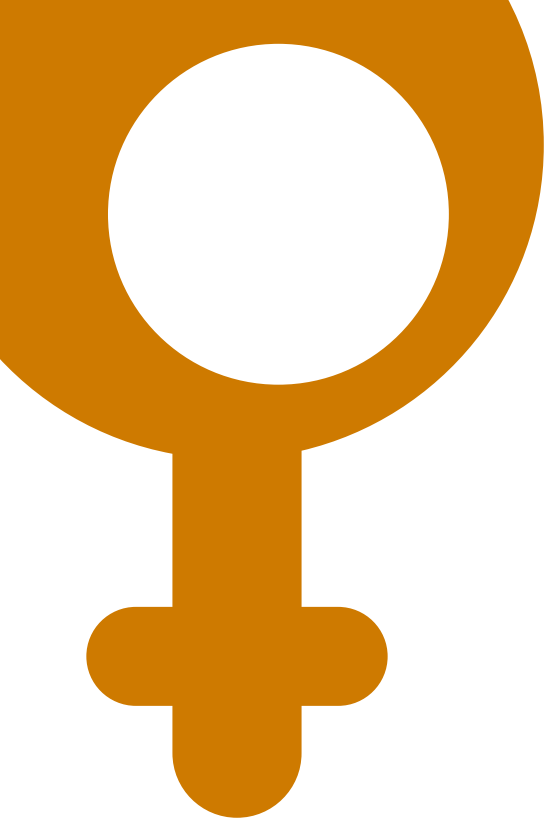
Lønnsarbeid og omsorgsarbeid Hvordan kan målsettingen om en omfordeling av lønnsarbeid og omsorgsarbeid i hjemmene mellom menn og kvinner gjennomføres? Trengs det endringer i menns arbeidskultur? Hvilke endringer må til? Hvordan kan arbeidspresset på menn minskes? Hvilke reelle muligheter har menn til å ta ut de permisjonene de har rett på? Hvordan kan fordelingen mellom lønnet og ulønnet arbeid mellom kvinner og menn bli mer lik? Hva betyr kvalitet, arbeidstid, fritid og familieliv for jenter og kvinner, gutter og menn? Hva er tid, hva trengs tid til og hvordan kan ønskene realiseres?

Omsorgsarbeid Hvem utfører omsorgsarbeidet i dag? Hvor utføres det? Hvordan kan omsorgsyrker få flere arbeidstakere? Hvorfor er det behov for menn i omsorgsyrker? Hvorfor velger kvinner omsorgsyrker? Hvorfor velger gutter og jenter som de gjør? Hva kan gjøres?

Forslag til innfallsvinkler

Kvinner og ledelse Hva innebærer begrepet "Glasstaket"? Hvilke tiltak er satt i verk for å øke kvinneandelen i lederstillinger fra offentlige institusjoner og fra arbeidslivet selv? Hvordan er kvinneandelen blant arbeidsledere, mellomledere og toppledere i eget lokalmiljø, både i offentlig og privat sektor?

Menn og ledelse Hvorfor er det fortsatt menn som bekler de fleste lederstillingene både innenfor det private næringsliv og det offentlige? Hvorfor rekrutterer menn i lederposisjoner i så stor grad menn som er mest lik dem selv? Har menn bedre lederegenskaper enn kvinner? Er det tryggere å satse på likesinnede? Er det lettere for gutter og menn enn jenter og kvinner å komme i en posisjon der de kan rekrutteres til en lederstilling? Hva er det som gjør at kvinner ikke søker lederstillinger? Kan annonsetekst være en medvirkende årsak til at kvinner lar være å søke? Vil ikke kvinner ta ansvar? Hva med ansvar for familie? Hvilke prioriteringer gjør gutter og menn, jenter og kvinner? Hva kan gjøres?

Andel jenter på grunnkurs i videregående opplæring,
etter studieretning: 1997-1999

Studieretning	1997	1998	1999
I alt	49,8%	49,3%	48,7%
Allmenne, økonomiske og administrative fag	55,4%	54,0%	52,9%
Musikk, dans og drama	67,7%	69,1%	73,0%
Idrettsfag	38,6%	40,5%	37,1%
Helse- og sosialfag	89,6%	90,8%	89,5%
Naturbruk	40,2%	41,7%	46,2%
Formgivningsfag	81,5%	81,3%	81,8%
Hotell- og næringsmiddelfag	52,3%	53,2%	52,2%
Byggfag	2,1%	2,2%	1,9%
Tekniske byggfag	9,7%	9,7%	8,7%
Elektrofag	3,7%	4,4%	3,9%
Mekaniske fag	5,9%	6,0%	5,0%
Kjemi- og prosessfag	40,4%	39,3%	33,4%
Trearbeidsfag	26,4%	21,1%	20,5%

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Aktuell utdanningsstatistikk nr 5/2000

- I kommunesektoren er kvinneandelen så høy som 75%, mens det i det private næringslivet er en mannsandel på 75%.
- Kvinner jobbet i 1998 gjennomsnittlig 30,3 timer og menn 39,4 timer i uka. 3% kvinner og 14% menn jobbet i 45 timer per uke i 1998.

Kilde: Likestillingssenteret: Mini-fakta om likestilling 2000

- Det er store forskjeller i arbeidstiden mellom mødre og fedre med barn under tre år. Mødre jobber i gjennomsnitt 22,4 timer i uken, mens fedre jobber gjennomsnittlig 41 timer per uke. 40 % av fedrene jobber mer enn normal arbeidsuke (over 40 timer), mens bare 3 % av mødrene gjør det.
- I gjennomsnitt har menn en årlig lønnsinntekt som er 83 000 kroner høyere enn kvinners.
- Selv om de fleste kvinner er i arbeid, jobber nesten halvparten av dem deltid. Det er bare 55 % av de yrkesaktive kvinnene som jobber heltid (1999). 90 % av sysselsatte menn er i full jobb.

Kilde: Likestillingssenteret: Likestillingsbarometeret 2000

Entreprenørskap

I en verden som trenger nyskaping og kreativitet på arbeidsmarkedet, er det viktig å ha tro på egne skapende krefter og evner. Entreprenørskap er spesielt viktig i et likestillings- og distriktspolitisk perspektiv. At kvinner starter egne bedrifter der de bor, kan bidra til å snu en økende sentraliseringstendens. Andelen kvinner som etablerte egen virksomhet gikk ned fra 11,1 prosent i 1997 til 10,8 prosent i 1998. I Oslo etablerte menn 2770 nye aksjeselskaper, mens kvinner sto bak bare 270. Det er en nedgang i antall kvinnelige etableringer på 21 prosent. Samtidig viser undersøkelser at en større andel av kvinner som starter forberedelsene til å etablere egen virksomhet gjennomfører dette. Hele 73 prosent av kvinnene lykkes med etableringen, mens 69 prosent av mennene gjør det samme¹¹.

11 Likestillingssenteret: Likestillingsbarometeret 2000

Forslag til innfallsvinkler

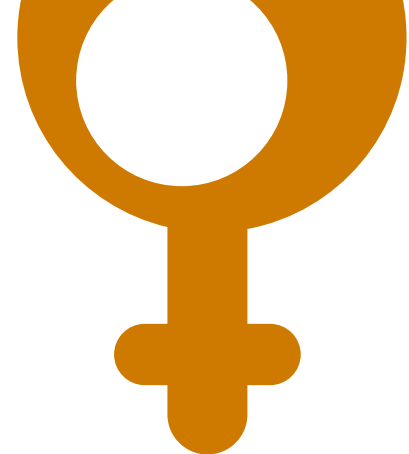
Entreprenørskap

Hvem i lokalmiljøet har startet opp for seg selv? Hva gjør kvinner og hva gjør menn som starter egne bedrifter? Hvilke støtteordninger og hvilke støtteapparat finnes? Hvilken støtte får spesielt kvinner som vil drive for seg selv?

Elevbedrifter Hvilke muligheter finnes for å inkludere entreprenørskap i opplæringen? Hvilke interesser har jenter og gutter som kan nyttes i praktiske erfaringer? Finnes det lokale ressurser som er aktuelle å benytte? Ved oppstart av eventuelle elevbedrifter eller lignende er det viktig at jenter og gutter ikke blir tildelt arbeidsoppgaver og roller som gir et stereotypet kjønnsbilde.

Undersøkelse i klassen Hvem kunne tenke seg å starte egen bedrift? Hvor skal den være? Hvem skal være med? Hvilken type bedrift skal det være? Finnes det kjønnsforskjeller i svarene og eventuelt hvorfor?

Nettverksgrupper Hvilke muligheter finnes for å opprette nettverksgrupper mellom jenter på skolen og kvinner som har startet opp for seg selv? Hvordan kan unge jenter dra nytte av de erfaringene som kvinnelige bedriftseiere har?

samfunn

Tall på kvinner i politiske og offentlige verv

Kommunestyrer	1999-2003	34,3%
Fylkesting	1999-2003	41,4%
Stortinget	1997-2001	36,4%
Statlige utvalg, råd og styrever	1999	42,0%
Regjeringen (Stoltenberg)	2000	42,1%
Kommuneordførere	1999-2003	14,9%
Fylkesordførere	1999-2003	22,2%

Kilde: Likestillingscenteret: Mini-fakta om likestilling 2000

Lovgivning og praksis

Norsk offentlig likestillingspolitikk fikk sitt gjennombrudd da likestillingsloven trådte i kraft i 1979. Samtidig med at loven ble vedtatt fikk Norge sitt første likestillingsombud, Eva Kolstad. Likestillingsombudets oppgave er å se til at loven overholdes. Lovens formål er å ...*fremme likestilling mellom kjønnene og tar særlig sikte på å bedre kvinnens stilling. Offentlige myndigheter skal legge forholdene til rette for likestilling mellom kjønnene på alle samfunnsområder. Kvinner og menn skal gis like muligheter til utdanning, arbeid og kulturell og faglig utvikling.*

I tillegg til likestillingsloven inngår likestilling i en rekke andre lover og avtaler¹², instruksjoner og handlingsplaner på mange nivåer. Det finnes også en rekke organer som skal ivareta likestillingsarbeidet, på lokalt, regionalt, så vel som på nasjonalt nivå. Men på tross av at Norge har lov- og avtaleverk som regulerer forholdene mellom kjønn og at det over lang tid er drevet offensivt likestillingsarbeid, er det langt frem til reell likestilling i Norge.

Representativt demokrati?

Først i 1913 fikk kvinner stemmerett i Norge, og dermed formell status som samfunnsborgere. Finland var det første nordiske landet som innførte stemmerett også for kvinner. Dette skjedde i 1906. I 1911 tok Anna Rogstad plass i Stortinget som første kvinne. Det gikk imidlertid 34 år før Norge fikk et kvinnelig regjeringsmedlem. I 1945 ble Kirsten Hansteen konsultativ statsråd for fange- og flyktningespørsmål. I 1981 ble Gro Harlem Brundtland første kvinnelige statsminister. Samme år vedtok Stortinget *Handlingsplan for Likestilling*. I 1993 ble Kirsti Kolle Grøndahl utnevnt som stortingspresident, også dette som den første kvinnen i Norge.

Da likestillingsutviklingen skjøt fart på 1970-tallet, begynte kvinner for alvor å bli synlige i det politiske landskapet¹³. Parallelt med kvinnes inntreden i politikken har det også vært en omfattende utbygging av velferdsstaten, større valgfrihet og sosiale utfoldelsesmuligheter.

Kvinneandelen på Stortinget økte fra under 10% i 1970, til 39% i 1993, for så å gå tilbake igjen til 36,4% i 1997. Tallene gjenspeiler også kjønnsbalansen i lokalpolitikken. Blant de tillitsvalgte i partipolitiske og andre organisasjoner er kjønnsrepresentasjonen god på toppen, men dårlig i bunnen. På tross av offensiv satsing på å øke kvinneandelen, særlig i lokalpolitikken er kvinnerepresentasjonen i lokalpolitikken og i politiske funksjoner på lokalt nivå lav.

12 Arbeidsmiljøloven og Hovedavtalen mellom partene i arbeidslivet er eksempler på dette

13 Statistisk Sentralbyrå, 1996

Forslag til innfallsvinkler

Hvem gjør hva? Hva sier ulike lover og avtaler om forholdene mellom kjønn? Hvem har ansvaret for likestillingsarbeid? Hvordan går man fram for å løse en sak som ikke ivaretar likestillingshensyn eller som er et tvilstilfelle? Hvilke lovgivning er gjeldende og hvilke instanser kan kontaktes for å løse saken? Dette kan eksempelvis være en ansettelsessak der det er mistanke om forskjellsbehandling pga. kjønn eller en kjønnsdiskriminerende reklame.

Likestillingsansvar Hvordan kan myndighetene og offentlige etater legge forholdene til rette for reell likestilling? Hva og hvem er med på å påvirke forholdene i et samfunn med tanke på likestilling? Hvilke områder må det satses på for at kvinner og menn skal få like muligheter og vilkår? Hvilke tiltak er mest effektive? Hva kan gjøres i lokalmiljøet for å sette fokus på likestillingsarbeid? Har kommunen en egen likestillingsplan? Hva står der og har planen en reell verdi? Har planen noen betydning for enkeltpersoner i muligheter og livsvalg?

Forslag til innfallsvinkler

Representasjon Hva er årsakene til at kvinne-representasjonen i politikken er dårlig? Har dette noen sammenheng med partienes nominasjonslister? Hvordan fungerer kommunevalgordningen – gir den dårlig uttelling for kvinner? Hvordan er kjønnsfordelingen i kommunestyret og på fylkestinget? Hvilke partier kommer dårligst ut og hvilke partier kommer best ut?

Ungdomsorganisasjoner Hvordan er kjønns-representasjonen i organisasjoner i nærmiljøet? Er det skjev kjønnsbalanse – og har dette i så fall noe å si for politikkkutforming og aktiviteter? Gjenspeiler en eventuell skjev kjønnsbalanse seg i medlemsmassen? Hvilke saker jobber organisasjonene med for å fremme likestilling både organisatorisk og politisk?

Demokrati og makt Finnes det en sammenheng mellom demokrati og makt som er relatert til kjønn? Har kvinner og menn like reelle muligheter til å delta aktivt i et demokratisk samfunn? Hvilke hindringer og muligheter finnes? Når fikk kvinner stemmerett i de ulike europeiske landene?

Likestillingspolitikk Hvilke likestillingspolitikk og likestillingssyn representerer de ulike partiene? Gjenspeiler dette seg i kjønnsrepresentasjonen i de ulike partiene?

Kvinner og menns politiske prioriteringer Er det forskjell på de saker kvinnelige politikere og mannlige politikere er opptatt av, og arbeider med? Gjenspeiler dette seg i hvem som er representert i ulike utvalg og komitéer – lokalt og nasjonalt?

Tilbud Hvilke tiltak/tilbud finnes det i nær-området som henholdsvis jenter og gutter bruker mest hver for seg? Bevilger kommunen ulik sum midler til typiske jente- og gutteaktiviteter?

Historie Hvordan har utviklingen av kvinne- og mannsroller vært? Hvordan var kampen for allmenn stemmerett for menn og kvinner, og fremveksten og følgene av arbeider- og kvinne-bevegelsen?

Taletid Hvor mye tid får jenter kontra gutter av taletid, hvor ofte avbryter de og hvor ofte tar de uoppfordret ordet? Slike undersøkelser kan eksempelvis gjennomføres ved at jenter og gutter sitter sammen og snakker om ulike tema.

Elevdemokrati Hvem sitter i skolens elevråd? Er det god kjønnsblanding i elevrådet? Hvordan kan elevrådet drive likestillingsarbeid, eventuelt ha egne likestillingsprosjekter?

Forslag til innfallsvinkler

Nyheter Hvordan blir kvinner og menn fremstilt gjennom tekst- og billedmedier? Er det flest kvinner eller flest menn som blir intervjuet? Hva blir kvinner og menn intervjuet om? Er det forskjell på kvinnelige og mannlige journalister?

Underholdning Hva ser jenter og gutter på TV? Finner jenter og gutter sine forbilder og rollemodeller gjennom billedmedier? Hvordan fremstilles jenter og kvinner, gutter og menn i ulike TV-serier som elevene er opptatt av? Hvordan blir barn og unge påvirket av Internett, ungdomsblader og såpeserier? Hva sier lovverk om kjønnsdiskriminerende tekst og bilder?

Reklame Hvordan blir kvinner og menn fremstilt i reklame? Har det vært noen endring i fremstillingen i løpet av de siste ti årene? Hvilke rollemodeller godtas uten diskusjon og ettertanke? Hva er god og dårlig reklame? Finnes det lovverk som regulerer hva som er tillatt i reklame? Har disse noen gang blitt brukt og med hvilken virkning?

Media som rolleskaper Hvordan kan vi bevisstgjøres med hensyn til likestilling i mediasammenheng? Hvordan skaper media rollemodeller? Blir jenter og gutter påvirket – og hvordan? Hvem utgjør de ulike rollene i media, hvem intervjuer, hvem er programledere? Hva kan jenter og gutter gjøre?

Trykte medier I hvilken grad og på hvilken måte er kvinner representert og presentert i trykte medier? I hvilke roller, posisjoner og sammenhenger presenteres kvinner og menn? Er kvinner i det hele tatt representert i viktige stillinger i eksempelvis avisers økonomi- og sportsavdelinger?

Media

Barn og unge er storkonsumenter av medier. Informasjonsstrømmen er stor i dagens samfunn, og medias innflytelse på folks dagligliv har økt voldsomt de siste tiårene. Det er påfallende hvordan det gjennom reklame og media fremstilles stereotype kvinne- og mannroller. Fremdeles er det menn som blir trukket inn som forskere og synsere i fag- og debattprogrammer, og kvinner som er programledere i tradisjonelle *kvinneprogrammer* som dreier seg om mat, familie og barn og lignende. Kvinner er i mindretall totalt, også i barneprogrammer. Dersom kvinner blir invitert til debattprogrammer, er tendensen at de blir raskere avbrutt enn menn. Menn er fremdeles det sterke kjønn i media – og undersøkelser viser at de totalt snakker mest¹⁴.

- 32% av samtlige deltagere i nordeuropeisk fjernsyn er kvinner
- Kvinner blir gjennomgående framstilt i lav-statusroller: 47% av "vanlige borgere" og 37% av ofre er kvinner
- Menn omfatter hovedtyngden av politikere (72%) og eksperter (80%)
- Sportsprogrammer har minst kvinnelig delttagelse (9%), mens programmer for barn og ungdom har best kjønnsbalanse (44% kvinner)
- 51% i aldersgruppen 19 år og yngre er kvinner, i aldersgruppen 20-34 år er 32% kvinner og for aldersgruppen over 50 år er 20% kvinner

Kilde: Who Speaks on Television, Screening Gender 2000

¹⁴ European Broadcasting Union: Screening Gender, 2000

likestilling – en global utfordring

Feminisering av fattigdommen

Mange av de likestillingstemaene som tas opp i Norge, gjelder også internasjonalt. Et moment er slående når vi ser ut over våre egne landegrenser: Der mennesker lider nød, lider kvinner mest. I fattige land er det kvinnene som bærer den tyngste byrden, står nederst på rangstigen og bakerst i køen. Når det kuttes i offentlige utgifter, er det jenter som først må slutte på skolen og ta seg av omsorgsoppgaver i hjemmet, jenter prostituerer seg for å skaffe inntekt til familien, og kvinner blir slått når menn blir fortvilet over mangel på arbeid og ufrihet i flyktningeleirer. Eksempelrekken er uendelig. Fattigdommen er feminisert: over 70% av verdens fattigste er i dag kvinner¹⁵.

Ingen stat stemte imot FNs universelle menneskerettighetserklæring da denne ble lagt fram for FNs hovedforsamling i 1948. Erklæringen er i all vesentlighet kjønnsnøytral, og kvinner ble, på tidspunktet den ble vedtatt, betraktet som en del av mannens husstand.

En kvinnekommisjon ble raskt etablert i FN, og det spesielle arbeidet med kvinners rettigheter kom i gang. Likevel gikk det mange år før kvinner og barn fikk en synlig plass innen menneskerettighetslovgivning og –apparat. En markert pådriver kom med FNs kvinneår i 1975, FNs kvinnekonferanse samme år og innstiftingen av FNs kvinnetiår 1975-1985.

I 1979 ble FNs konvensjon om å avskaffe alle former for diskriminering av kvinner – Kvinnekonvensjonen – lagt fram for ratifisering i FNs hovedforsamling. Denne konvensjonen heter

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). En konvensjon er bindende for de statene som har sluttet seg til den. Det ble vist nøling før underskriving kunne finne sted. I 1981 hadde 20 stater undertegnet Kvinnekonvensjonen, og denne kunne tre i kraft. Norge sluttet seg til konvensjonen samme år. 165 av FNs 188 medlemsstater har ratifisert konvensjonen. En rekke stater har imidlertid reservert seg fra deler av konvensjonen, spesielt i forhold til artikkel 2 som går på fordømming av diskriminering av kvinner og artikkel 16 som vedrører ekteskap og familieforhold. Alle stater, ikke bare stater som er medlemmer i FN, kan slutte seg til konvensjonen. En spesiell komité i FN – CEDAW-komitéen – følger opp konvensjonen, fortrinnsvis gjennom rapportering fra statene.

FNs kvinnekonvensjon inneholder en tilleggsprotokoll som gir kvinner individuell klagerett til CEDAW-komitéen. Dette betyr at dersom en kvinne eller en gruppe kvinner mener at kvinnekonvensjonen brytes i hjemlandet, kan det klages til CEDAW-komitéen.

Forslag til innfallsvinkler

Organer og konvensjoner Hvilke internasjonale organer og konvensjoner tar spesielt for seg kvinners og barns rettigheter? Hvorfor oppsto de og hvilken funksjon har de? Hvorfor ønsker noen stater å reservere seg fra enkelte artikler? Hva betyr de ulike artiklene i kvinnekonvensjonen? Følges de opp av statene? Hvilket arbeid gjør FN, EU og andre internasjonale organer for arbeid med likestilling mellom kjønnene?

Lovgivning og praksis Hva sier menneskerettighetskonvensjonen og kvinnekonvensjonen? Hvordan er jenters rettigheter i forhold til menneskerettighetene? Skal jenter og gutter ha de samme rettigheter? Hvorfor blir spesielt jenter diskriminert når menneskerettighetene gir dem de samme formelle rettighetene som gutter? Er jenter og gutter reelt likestilte noe sted i verden? Hvordan er den norske likestillingstillingsloven sammenlignet med kvinnekonvensjonen?

Likestilling i ulike land Hvordan er teoretisk og praktisk likestilling mellom kvinner og menn i ulike land? Hvilke ulikheter finnes, og hva er årsakene til dette? Hva er det som eventuelt regulerer kvinners deltagelse i politikk, arbeids- og familielev? Hvilke ordninger finnes for barnepass? Hvilke yrker har kvinner og hvilke yrker har menn? Hvordan er lønnsforholdene fordelt mellom kvinner og menn?

¹⁵ Operasjon Dagsverk: Elevavisa, 1999

Strukturelle årsaker

Å diskutere kvinners situasjon i fattige land henger tett sammen med hvilke rammevilkår som skaper og opprettholder fattigdom. De fleste fattige land har i mange år slitt med en betydelig utenlandsgjeld som de ikke klarer å betjene. Store internasjonale bankinstitusjoner som Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet har krevd at disse landene skal rasjonalisere de offentlige budsjettene, noe som blant annet fører til privatisering av skole- og helsetilbud. Dette rammer kvinner hardest, og det er jenter som først må oppgi skolegang. Kvinnene overtar også ansvaret for syke og eldre. Slik overføres ansvar fra staten til familien, representert ved kvinnen. Mange fattige land får nå slettet en del av sin utenlandsgjeld, men å se hvordan makroøkonomien virker inn på fattige kvinners hverdag vil fremdeles være aktuelt.

Hvorfor vanne naboens tre?

“Alle barn har rett til utdanning som gir mulighet for utvikling,” heter det i Barnekonvensjonens artikkel 28 og 29. Kunnskap gir evne til å tenke selvstendig og kritisk. Kvinner utgjør halvparten av jordas befolkning, og uten utdanning er de ikke i stand til å delta i det offentlige liv på lik linje med menn. Forskning utført av Verdensbanken viser at å utdanne jenter og kvinner har positive ringvirkninger for hele familien i den forstand at jenter og kvinner i mye større grad enn gutter og menn videreformidler sin kunnskap, og dermed bidrar til et høyere kunnskapsnivå generelt.

I fattige land må foreldre ofte prioritere mellom arbeid som må gjøres i hjemmet og utgifter til opplæring - skal sønner eller døtre sendes på skolen? I mange tilfeller ser ikke familien verdien av å gi jenter utdanning. Å utdanne jenter blir som å vanne naboens tre - jentene skal uansett giftes bort til en annen familie og foreldrene får ingen glede av datterens utdanning og formelle kompetanse. Dette medfører at det er sønnene som vinner når fattige foreldre må prioritere hvem av barna deres som skal få skolegang.

Helse

Fattige land har ofte et mangelfullt og privatisert helsevesen, og reproduksjon, infeksjoner, HIV/AIDS og mangelsykdommer utgjør en stor fare for kvinners helse. Mangel på reproduktive rettigheter – rettigheter i samband med seksualitet og fødsler – er en vesentlig årsak til at 585 000 kvinner hvert år mister livet i forbindelse med svangerskap og fødsler, og ytterligere 75 000 kvinner dør som resultat av abortkomplikasjoner. 99 prosent av disse dødsfallene forekommer i fattige land¹⁶. Det er langt frem til at kvinner over hele verden selv har kunnskap og ressurser til å velge når og hvor mange barn de ønsker å føde.

¹⁶ Operasjon Dagsverk: Elevavisa, 1999

Forslag til innfallsvinkler

Feminisering av fattigdommen Kvinner er blant de fattigste i verden. Hvordan setter internasjonale institusjoner retningslinjer for livet til kvinner i fattige land? Mange steder jobber kvinner dobbelt så mye og får nesten ingenting betalt. Det er med på å gjøre kostholdet dårlig. Hvilke følger får feminiseringen av fattigdommen for helse- og ernæringssituasjonen til kvinner i fattige land? Hva slags sykdommer følger med under- og feilernæring?

Jord- og skogbruk Svært mange fattige land har jord- og skogbruk som hovedsysselsetting og hovedkilde til mat. Hvordan er fordelingen av arbeid, eierskap og arv i jordbruket mellom kvinner og menn i verden? Hvilke vilkår har landbruket i fattige land, og hvilke rammer setter for eksempel Verdens Handelsorganisasjon for landbruket, og handelen med råvarer?

Forslag til innfallsvinkler

Utdanning Hvorfor er det viktig å satse på jenters rettigheter? Hvilke positive konsekvenser får utdanning av jenter for familien og samfunnet som helhet? Hva er årsakene til at jenter slutter på skolen – er det skolepenger, vold, graviditet eller krav om å hjelpe til i hjemmet? Hvordan kan man overvinne disse hindringene slik at jenter likevel får gå på skolen?

Forslag til innfallsvinkler

Helsesituasjon Hva er det som hindrer kvinner god helse i fattige land? Hva er sammenhengen mellom helse og rett til utdanning? Har dette sammenheng med kvinners status i samfunnet og ernæringssituasjonen? Hva er det som hindrer kvinner reproduktive rettigheter? Hindrer religion og moralisme kvinner i å få informasjon om seksualitet og prevensjon?

HIV/AIDS Hvilke samfunnsmessige konsekvenser får Aids-epidemien for fattige land? Hvorfor er kvinner og jentebarn spesielt sårbare?

- En milliard mennesker kan ikke lese og skrive. 2/3 av disse er kvinner
- Dobbel så mange gutter som jenter tar høyere utdanning i utviklingsland
- Afrikanske jenter arbeider syv timer mer hver dag enn gutter
- Nesten halvparten av afrikanske jenter er gift i en alder av 18 år
- Hundretusener av jenter og unge kvinner er tvunget til å oppgi skolegang og utdanning hvert år på grunn av uønsket graviditet
- Om lag en halv million kvinner fra u-land og Øst- og Sentral-Europa blir hvert år rekruttert til sexindustrien i Europa. Mange er i aldersgruppen 15 - 25 år
- I Nepal blir 6000 jenter kidnappet og tvangssendt til bordeller i India hvert år
- 130 millioner jenter og kvinner er ofre for omskjæring
- Tre ganger så mange jenter som gutter i u-land har HIV/AIDS i aldersgruppen 15 - 20 år
- 70 % av dem som er fattigst i verden er jenter
- 1 av 3 kvinner i Sør-Afrika kommer til å bli voldtatt i løpet av livet

Kilder: Operasjon Dagsverk, UNDP, WHO, UNAIDS, UNICEF

Vold mot kvinner

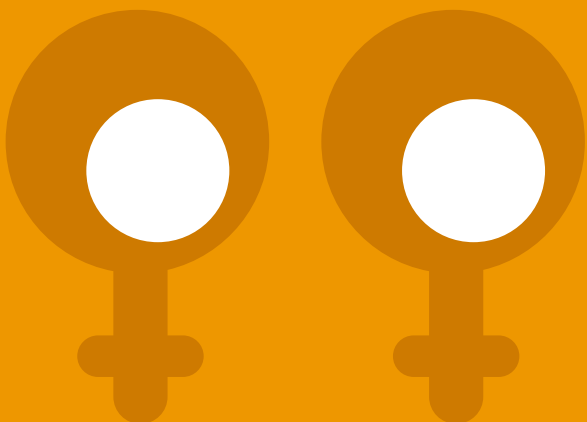
FNs generalforsamling vedtok i 1991 en erklæring om avskaffelse av vold mot kvinner. Den understreker at vold og mishandling av kvinner er et alvorlig internasjonalt problem av stort omfang. Vold mot kvinner både innenfor hjemmets vegger og i krigssituasjoner er enda ikke fullt ut anerkjent som brudd på menneskerettighetene. Vedtak i FN fordømmer vold mot kvinner i disse situasjonene, men det er ikke alle land som har vedtatt lover som fordømmer dette.

Handel med kvinner

Handel med kvinner er, sammen med våpen og narkotika, verdens raskest økende industri, og involverer store økonomiske interesser. Handel med kvinner dreier seg mye om prostitusjon, men også mer generelt om sex-industrien. Internasjonalt omtales *postordrebruder*, utbytting av hushjelpere og til en viss grad tvangsekt-escape under samme hatt. Bakmenn og utbytting er sentrale i dette. I Japan er ca 1 prosent av brutto nasjonalprodukt knyttet opp mot sexindustrien, og ca 200 000 kvinner blir årlig eksportert fra Bangladesh til Pakistan¹⁷. Mange av disse er mindreårige. Gjennom forlokkende markedsføring og lovnader om sol, sjø, sand og sex vokser sex-turismen. I fattige land søker mange kvinner fra landsbygda lykken i byen, men ender opp i barer og bordeller som strippere og prostituerte.

Kjønnslemlestelse av kvinner

Totalt er 130 millioner jenter og kvinner i verden ofre for fjerning av hele eller deler av de ytre kjønnsorganer. Omskjæring forekommer også blant norske jenter med minoritetsbakgrunn, på tross av at det i Norge finnes en lov mot kjønnslemlestelse. Dette er en kulturell skikk, og kjønnslemlestelse fører til store helsemessige konsekvenser. Inngrepet foregår ofte uten bedøvelse, og smerten og opplevelsen av å bli sviaktet av voksne kan føre til store psykiske problemer. Inngrepet innskrenker kvinners seksualglede, faren for infeksjoner er overhengende, og resultatet er underlivsproblemer, komplikasjoner ved fødsler og i noen tilfeller at unge jenter dør. Makthavere og de som definerer kultur har opp gjennom tidene undertrykt kvinner. Skikken med omskjæring henger sammen med å bli *kvinne*, og har dype tradisjoner. Tidligere fotbinding i Kina og bruk av korsett i det gamle Europa er andre eksempler på hvordan tradisjoner og normer har skadet kvinners helse. Hvert år gjennomgår også millioner av kvinner unaturlige og helseskadelige operasjoner for å oppfylle sin kulturs skjønnhetskrav. Man forbedrer kvinnekroppen gjennom fett-suging, oppstramming og silikonimplantasjon. Selv om kjønnslemlesting og silikon i brystene er inngrep av helt usammenlignbar karakter, sier det noe om at kulturell praksis har gode og onde sider. Kultur er ikke statisk, men i stadig forandring og noe man selv er med på å skape.

Forslag til innfallsvinkler

Vold Hvilke mekanismer er det som øker vold i ulike samfunn? Hvorfor er voldsraten mot kvinner høy i fattige samfunn med store sosiale utfordringer og i flyktningeleirer? Hvordan kan man preventivt forhindre vold og hvilke sanksjoner skal man benytte seg av når overgrep er et faktum? Hvorfor utøver menn vold mot kvinner oftere enn omvendt? Hvilke konsekvenser får seksualisert vold for kvinners forhold til egen helse og seksualitet? Hvilke oppgaver har kvinner i krigssituasjoner?

Forslag til innfallsvinkler

Handel med kvinner Hva sier handel med kvinner om kvinners status og syn på kvinner generelt? Hvilke helsemessige og psykiske konsekvenser kan handel med kvinner føre med seg? Hvordan kan omfanget av handel med kvinner minskes? Hvordan arbeides det på internasjonalt plan for å stanse handel med kvinner?

Forslag til innfallsvinkler

Kjønnslemlestelse Hvorfor forekommer ulike former for kjønnslemlestelse? Hvordan kan jenter sikres retten til å bestemme over egen kropp? Hvilke rettigheter har jenter til å sikre seg mot overgrep? Hvordan kan informasjon om konsekvensene av slike overgrep formidles til overgriper? Hvilke lover finnes? Hvor kan det søkes hjelp?

Idealkvinnen I historiebøker, kunst og den moderne verden finnes det mange eksempler på *idealkvinnen*. Gjennom media skapes også en allmenn mening om hvordan kvinner skal se ut. Hvordan har kultur opp gjennom tidene hatt skadelige normer og regler for kvinners kropp og liv?

likestilling i ulike fag

5

felles allmenne fag for grunnskolen og videregående opplæring

fag for grunnskolen

studieretningsfag i videregående opplæring

Oppfostringen skal gi elevene lyst på livet, mot til å gå løs på det og ønske om å bruke og utvikle videre det de lærer.

Generell del av læreplanen

Denne delen av veiledningen gir eksempler på mulige måter å arbeide med likestilling i ulike fag. De foreliggende læreplanene er et godt utgangspunkt for måter å arbeide med likestilling på, men læreplanene legges ikke direkte til grunn for innfallsvinklene i denne veiledningen. Forslagene til innfallsvinkler er ikke tilpasset det enkelte klassetrinn, men i samarbeid med elevene kan lærere tilpasse oppgavene. Det vil være naturlig, sammen med elevene, å se nærmere på:

- likestillingsperspektivet i de ulike læreplanene, og deretter utarbeide læringsmål hvor likestillingsperspektivet er ivaretatt
- hvordan likestillingsarbeidet kan få aktualitet i arbeidet med fag, temaer og prosjekter
- hvilke kilder til informasjon og kunnskap om likestilling som finnes i lokalsamfunnet

felles fag for grunnskolen og videregående opplæring

Fagene som er beskrevet nedenfor gir forslag til innfallsvinkler for både grunnskolen og videregående opplæring. I fellesskap må elever og lærere vurdere hvilke temaer det er naturlig å jobbe med på de ulike alderstrinn og studieretninger, og hvordan disse kan tilpasses den enkelte.

Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering og Religion

Norge er blitt et flerkulturelt samfunn, noe som forsterker kravene til kunnskap om, og forståelse av, andre religioner og livssyn. Religion og livssyn er en formende kraft i alle samfunn og har en stor plass i menneskers liv. Kunnskap om de ulike verdensreligionene og livssynene er vesentlig dersom man skal diskutere likestilling i verden i dag. Forskjellige land, samfunn og kulturer bygger på ulike religioner, livsanskuelser, trosretninger og på ulike normer og regler. Religion og livssyn farger kultur, men kultur preger også religiøse oppfatninger, tolkninger og praksis. Religiøse tekster tolkes i en kontekst, og denne konteksten gjør tolkninger mye mer nyanserte enn de religiøse tekstene ved første øyekast gir åpning for. Kvinner representerer imidlertid en minoritet blant religiøse autoriteter, og likestillingsloven gjelder heller ikke for trossamfunn. Mange religioner er patriarkalske, og kvinnesynet kan ofte oppleves som diskriminerende.

Humanismen som livssyn har bidratt til likestillingsideologi og kvinnefrigjøring. Mange av de tidlige kvinnesakspionerene både i Norge og internasjonalt regnet seg som humanister. Dette rommet en tradisjon både for opprør mot religionene og datidens syn på kvinner.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om likestilling – en global utfordring, seksualitet, kropp, familie og samliv og holdninger, forventninger og atferd for eksempler på temaer knyttet til faget.

Samfunnsfagene

Til tross for at Norge har en egen likestillingslov, er det fremdeles store ulikheter i kvinners og menns muligheter og livssituasjon. Det er fortsatt markante kjønnskillinger både i yrkes- og arbeidsliv, og det er fortsatt en skjev fordeling av arbeidet i hjemmene. Lederstillinger, både i offentlig og privat arbeidsliv, domineres fortsatt av menn, og menns gjennomsnittlige lønnsnivå er høyere enn kvinners – også for sammenliknbare, eller helt like, stillinger og arbeidsoppgaver.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om likestilling – en global utfordring, familie og samliv, arbeidsliv og samfunn for eksempler på temaer knyttet til faget.

Forslag til innfallsvinkler: KRL og Religion

Religiøse skrifter og praksiser Hva sier de ulike religionene og livssynene om kvinners stilling i samfunnet? Hvordan gjenspeiler dette seg i tolkningene av de aktuelle skrifter og praksis innenfor ulike religioner og livssyn? Hvordan virker dette inn på samfunnsstrukturer og hva gjør dette med kjønnsrollemønsteret? Finnes eksempler der religion har virket frigjørende – og motsatt? Hvilken betydning har religion og livssyn for identitet?

Kvinnens rolle i religiøse samfunn Hvordan er kvinners rolle i ulike religiøse samfunn i nærmiljøet, både i kristne konfesjoner og i andre religioner? Hvilke fellestrekk er framtreddende? Hvilket kvinne- og mannsbilde representerer disse religionene? Finnes det endringstegn i kvinners rolle i ulike religioner som kan ses i lys av samfunnsutviklingen?

Patriarkalske og matriarkalske strukturer Hvilke religioner representerer henholdsvis patriarkalske og matriarkalske strukturer?

Sentrale kvinner Hvilke kvinner har vært, og er, sentrale innen ulike livssyn og religioner i fortid og nåtid – hva sto og står de for? Eksempelvis kan det ses nærmere på kristendomshistoriens Katarina fra Alexandria, Birgitta av Vadstina, hinduismens Bjudenin Pravatī eller humanismens framtreddende feminist. Når fikk Norge sin første kvinnelige prest og kvinnelige biskop?

Kvinnenettverk Hvordan fungerer kvinnelig prestnettverk og andre kvinnegrupperinger innenfor ulike religioner?

Forslag til innfallsvinkler: Samfunnsfagene

Arbeid Finnes det arbeidsplasser i nærmiljøet som er dominert av det ene kjønn? Finnes det typiske trekk ved kvinne- og mannarbeidsplasser?

Hvordan er det å være kvinne i et mannsdominert yrke, og mann i et kvinne-dominert yrke? Hva skal til for å få et mer kjønnsblandet arbeidsmarked?

Rettigheter og vern Hvilke lover er spesielt relevante med tanke på barns og kvinners rettigheter og vern? Er det behov for tilsvarende lover og regler for menn? Hva sier den norske Likestillingsloven til sammenligning med Kvinnekonvensjonen, Barnekonvensjonen?

Grupperinger Det kan eksempelvis lages en oversikt som viser fordelingen mellom menn og kvinner i ledende posisjoner i religiøse sammenhenger, innen politikk, organisasjoner og frivillige, uorganisert arbeid. Er informasjon og publikasjoner fra ulike typer organisasjoner og virksomheter preget av tradisjonelt kjønnsrollemønster?

Representasjon Gjennom likestillingsloven er kvinner og menn sikret minst 40 prosent av plassene i offentlig råd og utvalg. Hvordan fungerer denne lovhjemmelen? Hvilke forskjeller finnes i kjønnsrepresentasjon i offentlige utvalg og i det private næringsliv? Hva kan gjøres?

Kriminalitet Er det ulikheter i jenters og gutters kriminelle handlingsmønstre? Hvem sitter i fengsel, og hvorfor? Hvordan har utviklingen i Norge vært når det gjelder kriminalitet, i et gitt tidsrom? Hva er forskjellene mellom distriktene og storbyene? Er det nødvendig med ulike kriminalitetsforebyggende tiltak for jenter og gutter?

Norsk

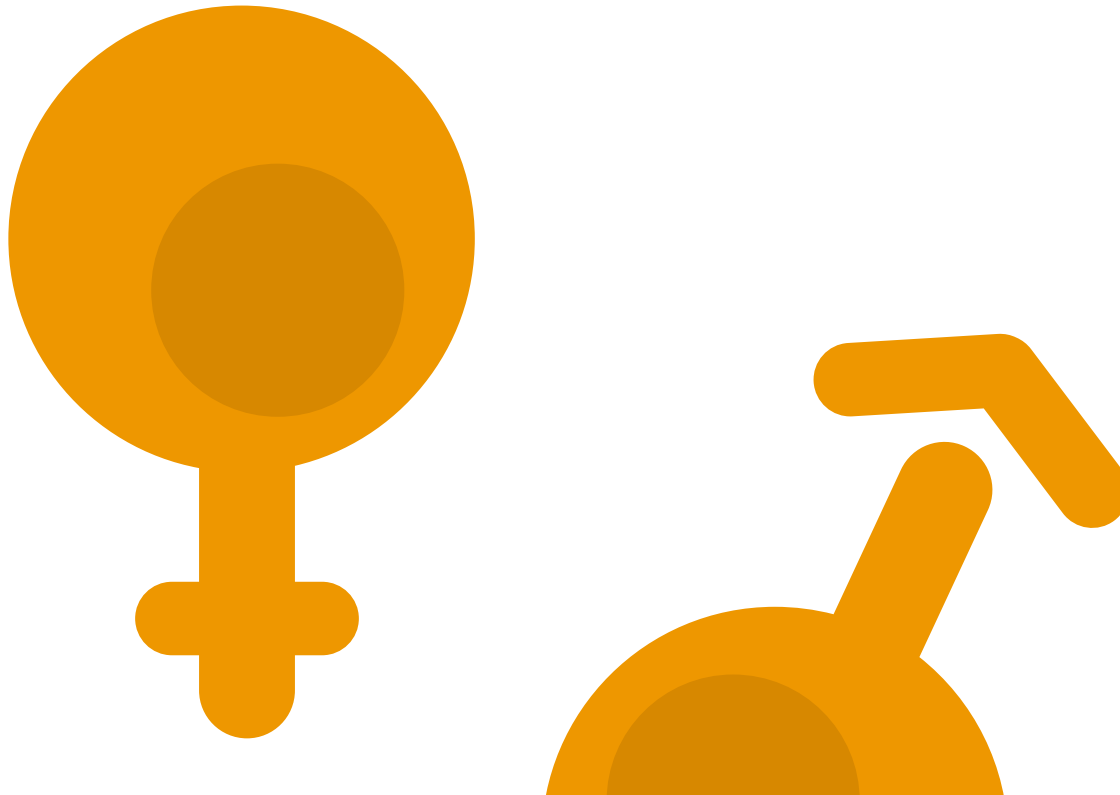
Både kvinnelige og mannlige forfattere, i forskjellige epoker, har belyst kvinners liv og situasjon. I Norge er Camilla Collett, Amalie Skram og Henrik Ibsen blant de fremste. Nesten all litteratur gir et bilde av hvordan kvinner og menn levde på den tiden som diktverket handler om, og er derfor en fin kilde å øse av. Ikke minst når det gjelder å få fram nyansene av kjønnsperspektivet og arbeidet for likestilling i opplæringen, er litteraturen en verdifull innfallsvinkel.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om samfunn og holdninger, forventninger og atferd for eksempler på temaer knyttet til faget.

Tilvalgsspråk

Kontakten mellom land øker, og det å kunne snakke flere språk og kjenne ulike kulturer og religioner blir stadig viktigere. Ulike land representerer også ulike kulturer og levesett, og forholdene mellom kvinner og menn er forskjellig sosialt, juridisk og politisk.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlet om likestilling – en global utfordring for eksempler på temaer knyttet til faget.

Forslag til innfallsvinkler: Norsk

Teater og drama Kjønnssroller kan lett synliggjøres gjennom drama, skuespill og gjennom dramatisering av andre tekster. I "Egalias døtre" av Gerd Brantenberg, rettes søkelyset mot kjønn og kjønnssroller. Alle, eller nesten alle, Henrik Ibsens skuespill handler om kvinners og menns roller i forhold til hverandre, i familien og i samfunnet. Åpen og fordekt makt står ofte sentralt, og skuespillene tegner intrikate mønstre av menns og kvinners makt og avmakt. Her finnes en uendelighet av nyanser og uuttømmelige tolkningsmuligheter.

Rollebytte Hvordan vil en novelle eller en tekst oppfattes hvis skikkelsene i teksten bytter kjønn? Eksempelvis kan jentene og guttene i samarbeid finne fram til noveller fra ulike tidsperioder, bytte roller på kvinne- og mannsskikkelsene for så å dramatisere dette?

Mannlige og kvinnelige forfattere Hva skiller eksempelvis Sigrid Undset fra Knut Hamsun? Hva skriver de om? Er det typiske trekk ved kvinnelige forfattere kontra mannlige forfattere? Gjenspeiler deres valg av emner kvinners og menns posisjon i samfunnet i den aktuelle tidsepoken? I studie av litteraturhistorie vil det være aktuelt å undersøke forskjellene og eventuelt likhetene mellom kvinnelige og mannlige forfatters arbeids- og livsforhold. På hvilke områder kan det ha betydning om forfatteren er mann eller kvinne? Finnes det livserfaringer og temaer kvinner eller menn ikke kan skrive om – og i tilfelle hvilke?

Media, reklame og underholdning Hvordan blir jenter og gutter framstilt i ungdomsblader, såpeserier, tegneserier og reklamer. Finnes det eksempler på underholdningsmedier som snur opp-ned på det kjønnsstereotypiske bildet? På hvilken måte kan tekstforfatters og journalisters kjønn ha noe å si for framstilling av jenter og gutter? Setter

kjønnssrolleframstillingene en standard for hvordan jenter og gutter skal være?

Samtidslitteratur Hvilke unge forfattere har markert seg i Norge den siste tiden? Hva skriver de om? Hvilken oppmerksomhet får henholdsvis kvinnelige og mannlige forfattere?

Tegneserier Hvilke typer tegneserier leser jenter og gutter? Hvilke norske tegneserietegnere finnes – og hva setter de fokus på i sine striper?

Språkanalyse Hvilke kjønnsfeller finnes i det norske språket? Hvordan kan språket skape kjønne forestillinger?

Litteraturhistorie Hvilken plass har hverdagslivet og kvinners arbeid i litteraturhistorien? Hva forteller dette om kjønnsrollesystemet før og nå? Hva forteller kvinnelige forfattere om kvinneverollen før, og hvordan har den utviklet seg frem til i dag?

Kvinnelige forfattere Hva skriver kvinnelige forfattere om i ulike tidsperioder? Speiler dette kvinners liv og levekår? Hvilken plass har kvinner i litteraturhistorien? Hvem er eksempelvis Hanna Winsnes, Hulda Garborg, Dagny Juel, Katti Anker Møller, Anne Karin Elstad, Herbjørg Wassmo, Pernille Rygg og Linn Ullmann – hva skrev og skriver de om?

Feministisk litteratur Hva er feministisk litteratur og hvordan har den utviklet seg i takt med samfunnsutvikling? Eksempelvis kan Simone de Beauvoirs verker settes opp mot feministisk litteratur skrevet på slutten av forrige årtusen.

Barnebøker Hva sier barnebøker om kvinne- og mannsroller i ulike historiske epoker?

Eksempelvis kan Fjellmus-bøkene av Barbara Ring, bøkene om Inger Johanne og Dikken Zwiłgmeier sammenlignes med for eksempel Anne Cath. Vestlys barnebøker om Sokrates og Aurora eller Guro og dagens barnelitteratur.

Forslag til innfallsvinkler: Tilvalgsspråk

Kvinnelige og mannlige forfattere Hva sier tekstene til utenlandske forfattere, av begge kjønn, om forholdene mellom kvinner og menn i arbeids-, familie- og samfunnsliv?

Forholdene mellom kjønn Hvordan er forholdene mellom kvinner og menn i et likestillingsperspektiv – teoretisk og praktisk i det landet elevene lærer språket til?

Bruk av IKT Ved bruk av IKT kan det etableres kontakt med jenter og gutter i hele verden. På denne måten kan språk øves samtidig som elevene kan foreta erfaringsutveksling om ulike kulturers og lands levesett og vilkår for kvinner og menn, jenter og gutter.

Matematikk

Jenter og gutter gjør det tilnærmet like bra i matematikk på barne- og ungdomstrinnet. Interessen blant jenter avtar i ungdomsskolen, og i videregående opplæring er gutter i flertall av de som velger realfag som studieretning. Generelt sett er også jenters prestasjoner i matematikk noe svakere enn gutters på videregående nivå¹⁸. Å velge bort matematikk på videregående skole kan ha stor betydning for senere utdannings- og yrkesmuligheter. Søkning til realfagstudier på universiteter og høyskoler er synkende, og spesielt lav er den blant jenter. Lav jenteandel i matematikk på høyere nivå har stor samfunnsmessig betydning i en tid hvor det trengs økt rekruttering til naturvitenskapelige, matematiske og teknologiske yrker.

Realfagene har en særdeles *hard* og maskulin image, og voksnes forventninger til hva jenter og gutter skal prestere har betydning for den selvtillit og de prestasjoner begge kjønn viser i faget. Lærernes holdning til å motivere jenter i matematikk og til å satse på videre realfaglige studier er avgjørende. Samtidig viser undersøkelser at jenter og gutter har ulike preferanser og interesser knyttet til faget. Helhetstenking, myteknusing, holdningsendring, faglig fornyingsarbeid, offentlig oppmerksomhet og samarbeid mellom alle berørte parter er stikkord for å endre en negativ utvikling og snu en trend der spesielt jenter velger seg bort fra fag som gir spennende karrieremuligheter.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om samfunn og arbeidsliv for eksempler på temaer knyttet til faget.

Natur- og miljøfag, Fysikk, Kjemi og Biologi

Naturfagene viser et variert bilde, selv om den vanlige oppfatningen er at fagområdet domineres av menn. Kjemi og biologi er eksempler på fag hvor jenter og kvinner er i flertall blant elever som velger dette som studieretningsfag og blant studenter på universiteter og høyskoler. Farmasi er et eksempel på et universitetsfag som har en klar kvinnedominans. Det finnes også fremtredende kvinnelige forskere innen kjemi og biologi. Jenter har dermed mange rollemodeller i disse fagene. Faget fysikk er derimot dominert av gutter og menn. Det er gutter som velger fysikk i videregående opplæring, det er gutter som studerer fysikk og det er menn som underviser i faget på skolen. Dette har preget både innretningen av fagene og ikke minst bruken av eksempler og referanser.

Det ligger en stor utfordring i å gjøre jenter og gutter motivert for, og interessert i, fagene. Et vesentlig moment er å ta hensyn til at jenter og gutter har ulike erfaringer, interesser og rollemodeller. Et "jentevennlig" naturfag, som bygger på jenters holdninger og interesser, vil blant annet:

- legge vekt på den praktiske bruken av naturfag i dagliglivet
- legge vekt på samfunnsmessig bruk av vitenskap og teknologi
- ta opp etiske sider ved vitenskap og teknologi
- legge vekt på estetiske sider ved faget
- framtre som mindre abstrakt, teoretisk og rent intellektuelt
- knyttes til kropp, helse og biologi der det er mulig

- gjøre faget mer personorientert gjennom å knytte det til mennesker og deres behov
- vise fagets betydning for filosofisk tenkning og vår kultur¹⁹

Studier viser at gutter og menn danner utgangspunkt for medisinsk forskning, og at resultatene deretter gjøres gjeldende også for jenter og kvinner, til tross for at kvinne- og mannskroppen er ulike²⁰.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om kropp og seksualitet for eksempler på temaer knyttet til faget.

¹⁹ Svein Sjøberg: Naturfagenes didaktikk, 1990

²⁰ Barne- og familiedepartementet: Alt er mulig, 1996 og Sosial- og helsedepartementet NOU 1999: 13: Kvinners helse i Norge

Forslag til innfallsvinkler: Matematikk

Referanseramme og interesser Hvordan kan jenters og gutters egne interesser og referanserammer være grunnlag for å praktisere matematikk? Det er en utfordring for læreren å skape interesse for faget. Har jentene og guttene noen forslag? Hvordan kan faget bli mer virkelighetsnært for jenter så vel som for gutter?

Rollemodeller Hvilke kvinnelige og mannlige matematikere har hatt betydning for matematikken og de øvrige realfagene?

Uttryksformer Hvordan kan andre uttryksformer enn utregning benyttes i faget? Eksempelvis kan elevene lage bilder, skrive med ord, fortelle muntlig, anvende tabeller eller utklipp, for å vise løsninger og øve ulike løsningsmetoder.

Bruk av IKT Ved å la jentene lære om bruk av IKT i matematikk først kan de senere lære opp guttene. Erfaring fra skoler viser også at kjønnsdelt opplæring i matematikk er en stor fordel for jenters og gutters læringsoppnåelse.

Utdanning og yrke Hvilke yrker har relevans til matematikk? Hvilke konsekvenser får det for senere utdannings- og yrkesvalg å velge bort matematikk? I hvilken grad oppmuntres jenter og gutter til å velge matematikk som fordypningsfag? Hvilken matematikkfordypning velger jenter og gutter i videregående skole? På hvilken måte kan elevene få en reell opplevelse av det å ha en jobb som krever matematisk eller annen realfaglig bakgrunn? Hvilke muligheter finnes for å samarbeide med næringsliv, høyere utdanningsinstitusjoner og for nettverksbygging?

Aktuell litteratur:

Hag, Holden og van Marion (red.): Handling bak ordene – Artikler om jenter og matematikk, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2000

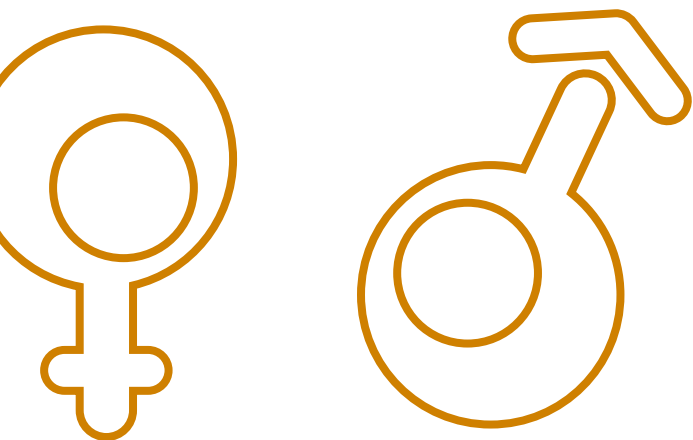
Forslag til innfallsvinkler: Natur- og miljøfag, Fysikk, Kjemi og Biologi

Kropp og seksualitet Hva skjer med jentene og guttene fysisk og psykisk gjennom barne- og ungdomstida?

Forskning Er det ulikheter i kvinnelige og mannlige forskeres fagområder og metoder – i tilfelle hvilke?

Røyking Hva er det som påvirker røykeatferd hos jenter og gutter? Hvem røyker og hvorfor gjør de det? Hvilke skadevirkninger kan røyking gi? Er det forskjell på kvinner og menn når det gjelder utvikling av sykdommer som skyldes røyking? En lignende innfallsvinkel kan eksempelvis knyttes til alkohol og narkotiske stoffer.

Miljø Hvem er pådrivere for miljøfremmende tiltak i lokalmiljøet? Representerer kvinner og menn ulike holdnings- og handlingsmønstre? Er det forskjell på kvinners og menns aktivitet i miljøspørsmål?

Kroppsøving

Barn og unge har et stort behov for fysisk aktivitet, og gode opplevelser i kroppsøvfingsfaget kan legge grunnlaget for godt selvbilde og en helsefremmende livsstil. Dette er spesielt viktig sett i lys av at mange barn og unge i dag har et anstrengt forhold til egen kropp. Noen elever vegrer seg for å delta i kroppsøvfingsfaget, enkelte velger å skulke, andre vil ikke dusje etter gymtimen. Ved å legge stor vekt på å gi barn og unge positive kroppslige erfaringer gjennom lek og ulike øvelser, kan faget bli et pustehull fra det kroppspress mange barn og unge opplever, og jenters og gutters syn og holdninger til hverandres kropp kan endres.

Kroppsøving er et fag som raskt synliggjør hva elever kan og ikke kan, hva gutter og jenter mestrer eller ikke mestrer. I tillegg kan det for mange elever oppleves som et tap å ikke være den beste. Gutter og jenter har ofte ulike interesser og behov knyttet til faget, noe også læreplanen tar høyde for. Ved å legge vekt på og tilpasse faget etter både jenters og gutters idrettslige interesser og gleder, kan begge kjønn få maksimalt utbytte og både jenter og gutter kan gis trygghet og opparbeide økt selvtillit.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om kropp og seksualitet for eksempler på temaer knyttet til faget.

Historie

Historie sier noe om hva ulike historikere har tolket ut fra ulike kilder. Det har svært ofte vært menn som har tolket disse kildene, derfor er det menns tolkninger og ikke minst utvalg av kilder som har definert vårt syn på fortiden. Historiebøkene er dominert av hvite, mektige menn – for makt omfatter også makten til å bestemme hva som er viktig i samtiden, og hva som skal leve videre i ettertiden. Den politiske historien har vært vektlagt. Nå er det ikke gitt at man på alle områder kan sette likhetstegn mellom menns liv og historien om de mektige og sentrale personene i samfunnet. En manglende vekt på forskning i kultur- og sosialhistorie har rammet framstillingen av både kvinners og menns liv i tidligere tider.

I løpet av de siste tiårene har man imidlertid utviklet en større bevissthet rundt å gi kvinners liv og historie plass. Ved å forske på sosial- og kulturhistorie har historikere den siste tiden synliggjort at kvinner har vært en viktig del av fortiden. Formødre har stelt hjemme og oppdratt barn, de har vært i hardt arbeid, dyrket mat og deltatt i produksjon og utvikling. En vektlegging av kvinnehistorie har derfor utvidet historiebegrepet.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om kropp, familie og samliv, samfunn og arbeidsliv for eksempler på temaer knyttet til faget.

Forslag til innfallsvinkler: Kroppsøving

Kroppskultur Hvilket forhold har jenter og gutter til egen kropp og hvilke forventninger og krav stilles til hverandre? Hva innebærer økt fokusering på kropp for barn og unge, og kan en slik utvikling snus? Hvorfor rammes noen av spiseforstyrrelser, og hva kan gjøres for å forebygge dette?

Aktivitet og utfoldelse Hvordan kan faget gi både jenter og gutter glede over å drive fysisk aktivitet og utfoldelse? Hvordan kan faget fange opp både jenters og gutters interessefelt? Hva skjer med de som skulker unna faget, eller de som alltid har unnskyldninger for ikke å delta? Er skulking et tegn på at innhold og form ikke passer for alle elever? Hvilken kultur er det i en klasse der det er mange vegrere? Har faget stor konkurransefokusering? Hvilke prestasjonsmål har jenter og gutter? Hva med de elevene som aldri blir best? Hvordan kan alle elever, både jenter og gutter, få mer ansvar i forbindelse med planlegging, gjennomføring og vurdering i faget? Hva kan lærerne gjøre?

Konkurranse eller mosjon Hva slags aktiviteter gavner de fleste i klassen – på kort sikt og med tanke på å få mosjonsvaner for årene fremover? Hvilke mål ønsker jenter og gutter å oppnå? Hvordan er forholdet mellom enkeltprestasjoner og lagspill, konkurranse og mosjonsidrett? Hvilken type idrett er media spesielt og samfunnet generelt opptatt av?

Forslag til innfallsvinkler: Historie

Likestillingsutvikling Hvordan har kjønnsrollemønsteret endret seg gjennom historien og hvilke likestillingspolitiske begivenheter har funnet sted i Norge og resten av verden? Hvilken rolle hadde kvinnene under den franske revolusjonen, sufragettene i England og kvinnene under 1. og 2. verdenskrig? Hvorfor oppsto Norsk Kvinnesaksforening i 1884? Hvilke betydning har kvinne- og arbeiderbevegelsen, politiske partier, husmorlag, sanitetsforeninger, avholdsorganisasjoner og ungdomslag hatt for utviklingen av velferdsstaten?

Kjønnsroller Hvilke ulike kjønnsrollesyn har vitenskapen presentert og hvilken stilling og status har kvinner og menn hatt innenfor ulike samfunn?

By og land Hvordan var og er den norske landsbygda og storbyen i 1850, 1900, 1950 og i dette årtusenet? Eksempelvis kan elevene utarbeide egne kvinnelige og mannlige rollefigurer som kan dramatiseres.

Arbeid i hjemmet Hvordan var kvinners arbeidet i hjemmet før vaskemaskinen, oppvaskmaskinen og lignende ble vanlig? Eksempelvis kan det lages en utstilling over hjelpemidler i hjemmet fra ulike tidsperioder.

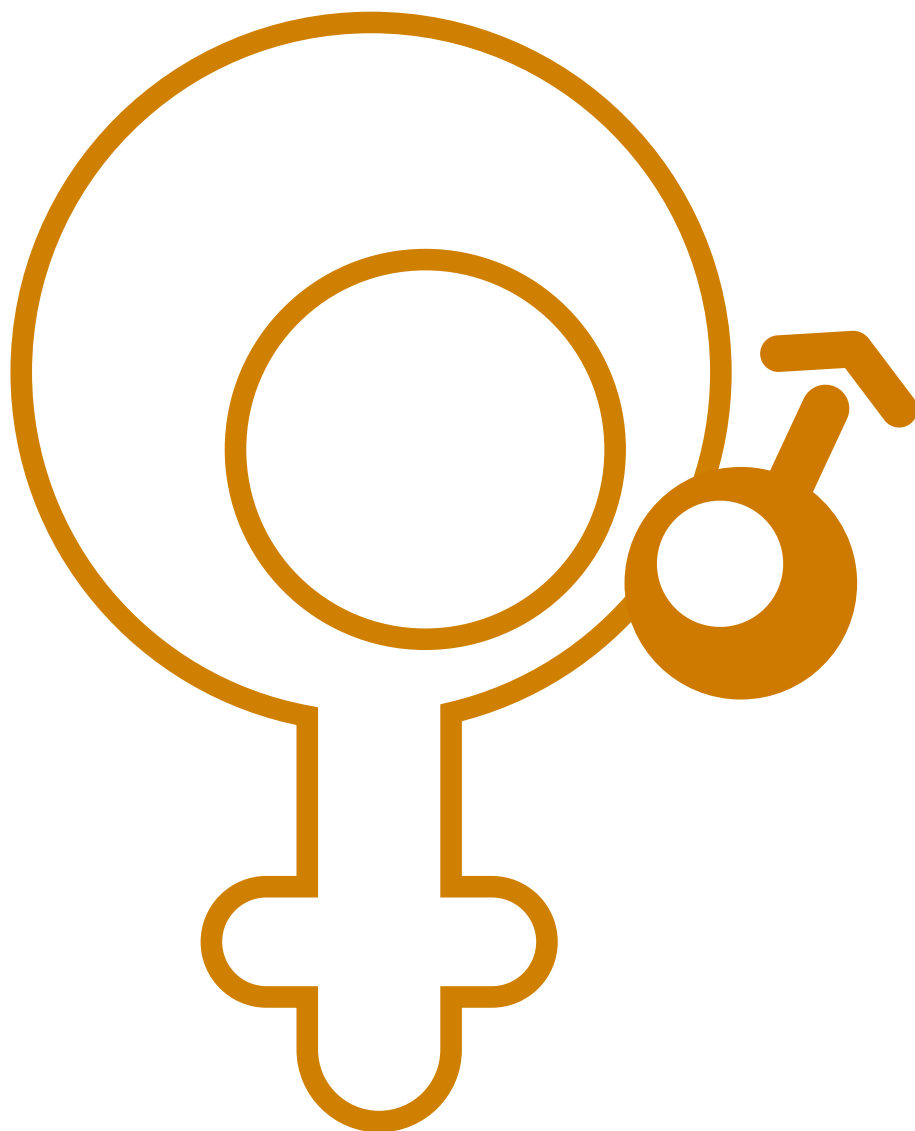
Ulike kilder Hvordan blir kvinner og menn presentert i bilde og tekst i ulike historiske verk? Hva har denne framstillingen å si for oppfattelsen av kvinne- og mannsroller?

Historiebøker

Ved å sammenligne en bok fra mellomkrigstiden med en av de nyeste historiebøkene kan én eller

flere historiske epoker og hendelser analyseres. Er de framstilt på ulike måter – sett i et likestillingsperspektiv? Hva er forskjellene og likhetene? Hvor og hvorfor finnes eventuelle forskjeller?

Kvinner i ulike tidsperioder Hvilke kjente kvinner finnes i de ulike historiske tidsperioder? Hvem var Hildegard von Bingen, Den hellige Birgitta, Jeanne d'Arc og Florence Nightingale – hva gjorde de og hva sto de for? Eksempelvis kan det også lages en oversikt over norske kvinner i ulike historiske perioder og fram til i dag.

Geografi

Geografi forbindes ofte med kunnskap om land, grenser, hovedsteder og elver og om vulkaner, isbreer og elver som har formet jordas overflate. Men geografi handler også om ulike samfunnsrelasjoner, og ikke minst om samspillet mellom natur og samfunn, blant annet gjennom fokusering på ressursbruk, -fordeling og -forvaltning. I geografi er avstand mellom sentrum og periferi sentralt – og i mange tilfelle også avstand mellom hjem og arbeidsplass, eller hjem og skole.

Samspillet mellom natur og samfunn, og konsekvenser av hvordan ulike samfunnsforhold slår ut på ulike steder og i ulike sosiale rom, er sentrale temaer i geografi. Her er kjønnsdimensjonen en viktig faktor, og i levekårsundersøkelser har kjønn ofte en sentral plass.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om likestilling i et internasjonalt perspektiv og samfunn for eksempler på temaer knyttet til faget.

Forslag til innfallsvinkler: Geografi

Bevegelser og ressurser Hvilken rolle spiller kvinner i ulike samfunn med tanke på ressursbruk, -fordeling og -forvaltning – nasjonalt og internasjonalt? Hvilken funksjon har kvinner i, og utenfor, ulike organisasjoner og bevegelser i ulike land?

Ressurskriser Hvorfor oppstår ressurskriser? Er det naturlige eller samfunnsmessige forhold, eller begge, som ligger til grunn for slike kriser? Hvordan og hvorfor rammer dette kvinner og menn ulikt? Hvordan slår dette ut i husholdningen og hvilke konsekvenser får det for kvinnene? Hva fører økt ressursbruk til for miljøet nasjonalt og globalt? Hvilke begrensninger, muligheter og eventuelle skader fører økt teknologisering til? Kan det avdekkes kjønnsmessige ulikheter?

Levekårsundersøkelser Hva sier levekårsundersøkelser om kjønnsforskjeller og -likheter? Har det skjedd endringer i positiv eller negativ retning for kvinner og menn siden den første levekårsundersøkelsen kom i Norge?

Feministisk geografi Hva innebærer feministisk geografi? Er dette en reaksjon på den sterke mannsdominansen i faget?

Kjønnsroller Hvordan er ulike lands kvinne- og mannsroller? Hvordan er dette i ulike verdensdeler?

Avstander Hvilken betydning har geografi hatt for kvinners og menns utdanning og arbeid tidligere – nasjonalt og internasjonalt? Hvordan var kvinnelivet i storby og i mer grisgrendte strøk for 100 år og 50 år siden?

fag for grunnskolen

Kunst- og håndverk

Gjennom kunstneriske uttrykk har mennesker til ulike tider, i ulike land og i ulike kulturer lagt igjen spor etter seg om hvordan de har levd og hatt det. Kunst representerer kulturarv og identitet, men i kunsthistorien skimtes kun et fåtall kjente kvinner innen eksempelvis malerkunst.

Kunst- og håndverk gir et bilde av kjønnsdelte oppgaver og interesser. Mens hun syr, snekrer han. Når hun er opptatt av rom og interiør, er han opptatt av estetikken ved bilen og båten. Dette er i dag kjønnsstereotypiske forestillinger, men samtidig blir små jenter og gutter raskt blir plassert inn i slike roller – det er fremdeles oppsiktsvekkende at gutten eller mannen strikker, eller at jenta snekrer.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlet om kropp for eksempler på temaer knyttet til faget.

Musikk

Musikk er en viktig del av barndom og ungdom, og valg av musikkstil har mye å si for barn og unge. Musikk som middel til samhandling, opplevelse og kulturforståelse gir store muligheter til også å sette fokus på likestilling.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om kropp og seksualitet for eksempler på temaer knyttet til faget.

Heimkunnskap

Heimkunnskapsfaget har dype røtter i skolen. Historien viser at jenter fikk adgang til husstellopplæring før de fikk adgang til andre fag. Slik har arbeid i hjemmet som matlaging, husarbeid og omsorgsoppgaver tradisjonelt sett vært kvinners oppgaver. På de gamle husmors- og husholdningsskolene fikk kvinner opplæring i husmorens oppgaver. De første skolene for jenter var husstellsskoler, og lærdom om mat, husarbeid og omsorgsarbeid skulle gjøre kvinnene rede for husmorrollen. Fortsatt har kvinner de fleste oppgavene i hjemmet, men dagens samfunn, der både kvinner og menn er ute i arbeidslivet, krever en annen fordeling av oppgaver i hjemmet.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om kropp og familie og samliv for eksempler på temaer knyttet til faget.

Forslag til innfallsvinkler: Kunst- og håndverk

Kunstnere Hvorfor er det få kvinnelige kunstnere? Hvordan var livet til kvinnelige kunstnere før 1900? Hvor mange kvinner og menn finnes i kunstnerregisteret?

Uttrykksformer Hvordan uttrykker kvinnelige og mannlige kunstnere seg i ulike tidsperioder? Er valg av farger eller motiver ulike? Representerer dette ulike interesser og syn?

Erfaringsbakgrunn

Hvordan kan jenters og gutters ulike erfaringsbakgrunn benyttes i innfallsvinkler og samarbeidsrelasjoner mellom kjønnene?

Aktuell litteratur:

Dahl, Eldbjørg: Akantus, Samlaget. Boken fikk lærebokas likestillingspris i 1999

Forslag til innfallsvinkler: Musikk

Dans Hva er typiske kvinneedanser og mannsdanser? Hva er forskjellene? Hvilke likheter finnes i kvinners og menns roller innen ulike danser? Hvordan oppleves kvinneedanser for gutter og mannsdanser for jenter? Hvilke opplevelser har jenter og gutter knyttet til dans? Er det mer akseptert at jenter danser sammen enn gutter? Og i tilfelle hvorfor?

Musikkstil Kan valg av musikkstil og -innhold knyttes til kjønn? Hvem er jenters og gutters idoler og forbilder? Finnes det feminin og maskulin musikkstil? Er det forskjell på kvinner og menn som tekstforfattere og artister? Hva handler tekstene om?

Musikkvideoer Hva står i fokus i artistenes opptrедener og musikkvideoer – er det kropp og seksualitet eller andre verdier? Er det kjønnsbetingede ulikheter blant artistene? Hvor langt kan artistens erotisering trekkes før det oppleves som ubehagelig for publikum? Hva står i fokus – musikken eller framstillingen?

Likestillingsforestilling Elevene kan i samarbeid utarbeide en musikal eller revy med fokus på likestilling og kjønn. Det finnes en rekke tekster med et kjønns- og likestillingsperspektiv, og mange komponister og sangere har i nyere tid ironisert over kjønnsrollesystemet. Slike tekster kan være svært aktuelle å benytte.

Forslag til innfallsvinkler: Heimkunnskap

Heimkunnskap som fellesfag Når fikk guttene først delta i heimkunnskaps-undervisningen? Når ble heimkunnskap obligatorisk for gutter?

Fordeling av oppgaver Hvordan er arbeidsfordelingen mellom kvinner og menn i hjemmet? Hvilke endringer har skjedd de siste 100 årene? Hvilke oppgaver har jenter og gutter i hjemmet? På hvilken måte kan samarbeid og arbeidsfordeling fremme likeverd og likestilling? Hvilke ønsker, forventninger og krav stiller jenter og gutter til hverandre i framtidige familiekonstellasjoner? Hva er avgjørende for valg av partner? **Mat- og spisevaner** Hvorfor er heimkunnskap et så viktig fag i dagens samfunn? Hvor lang tid brukes det på matlaging i hjemmet? Spiser alle i hjemmet sammen hver dag? Hvordan er oppgaver fordelt mellom kvinner og menn, jenter og gutter? Hvilke ønsker har jenter og gutter om hvordan mat- og spisevaner skal være i eget hjem? Hvilket forhold og hvilke holdninger har jenter og gutter til kropp og kosthold? Hvilke spisevaner har elevene på skolen? Hva kan gjøres for å skape en mer positiv ramme rundt skolemåltidet?

Oppgavefordeling i faget Hvem blir tildelt hvilke oppgaver i samarbeidsrelasjoner i faget? Tegner dette et kjønnsstereotypisk bilde av oppgavefordeling? Hvordan reagerer jenter og gutter på dette? Hvilke tiltak kan iverksettes for å endre situasjonen?

yrkesfaglige studieretninger i videregående opplæring

Kjønnsdelte studieretninger

Norge har et av de mest kjønnsdelte arbeidsmarkeder i OECD-området, og dette gjenspeiler seg i gutters og jenters valg av grunnkurs og studieretninger. Prosjektet *Bevisste utdanningsvalg* har vært en del av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets strategi for å styrke utdannings- og yrkesveiledningen i skolen. Målet med prosjektet har vært å bidra til at ungdom får hjelp til å foreta bevisste utdanningsvalg i størst mulig grad, uavhengig av tradisjonelle kjønnsroller, og å bidra til å skape et arbeidsmarked som i mindre grad preges av tradisjonell kjønnsdeling. Å jobbe med det mål at arbeidsmarkedet skal bli mer kjønnsblandet vil for alle utdanningsretninger være en viktig prioritering – både med tanke på rekruttering av jenter og gutter til utradisjonelle utdanningsretninger og for å legge til rette for at de som velger utradisjonelt blir innen fagområdet.

Helse- og sosialfag

Nye familiestrukturer, kvinners økende deltagelse i arbeidslivet og endringer i manns- og kvinnerollene har innvirkning på forholdene mellom kvinner og menn, og på menns og kvinners levekår. Helse- og sosialsektoren er dominert av kvinner, og omsorg var og er kvinners domene, både i privat- og arbeidsliv. I dag stilles imidlertid andre forventninger til menns omsorgsoppgaver, både fra menn selv og ikke minst fra kvinner. Kvinner har til alle tider arbeidet, både i og utenfor hjemmet, og før det ble etablert offentlige barnepassstilbud, var barna med mødre sine på jobb. Noe av den første utdanningen kvinner fikk adgang til var husmors- og husholdsskolene der de fikk kompetanse i en husmors oppgaver.

Gjennom oppveksten blir barn og unge utsatt for et økende press på kropp og utseende fra familie, venner og samfunnet for øvrig. Det økende presset på *perfekt* kropp kan for mange unge, både jenter og gutter, resultere i blant annet spiseforstyrrelser.

Helse- og sosialfag er en fagretning dominert av jenter, noe som vil kreve ulike tilretteleggings- og rekrutteringstiltak for gutter.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om arbeid, familie og samliv, kropp, seksualitet og holdninger, forventninger og atferd for eksempler på temaer knyttet til faget.

Hotell- og næringsmiddelfag

Fra naturalhushold har bearbeiding av næringsmidler utviklet seg til viktige bransjer. Å lage mat har gått fra å være et arbeid utelukkende for kvinner, blant annet med husmors- og husholdningskolene, til å bli en populær bransje for begge kjønn, med stadig nye produkter og nisjeretninger.

Kosthold og ernæring opptar både gutter og jenter, og unge utsettes for et enormt press på hvordan man skal *ta seg ut*. Skolegården har blitt den nye *catwalken* – hvor særlig jenter er i fokus. Midjemålene blir stadig smalere, noe som kan resultere i et usunt forhold til egen kropp. Å gi elevene et bevisst og sunt forhold til egen kropp, mat og helse i tidlig alder vil være avgjørende for videre livsmestring.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om arbeid, familie og samliv og kropp for eksempler på temaer knyttet til faget.

Forslag til innfallsvinkler for skoler med tradisjonelt kjønnsdelte studieretninger

Yrkes- og utdanningsveiledning Hva kan skoleledelsen og lærerne gjøre for å få flere gutter/jenter til å søke utradisjonelle utdannings- og yrkesvalg? Hva kan gutter og jenter som selv har valgt utradisjonelt gjøre? Gutter og jenter i 10. klasse kan eksempelvis inviteres til å ha arbeidsuke på en utradisjonell studieretning på skolen. Som en avslutning på arbeidsuka kan guttene/jentene tas med til en lokal bedrift der fokus blir satt på gutter/jenter som en viktig arbeidskraft. Med et godt planlagt opplegg, kan dette øke rekrutteringen av gutter/jenter til studieretningen.

Tilrettelegging Hvilke behov for tilrettelegging uttrykker guttene/jentene som har valgt utradisjonelt? Hvilke tiltak må iverksettes for at gutter/jenter som velger utradisjonelt skal bli innenfor fagområdet? Hvilke rammefaktorer må være til stede? Hvordan kan skolen ta vare på guttene/jentene som en minoritetsgruppe? Egne gutte/jentegrupper- og nettverk? Hva kan guttene/jentene gjøre for å inkludere jentene/guttene i fellesskapet?

Aktuelle nettsider:

Bevisste utdanningsvalg

<http://buv.nls.no>

Yrkes- og utdanningsinformasjon

<http://you.nls.no>

Forslag til innfallsvinkler: Helse- og sosialfag

Sosialhistorie Hvordan har kvinners deltagelse vært i produksjons- og utviklingsarbeid, omsorgsarbeid og utdanning, gjennom ulike historiske epoker?

Arbeid og familie Hvordan legger samfunnet forholdene til rette for at kvinner og menn kan være yrkesaktive samtidig som de har ansvaret for små barn? Hvilke tiltak må til for at både kvinner og menn kan oppleve reell likestilling ved ulike valg og prioriteringer –eksempelvis arbeidstid, omsorgsoppgaver, fordeling av arbeid i hjemmet osv.?

Arbeidsliv Hvilke stillinger besitter henholdsvis kvinner og menn innen helse- og sosialsektoren? Er kjønnsbalansen tilfredsstillende? Hva bør eventuelt gjøres, og hvilke tiltak må iverksettes hvis kjønnsbalansen ikke er bra?

Kropp Hvem rammes av spiseforstyrrelser? Hvorfor rammes enkelte av spiseforstyrrelser? Hva må gjøres for å forebygge spiseforstyrrelser blant barn og unge?

Røyking Hva er det som påvirker røykeatferd hos jenter og gutter? Hvem røyker og hvorfor røyker de? Hvilke skadevirkninger kan røyking gi? Er det forskjell på kvinner og menn når det gjelder utvikling av sykdommer som skyldes røyking? Hvilke tiltak bør iverksettes for å forebygge røyking blant unge?

Sykdom Hvilke sykdommer og lidelser rammer flest kvinner, og hvilke rammer flest menn? Hva er årsakene til dette? Er dette biologisk betinget? Er det en konsekvens av ulik livsstil?

Oppvekst og kjønnsroller Hva sier forskning om jenters og gutters ulike oppvekst og kjønnsrolleutvikling? Hva er biologiske forskjeller og likheter, og hva er sosiale og tillærte forskjeller og likheter?

Skilsmisse Hvordan ender barnefordelingssaker

etter skilsmisse? Hvem er *vinnere* og hvem er *tapere*? Hva sier lovgivning? Hvilke premisser må ligge til grunn for at barnas situasjon skal bli så god som mulig?

Kjønnsforskjeller i helse og sosiale levekår Hva sier forskning om kjønnsforskjeller i helse og sosiale levekår, i fordeling av helse- og velferdsgoder og i møte med helse-, trygde- og sosiale tjenester? Hvordan bør det være og hva kan gjøres?

Forslag til innfallsvinkler:

Hotell- og næringsmiddelfag

Fordeling av arbeidsoppgaver Hvordan er arbeidsoppgaver fordelt i hjemmet mellom kjønne, med spesiell fokus på ernæring og kosthold? Hvordan har dette endret seg de siste 50 årene? Har "tidsklemma" betydning for kvalitet på mat og måltider i ulike familiekonstellasjoner og i ulike livsfaser? Hvordan bør det være og hva kan gjøres?

Kropp Hvilket press utsettes unge for med tanke på kropp? Hva betyr den sterke fokuseringen på light-produkter og slankemidler for et sunt kosthold? Hva kan gjøres?

Stillinger

Hvilke stillinger besitter kvinner og menn innenfor hotell- og næringsmiddelindustrien? Er kjønnsbalansen tilfredsstillende? Er det forskjell i lønns- og arbeidsvilkår?

Mekaniske fag, Elektrofag og Kjemi- og prosessfag

Mekaniske fag, elektrofag og kjemi- og prosessfag er dominert av gutter, og fagene kan preges av en kultur som jenter ikke umiddelbart finner seg til rette i. Bevissthet fra lærere og skoleledelsen knyttet til likestillings- og minoritetsspørsmål, tilretteleggingstiltak for, og holdningsskapende arbeid, kan bidra til å skape et elevfellesskap som også inkluderer minoriteter.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om arbeid og likestilling – en global utfordring for eksempler på temaer knyttet til faget.

Naturbruk

Primærnæringene er basert på utnyttelse av naturressursene og forutsetter en fornuftig forvaltning av disse på lang sikt. Næringsutøverne opptrer som forvaltere av ressursene på vegne av samfunnet og som produsenter av ulike goder, blant annet ved produksjon av mat og miljøgoder, men også som kulturbærere. Næringenes virksomhet spiller en viktig rolle for bosetting og sysselsetting i mange områder, og det er vesentlig at kvinner og menn deltar på lik linje som forvaltere av natur- og matressurser. Dagens fiskeri- og havbruksnæring er også Norges nest største eksportnæring og har mange arbeidsplasser å tilby i distriktene i årene fremover.

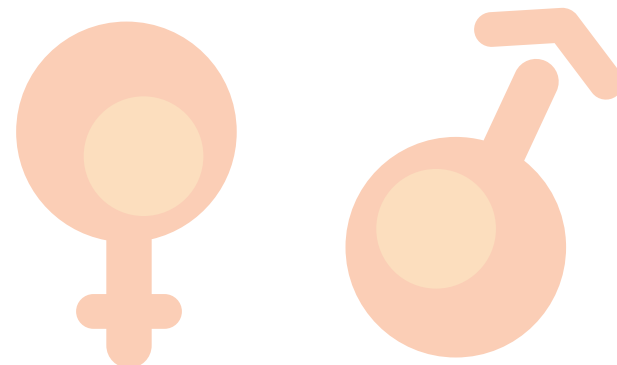
I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om arbeid og likestilling – en global utfordring for eksempler på temaer knyttet til faget.

Formgivningsfag

Opp gjennom tidene har mennesker, gjennom kunst, lagt igjen spor etter seg om hvordan de levde. Ulike rammer for kvinners og menns kunstutfoldelse, blant annet skapt ved tidligere samfunnsstrukturer, har gitt menn sammenhengende langt mer tid til å drive kunstnerisk aktivitet. Kvinners plass i hjemmet, omsorgsansvar og husarbeid, har ofte ikke tillatt lignende tid til konsentrasjon.

Klesmote har til alle tider preget spesielt kvinners liv, og moteindustrien vokser i stadig økende fart. Moteklær er viktig for ungdom, men moteindustrien signaliseres samtidig et krav til kroppsvekt og midjemål.

Formgivningsfag er en fagretning dominert av jenter, noe som vil kreve ulike tilretteleggings- og rekrutteringstiltak for gutter. I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om arbeid og kropp for eksempler på temaer knyttet til faget.

Forslag til innfallsvinkler: Mekaniske fag, Elektro-fag og Kjemi- og prosessfag

Arbeid Hvilke holdninger har ansatte og ledere i lokale bedrifter til kvinnelige ansatte? Er det satt i verk likestillingstiltak i bedriftene? Hvor mange kvinnelige ansatte kontra mannlige ansatte finnes? Hvilke typer jobber har kvinner? Rekrutteres det bevisst jenter inn i bedriftene? Er de fysiske og psykiske arbeidsforholdene tilrettelagt for begge kjønn? Er det lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innen bransjene? Hvordan er samarbeidsforholdene mellom kvinner og menn? Resultatet av arbeidet kan være grunnlag for en diskusjon om et mer kjønnsblandet arbeidsmarked, og hva som må gjøres for å få kvinner til disse yrkene.

Fordeler og ulemper Hva er fordelene og ulempene ved å jobbe innenfor mekaniske fag, elektro-fag og kjemi- og prosessfag? Ved å relatere dette til kvinnelige og mannlige arbeidstakere, og utviklingen av yrkene i fremtiden, kan dette danne utgangspunkt for en fruktbar fremtidsdiskusjon i klassen.

Forslag til innfallsvinkler: Naturbruk

Kyst- og fangstnæring Hvilke roller spiller og spilte kvinner i kyst- og fangstnæringen? Hvilke oppgaver har kvinner hatt spesielt i forbindelse med sesongfiske? Hva skal til for at flere jenter velger fiskeri- og havbruksutdanning? Hvorfor er det viktig at også kvinner eier konsesjoner i fiske-ri- og havbruksnæringen?

Landbruk Hvilke roller har kvinner i landbruk i dag i forbindelse med næringsutøvelse, organisasjonsliv og offentlig forvaltning? Hva er årsaken til situasjonen slik den oppfattes og hva må til for eventuelt å endre dette? Er det forskjeller i kvinners og menns rettigheter og muligheter innenfor lovverk og andre offentlige ordninger rettet mot landbruket? Kan rekruttering av begge kjønn bli påvirket av forskjellige oppfatninger om landbrukets samfunnsmessige bidrag? Hvordan kan det på best mulig måte tilrettelegges for at begge kjønn kan møte utfordringene relatert til rollene som forvalter og selvstendig næringsdrivende? Hvordan kan kvinner og menn forberedes på organisasjonslivet som venter innen landbruksnæringen?

Natur- og miljøkatastrofer Hvilke konsekvenser får natur- og miljøkatastrofer for kvinner, menn og barn? Hvem rammes og på hvilke måter?

Rettigheter Hvilke rettigheter har kvinner og menn i norsk naturbruk? Hva sier lovverk og hvordan fungerer dette i praksis? Hva kan gjøres med arbeidsfordeling, fraflytting, barrierer og karrieremuligheter i distriktene?

Forslag til innfallsvinkler: Formgivningsfag

Kunstneriske uttrykksformer Hvordan har kvinner og menn uttrykt seg gjennom kunst i ulike tidsperioder? Hvordan framstilles kvinner og menn i ulike kunstarter? Hvilke kvinnelige og mannlige, norske og internasjonale, store kunstnere finnes fra ulike tidsepoker?

Mote Hvordan har moten utviklet seg, med spesiell fokus på kroppsideal og kjønn? Finnes det forskjeller i kvinnelige og mannlige designeres kreering av moteplagg? Hva signaliserer kvinnelige og mannlige modeller, og i hvilken grad påvirker dette jenter og gutter som forbrukere?

Reklame Hvordan fremstilles kvinner og menn i reklame? Hvilken type reklame er rettet mot menn og mot kvinner? I hvilken grad benyttes kjønn som objekt? Skiller norsk reklame seg fra utenlandsk reklame? Hva sier lovgivning om bruk av kjønn i reklame? Hva kan gjøres?

Tekniske byggfag, Byggfag og Trearbeidsfag

Tekniske byggfag, byggfag og trearbeidsfag er alle studieretninger med et flertall av gutter. For de jentene som likevel velger disse studieretningene kan det være vanskelig å finne seg til rette i guttekulturen. Bevissthet fra lærere og skoleledelsen knyttet til minoritets- og likestillingsspørsmål, tilretteleggingstiltak for jenter og holdningsskape arbeid kan bidra til å skape et elevfellesskap som også inkluderer jentene.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om arbeid og likestilling – en global utfordring for eksempler på temaer knyttet til faget.

Musikk, dans og drama

Kvinner og menn representerer til dels ulike roller innen musikk, dans og drama. I nyere filmatisering kan det blant annet synes som om kvinnelige hovedrolleinnhavere har en lavere aldersgrense enn sine mannlige kolleger. Kvinner skal være vakre og unge – aldrende og rynkete kvinner finnes nesten ikke. Menn er i flertall blant regissører, lystechnikere og lignende. Musikk og dans har lange tradisjoner, og mange danser representerer ulike rollesett for kvinner og menn. Ulike musikkstiler og artister representerer samtidig en rekke meget kjønnsstereotypiske roller for begge kjønn.

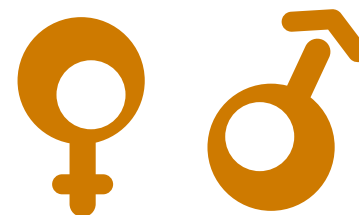
Temaundervisning i for eksempel lysdesign, lyd, koreografi, barn og musikk, scenografi og sminke er høyst aktuelle i fokuseringen på kjønnes ulike roller og erfaringsbakgrunn. I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på metodisk veiledning i musikk, dans og drama for innfallsvinkler til opplæring i et likestillingsperspektiv.

Idrettsfag

Kvinnelige toppidrettsutøvere har generelt sett lavere status enn sine mannlige kolleger, noe som blant annet gjenspeiler seg i samfunnets definisjon av nasjonale idrettsstjerner. Det satses mest penger på mannlige toppidrettsutøvere, det heter *fotball* når vi snakker om menn, og *damefotball* når det er kvinnelige utøvere og de fleste sportsjournalister er menn.

Mange idrettsutøvere, kvinnelige så vel som mannlige, lider av mer eller mindre alvorlige spiseforstyrrelser. Innen idrett, der det legges stor vekst på kroppslige prestasjoner, er det overhyppighet av både alvorlige og mindre alvorlige spiseforstyrrelser²¹.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlet om kropp for eksempler på temaer knyttet til faget.

Forslag til innfallsvinkler: Tekniske byggfag, Byggfag og Trearbeidsfag

Fremtidens løsninger Hvilke krav stiller dagens og fremtidens menn og kvinner til bygg, trygghet og løsninger? Hvilke behov og ønsker har kvinner og menn?

Arbeid Hvilke holdninger har ansatte og ledere i lokale bedrifter til kvinnelige ansatte? Er det satt i verk likestillingstiltak i bedriftene? Hvor mange kvinnelige ansatte kontra mannlige ansatte finnes? Hvilke typer jobber har kvinner? Rekrutteres det bevisst jenter inn i bedriftene? Er de fysiske og psykiske arbeidsforholdene tilrettelagt for begge kjønn? Er det lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innen bransjene? Hvordan er samarbeidsforholdene mellom kvinner og menn? Resultatet av arbeidet kan være grunnlag for en diskusjon om ønskeligheten av kvinnelige fagarbeidere, og hva som må gjøres for å få kvinner til disse yrkene.

Forslag til innfallsvinkler: Musikk, dans og drama

Uttrykksformer Har jenter og gutter, kvinner og menn ulike fysiske uttrykksformer basert på interesser og erfaringer? Hvordan kan slike ulike uttrykksformer, som for eksempel fotball og dans, landhockey, aerobic, rytme, danne grunnlag for å bli kjent med begge kjønns uttrykksformer?

Litteratur Hvilken betydning har dramatikerens og forfatterens kjønn for utforming av ulike kvinne- og mannsskikkelser? Hva forteller kvinne- og mannsskikkelserne om likestillingsutviklingen i samfunnet?

Dramatikere Hvorfor er de mest kjente dramatikere ofte menn? Hvorfor er det nettopp en mann som kan skilte med Ibsens kvinneskikkelser? Hvorfor skrives det flere roller for menn enn kvinner – spesielt for middelaldrende og eldre?

Hvilke store kvinneskikkelser i dramatikken finner vi kontra mannlige? Her kan det være interessant å knytte bånd til norskfaget og gå inn på Holbergs komedier i et kjønnsperspektiv, parallellen kan også trekkes til Molière og videre til komedietradisjonene i Europa fra 1600-tallet og dermed knytte bånd inn i historieundervisningen. Comedia dell'arte og rolleskikkelsene her kan også brukes i improvisasjon og praktiske øvelser.

Musikk Hvordan markedsfører kvinnelige og mannlige artister seg? Hvilket verdisett formidles gjennom musikkstil og uttrykksform, av henholdsvis kvinnelige og mannlige artister? Hvorfor spilles det i en utstrakt grad på sex, nakenhet og erotikk? Hvilken betydning har dette for barn og unge som konsumenter?

Forslag til innfallsvinkler: Idrettsfag

Toppidrettsutøvere Er det ulikheter i kvinnelige og mannlige idrettsstjerners lønn, muligheter, støtteapparat og oppmerksomhet – lokalt, nasjonalt og globalt? Hvilke holdninger er rådende til kvinnelige og mannlige toppidrettsutøvere, ulike kjønnsprestasjoner, og muligheter for kvinner og menn innen toppidrett?

Idrett på egne premisser Hvor like er menns og kvinners premisser innen idrett? Er idrett primært en maskulin arena som passer for menn og de ekstra tøffe jentene? Er det særlig viktig for kvinnelige idrettsutøvere å være pene og attraktive, i tillegg til å være gode i idrett? I tilfelle – hvorfor? Bidrar idretten til stereotype manns- og kvinnroller? I tilfelle – hvordan? Hvorfor fascineres vi så sterkt av absolutte rekorder – selv med doping og annen juks? Forstår vi mindre av kvinners prestasjoner enn menns?

Fokus og holdninger Hvilken utvikling har skjedd nasjonalt og internasjonalt når det gjelder likestilling innen idrett? Hvordan vil en historisk oversikt som fokuserer på holdninger til kvinner og menn innen ulike idrettsgrener gjennom tidene, framstå?

Media Hvilken oppmerksomhet får henholdsvis kvinnelige og mannlige toppidrettsutøvere innenfor samme idrettsgren? Hvordan blir disse framstilt i media? Hvilke treningsmuligheter og lønnsforhold har toppidrettsutøvere? Kan eventuell forskjellsbehandling av mannlige og kvinnelige utøvere avdekkes?

Ledere Hvilken prosentandel utgjør kvinner og menn i styrer og ledelse, som trenere osv. i lokalmiljøet? Har idrettslaget lokalt egen likestillingspolitikk for rekruttering, og hva sier denne? Finnes det kjønnsforskjeller når det gjelder idrettsledere innenfor barne-, ungdoms- og voksenidrett i lokal- og regionalmiljøet?

Kropp Hvilket omfang har spiseforstyrrelser innen ulike idrettsgrener? Råder det en ukultur og et umenneskelig press på "riktig" kroppsvekt? Hvor langt er idrettsutøvere villige til å gå for å tilpasse seg idealet? Hva innebærer ulike spiseforstyrrelser og hvem rammes?

Doping Hvorfor forekommer dopingbruk innenfor ulike idrettsgrener? Er kvinners og menns dopingbruk forskjellig? Hvilke konklusjoner kan trekkes fra de dopingsakene som er offentliggjort om eventuelle kjønnsforskjeller?

Salg og service

Innenfor salg- og serviceyrkene finnes det både kvinner og menn, men et flertall kvinner besitter de lavest betalte stillingene. Salg og service foregår i økende grad via Internett, noe som over tid kan endre både stillingsstrukturer og arbeidsoppgaver, og dermed medvirke til en jevnere kjønnsfordelingen innen de ulike yrkeskategoriene.

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om arbeidsliv og samfunn for eksempler på temaer knyttet til faget.

Media og kommunikasjon

Media er en av de sterkeste holdningsskapere og verdiformidlere som finnes. Barn og unge blir hver dag utsatt for en massiv påvirkning fra ulike medier, og idealer som fremstilles er svært ofte veldig kjønnsstereotypiske. Dette påvirker barn og unge i sterk grad når de skal utforme sin egen identitet. Mange barn og unge kan få problemer i sin streben etter å ligne disse idealene, rett og slett fordi det er unaturlig og feil for dem ut fra personlighet og oppdragelse.

Den kommersielle industrien markedsfører produkter og interesser overfor barn og unge, og verdier og holdninger blir ofte ukritisk overført til disse. Samtidig viser undersøkelser at menn fremdeles er det dominerende kjønn i media og at kvinners og menns synliggjøring i mediebildet er svært ulik²².

I tillegg til de innfallsvinkler som foreslås nedenfor kan det være interessant å se på kapitlene om samfunn, arbeidsliv og kropp for eksempler på temaer knyttet til faget.

22 European Broadcasting Union: Screening Gender, 2000

Forslag til innfallsvinkler: Salg og service

Manns- og kvinnearbeidsplasser Hvilke av yrkeskategoriene innen salg- og servicebransjen anses som typiske manns- og kvinnearbeidsplasser? Finnes det kjønnsforskjeller i gruppen arbeidstakere over 50 år i disse yrkene? Finnes det lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innenfor samme bransje? Hvorfor, og hvilke tiltak må iverksettes for å endre dette?

Internett Har selgers eller produktutviklers kjønn noen betydning for salg over Internett? I så fall – hva innebærer dette? Hva betyr det for produktutviklere og lignende med mangfold blant ansatte? Har dette noen sammenheng med markedet bedriftene henvender seg mot?

Forslag til innfallsvinkler: Media og kommunikasjon

Kommunikasjon Hva skiller personlig kommunikasjon, gruppekommunikasjon og massekommunikasjon? Hvordan kommuniseres og markedsføres produkter overfor barne- og ungdomsgrupper – og overfor jenter og gutter? Hvordan kan produkter markedsføres mest mulig effektivt, samtidig som verdier og holdninger ikke ukritisk formidles? Hva har digitalisering å si for sammensmeltningen av ulike medium?

Formidling av budskap Hvordan uttrykker ulike medier sitt budskap? Hva ligger bak produksjon av ulike reklamer – sett i et kjønnsperspektiv? Bruker mediene ulike virkemidler ut fra om målgruppen er kvinner eller menn? Hva vil være en god reklame – sett i et likestillingsperspektiv?

Medie- og kommunikasjonsbransjen Hvem jobber innenfor aktuelle bransjer? Er det flest kvinner eller menn i medie- og kommunikasjonsbransjen? Hvilke yrker er representert innenfor disse bransjene? Hvilke arbeidsoppgaver gjør kvinner og menn? Har kjønn noen betydning i disse bransjene?

Kritisk evne Hvordan blir kvinner og menn fremstilt i media og reklame? Har det skjedd endringer i løpet av de siste 20 årene? Finner en noen likheter og ulikheter når det gjelder virkemidler som brukes mot ulike grupper? Er disse tydelige eller er de vanskelige å få øye på? Hvordan vil jenter utarbeide en reklame for et tenkt produkt som skal markedsføres overfor gutter og menn, og hvordan vil gutter løse oppgaven hvis målgruppen er jenter og kvinner? Hva synes jentene og guttene om hverandres produkter, prosessen fram mot resultatet, holdningene som representeres og resultatet som markedsføres?

opplæring i bedrift 6

tilrettelegging i bedrifter med lærlinger

opplæring i bedrift

I dagens kjønnsdelte arbeidsmarked kan det være mange som har et tradisjonelt syn på hva som er *kvinnejobber* og hva som er *mannsjobber*. Dette kan skape konflikter og ubehagelige situasjoner på en arbeidsplass hvor det er lærlinger av det underrepresenterte kjønn. Det er viktig for både jenter og gutter at de opplever at det yrket de har valgt er riktig, at de mestrer jobben og blir respektert for det de gjør og hvem de er – uavhengig av kjønn. Lærlinger som velger utradisjonelt må verdsettes og respekteres, og forholdene må så langt det er mulig legges til rette for begge kjønn i læretida. Det skal være like naturlig at jenter og gutter deltar på lik linje på alle arbeidsplasser. Rekrutteringstiltak vil også være en viktig oppgave for bedrifter som ønsker å være med på å skape et mer kjønnsblandet arbeidsmarked.

Forslag til tilretteleggingstiltak i bedrifter kan være å:

- sørge for at jenter og gutter som har valgt utradisjonelt, så langt det er mulig, får veileder/instruktør av samme kjønn på læreplassen.
- rekruttere lærlinger fra det underrepresenterte kjønn. Det bør være like selvølgelig å ta inn jenter som gutter – og omvendt. Hvis det er praktisk mulig bør også minst to lærlinger av det underrepresenterte kjønn ha sin læretid i bedriften samtidig. Dette fordi det gir trygghet å være flere når man i utgangspunktet representerer en minoritet.
- kartlegge holdninger og atferd blant ansatte og ledere overfor minoriteter på egen arbeidsplass, og om det foregår noen form for kjønnsdiskriminering eller –trakassering. Ut i fra en slik kartlegging vil det kunne dokumenteres om det råder en kjønnsbetinget ukultur på arbeidsplassen? Hvis så er tilfelle bør dette tas opp til diskusjon blant ansatte og ledere, og bedriften kan utarbeide "kjøreregler" og tiltak for å endre holdninger og atferd.
- gi jenter og gutter som representerer en minoritet i læretida mulighet til å danne egne nettverk med andre lærlinger i nærmiljøet. Slike nettverk kan gi faglig så vel som sosial støtte.
- samarbeide med skoler i nærmiljøet for å gi jenter og gutter i ungdomsskoler og på videregående skoler tilstrekkelig yrkes- og utdanningsinformasjon. Det vil være naturlig at lærlingene som selv har valgt utradisjonelt

deltar aktivt i dette arbeidet. I dette arbeidet vil det være naturlig å delta på informasjonsmøter på ulike skoler og invitere gutter eller jenter til å være en tid i bedriften. Lærlingene kan også praktisere som mentorer for yngre jenter og gutter som planlegger eller ønsker å velge utradisjonelt.

- samarbeide med opplæringskontorene om opplæringstilbud som legger vekt på minoritetsgrupper og likestilling mellom kjønnene. Informasjon, holdninger, oppfølging, arbeidsmiljø/læringsmiljø, kommunikasjon, lærlingesamlinger og lignende er stikkord i denne sammenheng.

vedlegg 7

hvem gjør hva i likestillingsarbeidet

litteratur og fagressurser

for informasjon

milepæler

eksempler på likestillingsprosjekter og –tiltak

Hvem gjør hva i offentlig likestillingsarbeidet?

Barne- og familiedepartementet (BFD)

Det er BFD som har det overordnede ansvaret for Regjeringens likestillingspolitikk. Det betyr at barne- og familieministeren også er likestillingsminister. Likestillingsseksjonen er underlagt barne- og familieavdelingen i BFD. Likestillingsseksjonen jobber med:

- saker vedrørende likestilling mellom kjønnene
- Likestillingsloven
- håndheving av regelen om jevn kjønnsrepresentasjon i offentlige utvalg
- internasjonalt og nordisk samarbeid om kvinner og likestillingsspørsmål
- krisesentre og incestsentre

Likestillingsombudet

Likestillingsombudet ble opprettet i forbindelse med Likestillingsloven som kom i 1979. Likestillingsombudet er en selvstendig institusjon, men administrativt underlagt BFD. Ombudets hovedoppgave er å føre tilsyn med at Likestillingsloven ikke overtres. Ombudet behandler saker på eget initiativ og etter henvendelse fra andre. Enhver enkeltperson og organisasjon kan bringe saker inn for Likestillingsombudet. Dersom Likestillingsombudet finner at et forhold er i strid med Likestillingsloven, skal de forsøke å finne frivillige ordninger som kan bringe saken til opphør. Dersom ikke dette lykkes, kan saken legges fram for Klagenemnda for likestilling.

Kompetansesenter for likestilling

Likestillingsseksjonens formelle navn er Kompetansesenter for likestilling og ble opprettet i 1997. Det avløste Likestillingsrådet. Likestillingsseksjonen arbeider for reell likestilling mellom kvinner og menn på alle samfunnsområder, og er hjemlet i Likestillingsloven. Likestillingsseksjonen skal:

- følge utviklingen i samfunnet med sikte på å

- avsløre forhold som motvirker likestilling
- være en pådriver i likestillingsspørsmål
- være premissleverandør i offentlig debatt
- være knutepunkt for samarbeid mellom organisasjoner og instanser som arbeider med likestilling
- drive utrednings- og utviklingsarbeid på sitt felt
- være et møtested og et informasjonssentrum for et bredt publikum

Likestillingssekretariatet i Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF)

Likestillingssekretariatet i KUF ble opprettet i 1981 for å iverksette tiltak innen utdanning skissert i Handlingsplan for likestilling (St.prp. nr 122, 1980-81). Likestillingssekretariatet arbeider med likestilling innenfor alle utdanningsnivåer, innen forskning og Den norske Kirke. Det arbeides blant annet i tilknytning til følgende områder:

- Matematikk, realfag, teknologi og likestilling
- Utradisjonelle utdannings- og yrkesvalg
- Likestilling som holdningsskapende arbeid mot vold
- Likestilling i kompetansereformen, lærerutdanninga og alle utdanningsslag

Litteratur og fagressurser

Denne listen inneholder forslag til videre lesning i hvert av kapitlene i veiledningen, samt diverse tilgjengelige fagressurser.

Kapittel 2, 3 og 4

- Imsen, Gunn: *Mot økt likestilling?*, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 1996
- Imsen, Gunn (red.): *Kjønn og likestilling i grunnskolen*, Gyldendal, 2000
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet: *Ett klikk og du er hekta*, 1999
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet: *Camilla*, periodika
- Nordahl, Bertill: *Hankøn i skolen*, Modtryk, 1994

Kapittel 4

Holdninger, forventninger og påvirkning

- Björk, Nina: *Under det rosa teppet – Et blikk på 90-tallets feminisme*, Gyldendal 1998
- Moi, Toril: *Hva er en kvinne?*, Gyldendal 1998
- Nossun, Smitherich, Sandnes: *Matriark – nesten sanne historier om å være kvinne*, Gyldendal 1999
- Olsson, Zilg, Skugge (red): *Fittstim*, Bokforlaget DN 1999
- Solheim, Vaagland (red): *Råtekst*, Aschehoug 1999

Vold

- Fougner, Britt: *Hvorfor spiller ikke gutter fotball – om kjønn og kjønnsroller*, kapittel 7 "Sex og vold – i hverdagen og i fjernsynet", Universitetsforlaget 1997
- Jämo: *Våga bryta mønsteret*; svensk prosjekt som retter seg mot gutters og jenters forhold til det annet kjønn og kontakten mellom dem i skolen. Prosjektet tar særlig opp seksuell trakassering, men også likestilling generelt.
- Likestillingssekretariatet i KUF: *Krisesenterkunnskap inn i skolen*; en rapport om hvordan krisesenterarbeidere i Uppsala formidler kunnskap om seksualisert vold til ungdomsskoleelever, 1995
- Nasjonalforeningen for folkehelsen: *Steg for steg*; pedagogisk opplegg for konflikthåndtering i grunnskolen, 1998
- Regjeringens handlingsplan "Vold mot kvinner", 1999

Kropp

- Fougner, Britt: *Hvorfor spiller ikke gutter fotball – om kjønn og kjønnsroller*, kapittel 6 "Om selvbilde og sykdom", Universitetsforlaget AS 1997
- Haug, Anne Brit (red.): *Likestilling, yeah, yeah, yeah – en debattbok om ungdom og likestilling*, Likestillingsrådets publikasjoner, nr. 5 1995
- Norsk fjernundervisning: *STERK/SVAK – veiledning om spiseforstyrrelser*, inneholder

blant annet Skårderud, Finn: *Håndboken om spiseforstyrrelser*, 2000

- NOU 1999: 13: *Kvinnens helse i Norge*
- Skårderud, Finn: *Nervøse spiseforstyrrelser*, Universitetsforlaget 1994
- Skårderud, Finn: *Sultekunstnerne*, Aschehoug 1991
- Skårderud og Isdahl: *Kroppstanker*
- Sosial- og helsedepartementet: *Om kultur, kropp og kommunikasjon*; undervisningsmaterieell om blant annet spiseforstyrrelser, 1999

Seksualitet

- Røthing, Åse: *Sex, kjønn og kristentro*, Verbum 1998
- Statens Helsetilsyn: *Sex, Samliv, SOS*; katalog for undervisningsmaterieell til barn og unge, revidert utgave 1999. Statens Helsetilsyn har også annet veiledningsmaterieell knyttet til ungdom og sex
- Træen, Bente: *Ungdom og seksualitet*, ad Notam, Gyldendal 1995

Familie og samliv

- Barne- og familiedepartementet: *Handlingsplan mot tvangsekteskap*, 2. utgave 2000
- Barne- og familiedepartementet og Foreldreveiledningsprogrammet: *Foreldreveiledning i et minoritetsperspektiv*
- Bredal, Anja: *Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap blant ungdom med innvandrerbakgrunn*, Kompetansesenter for likestilling i Norge, 1998
- Bredal, Anja: *Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap i Norden*, TemaNord 1999: 604
- Fougner, Britt: *Hvorfor spiller ikke gutter fotball – om kjønn og kjønnsroller*, kapittel 4 "Hvor er pappa i dag?", Universitetsforlaget AS 1997
- Kumar, Loveleen: *Mulighetenes barn*. Å vokse opp i to kulturer. Cappelen 1997
- Oftung, Knut (red.): *Menns bilder og bilder av menn – en debattbok om likestilling*, Likestillingsrådet 1994

Arbeidsliv

- Imsen, Gunn: *Mot økt likestilling?*, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 1996
- Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet: *Entreprenørskap i opplæring og utdanning*, 1997
- Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet: *Ungdom i valg – utdannings- og yrkesveiledning*, 1998
- Likt og ulikt: *Det grenseløse arbeidslivet*, Likestillingsombudet og KILDENs kvartalsmagasin, nr. 25, september 2000
- Nasjonalt læremiddelsenter: *Veiviseren*, 1994
- Nasjonalt læremiddelsenter: *Vegvisaren for læringer*, 1996
- NHO: *Kvinner og ledelse – et statistisk utsyn over det private næringsliv*
- NHO/Landbrukets arbeidsgiverforening: *Likestilling i Bedriftene (LiB) – en praktisk guide i kunsten å gjøre likestillingsarbeidet til en del av bedriftens øvrige handlingsplaner*

Samfunn

- Barne- og familiedepartementet: *Alt er mulig – utfordringer til regional likestillingspolitikk*, 1996
- Blom, Ida og Sogner, Sølvi: *Med kjønnsperpektiv på norsk historie*, Cappelen Akademisk forlag 1999
- Likestillingsombudet: *Likestillingsloven med veiledning og eksempler*

Likestilling – en global utfordring

- Operasjon Dagsverk: *Elevavisa*, OD 1999
- Operasjon Dagsverk: *Ressurshäfte for lærere*, OD 1999
- UNDP: *Human development report*, årlige utgaver
- UNIFEM: *Progress of the World's Women Report 2000*, 2000
- Utenriksdepartementet: *Menneskeverd i sentrum - Handlingsplan for menneskerettigheter*, St.meld nr.21 (1999-2000)
- Likestillingsombudet: *FN-konvensjonen om å*

avskaffe diskriminering av kvinner

- Barneombudet: *Barnekonvensjonen*

Kapittel 6

- Nasjonalt læremiddelsenter: *Vegvisaren for læringer*, 1996
- NHO: *Kvinner og ledelse – et statistisk utsyn over det private næringsliv*
- NHO/Landbrukets arbeidsgiverforening: *Likestilling i Bedriftene (LiB) – en praktisk guide i kunsten å gjøre likestillingsarbeidet til en del av bedriftens øvrige handlingsplaner*

Aktuelt lovverk

Arbeidsmiljøloven
Likestillingsloven
Opplæringsloven
Menneskerettighetskonvensjonen
Kvinnekonvensjonen
Barnekonvensjonen

For informasjon

Institusjoner, prosjekter, organisasjoner og andre som er nyttige å kontakte når skolene skal drive likestillingsarbeid.

Alternativ til vold
Korsgata 28 B
0551 Oslo
tlf/fax: 23 23 15 70/ 23 23 15 71

FOKUS – Forum for Kvinner og Utviklingsspørsmål
Storgata 11
0155 OSLO
tlf/fax: 23 01 03 00/23 01 03 01
e-post: fokus@fokuskvinner.no
www.fokuskvinner.no

Interessegruppa for kvinner med spiseforstyrrelser
P.b. 8877 Youngstorget
0028 OSLO
tlf/fax: 22 42 22 22/22 42 07 95
www.iks.no

Jenter i Skogbruket
Serviceboks 606, Fylkeshuset
4809 ARENDAL
tlf/fax: 37 01 75 17/37 01 75 15
e-post: jannicke@fm-aa.stat.no

Juridisk rådgivning for kvinner, JURK
P.b. 6756 St. Olavs Plass
0130 OSLO
tlf/fax: 22 85 19 00/22 85 95 98

KILDEN – Informasjons- og dokumentasjons-senter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge
Grensen 5
0159 OSLO
tlf/fax: 22 24 09 35/22 24 95 21
e-post: post@kilden.forskningsradet.no
www.kilden.forskningsradet.no

Kirkerådets kvinneutvalg
Kirkerådet
P.b. 5913 Majorstua
0308 OSLO
tlf/fax: 22 93 27 50/22 93 28 29
e-post: kirkeradet@kirken.no
www.kirken.no

Kompetansesenter for likestilling
P.b. 8049 Dep
0030 OSLO
tlf/fax: 22 24 25 71/22 24 95 21
e-post: postmottak@likestilling.no
www.likestilling.no

Krisesentersekretariatet
Storgata 11
0155 OSLO
tlf/fax: 23 01 03 00/01
e-post: Ks.sekretariatet@oslo.online.no

Kvinnehuset i Oslo
Holstsgt. 1
0473 OSLO
De forskjellige gruppene: Kvinnefronten: 22 37 60 54, Kvinnegruppa Ottar: 22 71 80 47, Kvinner i Mannsykker (KIM): 22 38 00 62, Nettverk for bosniske kvinner: 23 23 02 98, Kvinnejournalen: 22 37 59 47

Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring
P.b. 6838 St. Olavs Plass
0130 OSLO
tlf/fax: 22 36 19 48/22 11 47 45
e-post: llh@c2i.net
www.llh.no

Likestillingsombudet
Pb 8048 Dep
0031 Oslo
tlf/fax: 22 24 25 61/22 24 09 01
e-post: post@likestillingsombudet.no
www.likestillingsombudet.no

MiRA Ressurssenter for innvandrere og flyktningkvinner
P.b. 1749 Vika
0121 OSLO
tlf/fax: 22 11 69 20/22 36 40 19
e-post: mira@powertech.no
www.mirasenteret.no

Nettverk for forskning om menn
V/ Knut Oftung
Hesteskoen 6 I
0493 Oslo
e-post: knut.oftung@likestilling.no
www.mannsforskning.no

Norsk Bonde- og Småbrukarlags kvinneutvalg
Øvre Vollgt. 9
0158 OSLO
tlf/fax: 22 42 46 00/22 42 46 01
e-post: post@smabrukarlaget.no

Norges Bondekvinnelag
P.b. 9358 Grønland
0135 OSLO
tlf/fax: 22 05 48 15/22 17 65 85
e-post: nbkpost@bondelaget.no

Norges Fiskarkvinnelag
Pirsenteret
7462 TRONDHEIM
tlf/fax: 73 54 58 50/73 54 58 90
e-post: fiskarkvinnelag@fiskarlaget.no

Norsk Helse- og Sosialforbund
P.b. 151 Bryn
0611 OSLO
tlf/fax: 22 07 25 00/22 07 25 10
e-post: nhs@nhs.no
www.nhs.no

Norsk Lærerlags kvinneutvalg
Rosenkrantzgt. 15
0160 OSLO
tlf/fax: 22 00 20 00/22 00 21 50
e-post: norsk.larerlag@norsk-larerlag.no
www.norsk-larerlag.no

Norsk sykepleierforbund
P.b. 2633, St. Hanshaugen
0131 OSLO
tlf/fax: 22 04 33 04/22 71 60 96
e-post: norsk.sykepleierforbund@nosf.no
www.nosf.no

Oslo Røde Kors Internasjonale Senter ORKIS
Pb 3 Grønland
0133 Oslo
tlf: 21 02 32 00
Kontakttelefonen mot tvangsekteskap:
815 55 201

Senter for kvinne og kjønnsforskning,
Universitetet i Bergen
Allégaten 34
5020 BERGEN
tlf: 55 21 24 71
www.hf.uib.no/i/hkv/

Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo
P.b. 1040 Blindern
0315 OSLO
tlf/fax: 22 85 89 30/22 85 89 50
e-post: sfk@sfk.uio.no
www.sfk.uio.no

Senter for kvinne- og kjønnsforskning, NTNU
7491 TRONDHEIM
tlf/fax: 73 59 17 88/73 59 13 27
e-post: kari.bergheim@hf.ntnu.no
www.ntnu.no/itk/kvindex.htm

- **Barne- og familiedepartementets hjemmesider: www.bfd.no**
- **Bevisste utdanningsvalg: www.buv.nls.no**
- **Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets hjemmesider: www.kuf.dep.no**
- **Læringscenterets hjemmesider: www.ls.no**
- **ODIN – norsk offentlig informasjon: www.odin.dep.no**
- **Yrkes- og utdanningsinformasjon: www.you.nls.no**

Milepæler

1839

- Adgang til håndverksmesterskap ble gitt til "svagelige Kvinner over 40 aar, som ikke kunde ernære sig på annen Maade".

1839

- Adgang til håndverksmesterskap ble gitt til "svagelige Kvinner over 40 aar, som ikke kunde ernære sig på annen Maade".

1842

- Det blir gitt handelsrett til alle uforsørgede kvinner: "Enker, til Koner der leve adskilt fra sine Mænd, og til ugifte Fruentimmer, der ere myndige ifølge Kongelig Bevilgning".

1845

- Ugifte kvinner over 25 år får samme myndighet som "mindreårige Mannspersoner".

1854

- Samme arverett for sønner og døtre. Inntil dette året arvet brødre dobbelt så mye som sine søstre.

1858

- Telefon og telegrafetaten åpnes for kvinner, som første offentlige etat.

1860

- Kvinner får adgang til ansettelse som lærere i folkeskolen på landet. I 1869 får de den samme rett i byene.

1863

- Ugifte kvinner over 25 år får samme myndighet som voksne menn, men mister den når de gifter seg.

1866

- Kvinner får samme rett til å drive håndverk som menn.

1869

- Ugifte kvinner får samme myndighetsalder som menn, 21 år.

1874

- Charlotte Lund tok middelskoleeksamen i Stavanger, og to år etter uttaler departementet at: "intet antages at være til hinder for" at unge piker tar middel-skoleeksamen.

1875

- "Den kvinnelige industriskole" åpnes i Kristiania.

1882

- Kvinner får rett til å ta artium. Cecilie Thoresen blir vår første kvinnelige student.

1884

- Kvinner får rett til å studere og avlegge eksamen ved alle fakulteter ved Universitetet. Etter endt eksamen kan kvinner åpne praksis som leger og tannleger, for øvrig har de ikke adgang til de embeter de er utdannet for.

1885

- Norsk kvinnesaksforening blir stiftet med Gina Krog som formann.
- Ragna Nielsen oppretter den første fellesskole for piker og gutter.

1887

- Offentlig prostitusjon blir forbudt i Norge.

1888

- Ny ekteskapslov gjør den gifte kvinne myndig og gir henne rett til særreie.

1889

- Kvinner får adgang til skolestyret.
- Samme år får pikene for første gang "være med" guttene i 17. mai toget i Oslo.
- Fyrstikkarbeiderskene går til streik.

1895

- Kvinner får stemme for første gang i en avstemming i kommunene om brennevins-utsalg.

1898

- Landskvinnestemmerettsforeningen stiftes med Frederikke Marie Qvam som formann.

1900

- Kvinnene får adgang til "Fattigstyret" i kommunene.

1901

- Kvinnene får begrenset stemmerett og valgbarhet i kommunene.

1906

- Første kvinne utnevnes til norsk embedsmann, adjunkt Mathilde Schjødt.

1907

- Kvinnene får inntektsbegrenset stemmerett ved stortingsvalg.

- 1910
- Kvinnene får alminnelig kommunal stemmerett.
- 1911
- Anna Rogstad tar plass i Stortinget som første kvinne. Hun var vararepresentant.
- 1912
- En lov åpner adgang til de fleste embeder for kvinnene. Unntatt er de geistlige, de diplomatiske, de militære og statsrådsementene.
- 1913
- Kvinnene får alminnelig statsborgerlig stemmerett!
 - Katti Anker Møller foreslår opphevet Straffelovens § 245 som truer kvinnen med inntil tre års fengsel dersom hun "rettsstridig dreper sitt foster eller medvirker hertil". Kampen for selv-bestemt abort starter.
- 1915
- De Castbergske barnelover gir alle barn samme rettslige stilling, enten foreldrene er gift eller ikke.
- 1920
- "I Kvinder være eders Mænd underdanige" blir tatt ut av vielsesritualet.
- 1922
- Kvinner får adgang til å bli statsråder.
 - Karen Platou blir første valgte kvinnelige representant til Stortinget.
- 1924
- Første mødrehygienekontor opprettes i Oslo.
- 1925
- Første kvinnelige ordfører Åsa Helgesen på Utsira. Kommunestyret består av elleve kvinner valgt på kvinneliste og en mann.
- 1927
- Ny ekteskapslov sidestiller i prinsippet mann og hustru økonomisk og rettslig.
- 1936
- Arbeidervernloven gir moren rett til å ha fri fra arbeidet seks uker før og seks uker etter fødselen, og bestemmer at hun kan kreve å få sitt arbeide tilbake etter fødselspermisjonen.
- 1937
- En lov om pliktig underholdsbidrag til ektefelle ved skilsmisse vedtas.
- 1938
- Kvinnene får adgang til alle embeder, men for de geistliges vedkommende bare med menighetsrådets samtykke.
- 1939
- Høyesterett slår fast i en dom at ekteskap ikke er oppsigelsesgrunn. (Den gifte kvinnes rett til lønnet arbeid var et stridsspørsmål som var særlig brennende i mellomkrigsårene med den store arbeidsløsheten).
- 1945
- Første kvinne i Regjeringen blir Kirsten Hansteen, som konsultativ statsråd for fange- og flyktningsforsorg i Samlingsregjeringen.
- 1948
- Aaslaug Aasland blir sosialminister og den første kvinne som får et departement å bestyre.
- 1950
- Ny lov om statsborgerskap. Kvinner beholder sitt norske statsborgerskap dersom de gifter seg med utlendinger. Barn av norsk mor og utenlandsk far får imidlertid farens statsborgerskap.
- 1952
- Kvinnene får full adgang til geistlige embeter.
- 1956
- Departementet for familie- og forbrukersaker opprettes.
 - Særloven om kvinners adgang til embeter oppheves.
- 1959
- Lov om adgang til særskilt ligning av ektefeller på visse vilkår vedtas.
 - Jenter og gutter i skolepliktig alder skal ha samme undervisning og pensum.
 - Norge ratifiserer ILO-konvensjon nr. 100 om likelønn, som er bakgrunnen for at Likelønnsrådet opprettes.
- 1961
- LO/N.A.F. vedtar en rammeavtale for gjennomføring av likelønnsprinsippet.
- 1964
- Første kvinnelige sogneprest, Ingrid Bjerkås, ordineres.
- 1964
- Ny navnelov. Kvinnene får adgang til å beholde pikenavnet ved inngåelse av ekteskap. Barnet får farens slektsnavn.
- 1965
- Aase Lionæs blir første kvinnelige president i Stortinget (visepresident i lagtinget).
- 1966
- Folketrygdloven. Bedre rettigheter til ugifte mødre.
- 1971
- Midlertidig lov om stønad til fraskilte/separerte. (Vi hadde disse bestemmelser i ca. ti år inntil de ble innarbeidet i folketrygdloven).
 - Mønsterplanen for grunnskolen slår fast at det skal arbeides aktivt for likestilling.
- 1972
- Likestillingsrådet opprettes og erstatter Likelønnsrådet.
- 1974
- Odelsloven endres. Gutter og jenter stilles likt i odelsrekkefølgen.
- 1975
- Barnehagelov. Kommunene pålegges å utarbeide utbyggingsprogram.
- 1977
- Arbeidsmiljølov med utvidede rettigheter m.h.t. permisjon ved svangerskap.
 - Folketrygdloven endres slik at lønnet permisjon gis i 18 uker (tidl. 12 uker).
 - Familie- og likestillingsavdelingen opprettes i Forbruker- og administrasjonsdepartementet.
 - NAVFs sekretariat for kvinneforskning opprettes.
- 1978
- Lov om selvbestemt abort vedtas.
- 1979
- Likestillingsloven trer i kraft, med Likestillingsombud og Klagenemnda for likestilling.
 - Ny bestemmelse i markedsføringsloven om kjønnsdiskriminerende reklame.
- 1980
- Lov om statsborgerskap endres. Barn med norsk mor (og utenlandsk far) får heretter alltid norsk statsborgerskap.
- 1980
- Endringer i navneloven trer i kraft. De som gifter seg, kan velge hans eller hennes navn som felles slektsnavn eller beholde sitt eget. Foreldrene kan på samme måte velge barnets slektsnavn. Barnet får automatisk morens navn hvis det ikke sendes melding innen seks mnd. til Folkeregisteret.
- 1981
- Gro Harlem Brundtland blir den første kvinnelige statsminister i Norge.
 - Likestillingsloven får en ny bestemmelse (§ 21) om representasjon av begge kjønn i alle offentlige utvalg, styrer, råd, nemder m.v.
 - Stortinget vedtar Handlingsplan for likestilling. (St.prp. 122 1980-81).
- 1982
- ILO-rekommandasjon nr. 165 og konvensjon nr. 156: Like muligheter og lik behandling av kvinner og menn i arbeidslivet: "Arbeidstakere med familieforpliktelser", ratifiseres av Stortinget.
 - Likestillingsavtaler inn i Hovedavtalen (LO/N.A.F.) og i avtaleverket mellom Staten/hovedsammenslutningene og Norsk Lærerlag.
 - Ny lov om barn og foreldre trer i kraft. En felles lov for alle barn. Loven slår fast foreldrenes like omsorgsansvar, og barnas selv- og medbestemmelsesrett styrkes.
- 1985
- Nye regler i sjømannsloven. Lik lavalder for gutter og jenter.
- 1986
- Stortinget vedtar ny Handlingsplan for likestilling. (St.meld. nr. 69 1984-85).
 - Ny regjering oppnevnes med 44 prosen kvinner, og setter en ny trend for kvinne-representasjon i regjeringene.
- 1987
- Lønnet fødselspermisjon utvides fra 18 til 20 uker.
 - Egne handlingsprogram for likestilling i alle

departementer.

1988

- Lønnet fødselspermisjon utvides fra 20 til 22 uker.
- § 21 i likestillingsloven skjerpes slik at det i offentlige utvalg m.v. skal være minst 40 prosent av hvert kjønn.

1989

- Lønnet fødselspermisjon utvides til 24 uker.

1990

- Lønnet fødselspermisjon utvides til 28 uker (35 uker med 80 prosent lønn).
- Grunnloven endres slik at kvinner gis lik arverett til Norges trone (med virkning for de som er født etter 1990).

1991

- Lønnet fødselspermisjon utvides til 2 + 30 uker (2,2 + 38 uker med 80 prosent lønn).
- Ny lov om ekteskap. Den ektefelle som ikke finner å kunne fortsette samlivet, kan kreve separasjon uten samtykke fra den andre ektefellen og uten å henvise til særskilt grunn.

1992

- Lønnet fødselspermisjon utvides til 2 + 33 uker (2,2 + 42 uker med 80 prosent lønn).
- Endringer i folketrygden trer i kraft som gir inntil tre pensjonspoeng i året for omsorgsarbeid i hjemmet for barn under sju år.
- Lucy Smith blir første kvinnelige universitetsrektor (Oslo).

1993

- Lov om adgang til å registrere homofilt partnerskap.
- Lønnet fødselspermisjon utvides til 3 + 39 uker med 100 prosent lønn, eller 3 + 49 uker med 80 prosent lønn.
- Fedrekvoteordning. Fire uker av fødselspermisjonen er forbeholdt fedre.
- Tidskontoordning innføres og gir adgang til forlenget uttak av fødsels- og adopsjonspenger i kombinasjon med delvis gjenopp-takelse av arbeidet.
- Adgang til fravær ved barns sykdom utvides til å gjelde barn under 12 år (tidligere 10 år). Antall fraværsdager utvides fra 10 til 15

dager for foreldre med flere enn 2 barn.

- De tre største partienes statsminister-kandidater ved stortingsvalget er kvinner.
 - Kirsti Kolle Grøndahl blir den første kvinnelige stortingspresidenten.
 - Flere kvinner enn menn (51 prosent) avlegger embetseksamen ved universitetene denne høsten.
 - Rosemarie Köhn innsettes som første kvinnelige biskop.
 - Ny kommunelov skjerper ytterligere kravet om at det i kommunale utvalg m.v. skal være minst 40 prosent av hvert kjønn, ved at det angis valgprosedyrer som skal sikre dette.
- 1994
- Lovfestet beskyttelse i arbeidsmiljøloven mot trakassering. Loven skal også gjelde seksuell trakassering.
- 1995
- Retten til omsorgspermisjon utvides fra ett til tre år.
- 1997
- Kompetansesenter for likestilling (Likestillingsssenteret) opprettes og erstatter Likestillingsrådet.
 - Det startes et prøveprosjekt der kvinner som utsettes for trusler fra eks-mannen kan få en alarm direkte knyttet til politiet.

Kilde: Kompetansesenter for likestilling 2000

Eksempler

Her er noen eksempler på hvordan skolene kan jobbe med likestillingsarbeid.

Kap. 2 Likestilling – gevinst for alle

Utdrag fra virksomhetsplan

Fokus på kjønnsforskjeller

Langsiktig mål

Likeverd er grunnlaget for prinsippet om lik rett til opplæring i ein felles skule utan omsyn til bakgrunn eller føresetnader. Likeverd er ikkje noko ein har – det er noko ein skaper. Skulen skal derfor utvikle, grunngi og praktisere fellesskap og tilpassing og fremje likestilling mellom kjønn og solidaritet på tvers av grupper og grenser. Både jenter og gutar bør stimulerast til å nytte informasjonsteknologi for å motverke sosial og kjønnsmessig ulikskap i opplæringa. (L97)

Ved Tjømø ungdomsskole vil vi være bevisst på å skape et læringsmiljø der jenter og gutter får utvikle sine følelsesmessige, kreative, sosiale, fysiske og intellektuelle sider uten at de begrenses av tradisjonelle kjønnsroller. Vi vil fortsatt vurdere forskjellsbehandling for at jentene skal få en likeverdig undervisning med guttene. Jenter må få like mye oppfølging og stimulans, møte like store forventninger og få like god veiledning.

Kortsiktige mål

- Sikre at alle elever, jenter og gutter, har lik tilgang til PC-bruk.
- Integrere IKT som verktøy i alle fag.
- Utvikle undervisningsformer som nedtoner det datatekniske aspektet i undervisningen og oppgraderer enkelhet og brukervennlighet.
- Formidle IKTs muligheter for arbeidsmåter med spesiell appell til jenter.

Tiltak

- Sikre at vurdering fremmer interesser for skolearbeid både hos jenter og gutter, og se sammenheng med valg av lærestoff, læremiddel, arbeidsmåter og organiseringsformer.

- Hvert klassetrinn gjennomfører minst et tiltak for å nå målene, være seg deling i jente-/gutteklasse i forskjellige fag, gjennomføre prosjekt for jenter/prosjekt for gutter, egne datakurs for jenter osv.
 - Organisere kurs for elever, lærere og foresatte m/Jorunn Gulbrandsen. Tema: "Jenter og vold".
 - Kvinnelige lærere som rollemodeller.
 - Fokuserer på jenter og IKT i yrkesveiledning.
- Eksempelet er fra Tjømø ungdomsskole*

Utarbeiding av plan for likestillingsarbeid

Før skolen skal utarbeide en plan for likestillingsarbeid kan det være bra å diskutere følgende:

- Hvem er det som dominerer i klassen – gutter eller jenter?
- Hvilket kjønn gjør seg mest bemerket med bråk, uorden, brudd på ordensreglementet?
- Hvilket kjønn krever mest av deg som lærer, gjør/gjør ikke lekser, svarer oftest, stiller seg først i køen, får sin vilje gjennom, dominerer i diskusjoner, er toneangivende med hensyn til meninger, valg av tillitsverv, forstyrrer andres lek, plager andre, forsyner seg av andre saker, har spesialundervisning eller støttetimer?
- Hvem må du som lærer vente på for å få ro? Er det forskjell på fagene her?
- Hvordan fordeles lærekreftene? Kan de fordeles på en slik måte at jenter og gutter får både kvinnelige og mannlige lærere?
- Hvordan kan likestilling tas opp som eget tema på foreldremøter? Kan foredragsholdere inviteres? Er det informasjon og litteratur foreldre og foresatte kan ha nytte av i likestillingsarbeidet?
- Hvordan kan alle lærere på alle trinn inkluderes i likestillingsarbeidet?

Etter dette kan det i samarbeid med elevene og i lærerkollegiet vurderes hvordan likestilling kan inkluderes i skolens generelle planlegging

Kap. 4 Holdninger, forventninger og påvirkning

"Det er artig å være grei"

"Det er artig å være grei" handler om å legge merke til positiv atferd hos jenter og gutter, og belønne det gode med oppmerksomhet. For oppmerksomhet vil alle ha – det finnes bare så mange måter å be om det på. Det finnes faktisk mange måter å gi oppmerksomhet på også. Veldig forenklet sagt har kollegiet ved Krokeldal skole (skole- og SFO-personalet) gjennom flere år jobbet bevisst og systematisk med barns sosiale utvikling og med de voksnes rolle i samspillet med barn. Metoden går i korthet ut på å fremheve det positive fremfor å bruke tid og krefter på å rette oppmerksomheten på uønsket atferd.

Krokeldal skole er en to-parallellers skole i drabantbyen Kroken i Tromsø. Skolen har i dag 260 barn i skolen og 80 barn i skolefritidsordningen (SFO). Samtlige barn har forankring i bomiljøet rundt skolen.

Skolen har en målsetning for personalet og en for jenter og gutter. Endring tar tid, og hvis vi skal kunne se noen effekt av holdningskapende arbeid forutsetter det en målsetting som er et konsensus av drøftinger i en samlet personalgruppe.

Vi har erfart at utviklingsarbeidet "læring gjennom positiv forsterking" virker positivt for de stille og pliktoppfyllende barna. Ved å flytte fokus over på hva barna gjorde riktig og ikke hva de gjorde galt, opplevde vi at jentene ble mer synlige i skolelandskapet. Denne erfaringen gjorde at vi ønsket å se nærmere på sammenhengen mellom atferd og kjønn.

Voksnes rolle

En grunntanke for prosjektet er at voksne trenger en bestemt innsikt i egen atferd for å kunne arbeide systematisk med å endre barns adferdskompetanse. Bevisstgjøring og utvikling av handlingskompetansen hos de voksne har så avgjort vært vår aller største utfordring. De voksne blir utfordret på å finne hva de møter i seg selv når handling og reaksjoner pre-

ges av følelser og ikke faglige vurderinger. Vi arbeider med et kunnskapsfelt som omfatter både barn og voksne. Vår erfaring er at klimaet i barnegruppen henger sammen med hvor bevisst og reflekterte de voksnes atferd er.

Atferd vi ønsker å se mer av hos jenter og gutter

Til jentene formidler vi forventning om:

- å markere egne behov
- sette grenser
- ta ordet
- heve stemmen
- utøvelse

Til guttene formidler vi forventning om:

- å utvikle empati og omsorg
- trene seg i den nære samtalen
- sette ord på følelser
- løse konflikter uten bruk av vold
- lære seg å ta sosialt ansvar

Målsettingen for arbeidet med likestilling har vært å få jenter til å ta opp i seg positive trekk ved guttekulturen og for guttene til å ta opp i seg positive trekk ved jentekulturen.

Erfaringer

Ved skolen har vi hatt 6-åringer siden 1992. Prosjektet "Det er artig å være grei" startet samme året. 6-åringene har med sin positivitet, vitalitet og impulsivitet vist seg å være en svært inspirerende målgruppe å jobbe sammen med. Arbeidet bygger på tett voksenkontakt, og mye tid er blitt avsatt til å bearbeide følelser. Gutter og jenter har fått økt respekten for hverandre, lært seg å sette ord på de ugreie følelsene og blitt bedre i stand til å tale usikkerhet og sinne uten at det skal gå ut over andre.

I skolen har kjønnsdelt undervisning vært utprøvd på samtlige trinn, spesielt i praktisk estetiske fag, men også i matematikk og norsk. Rene gutte- og jentemøter i klassen og på tvers av klassefag avvikles etter behov. Vi har ikke gått inn på faste ordninger med kjønns-

deling. Kollegiet ser ikke på kjønnsdeling som et mål i seg selv, men et middel på veien til å utvikle et bedre læringsmiljø for alle elevene. Evaluering av dette viser at både jentene og de stille guttene er blitt mer synlige som enkeltindivider i slike grupper.

Når jentene gjennom prosjektet er blitt mer synlige skyldes det at de har fått trening i å markere egne behov overfor medelever og voksne, og at de i større grad har lært seg å sette grenser for seg selv og at de systematisk er blitt oppmuntret til å utøve ledelse. De har fått positiv forsterking på sin omsorgsevne, en egenskap vi fortsatt ønsker å ta vare på. Prosjektet har gitt guttene mulighet til å utvikle sin sosiale kompetanse ved å se og lytte når personalet gir positiv tilbakemelding på jentenes omsorgsfunksjon. De vil nemlig også ha skryt. Guttene har som resultat av konsekvent forsterking av adferd som uttrykker omsorg også utviklet et mer positivt forhold til god fysisk kontakt. De er blitt flinkere til å sette ord på følelsene sine og de har fått trening i å løse konflikter ved hjelp av ord – mindre fysisk utagering! Vi ser at personalet har økt sin kompetanse i å se enkeltindividet.

Eksempelet er fra Krokeldal skole i Tromsø

Hvordan får vi oppmerksomhet i klasserommet?

I klasserommet sloss ofte rundt 30 personer om oppmerksomheten, både fra læreren og fra de andre elevene. De fleste har behov for oppmerksomhet, men noen ganger er det faktisk bare noen få i klasserommet som får det. Å få oppmerksomhet betyr ikke alltid at man er flink, bare at man sees og høres bedre enn andre. Har det ingen betydning om vi er jenter eller gutter når det gjelder hvor mye oppmerksomhet vi får?

Spørsmål

Prater jenter mer enn gutter i klasserommet, eller er det omvendt? Svarer jenter på flere spørsmål og andre typer spørsmål enn gutter, eller omvendt? Sitter jenter og gutter på ulike steder i klasserommet?

Undersøk

I en vanlig time kan dere la en eller flere personer skrive ned hver gang en elev prater så de andre må lytte. Eleven trenger ikke å ha fått et spørsmål, men skal snakke så pass høyt at det høres i klasserommet. Regn ut hvor mange ganger henholdsvis jenter og gutter ytrer seg. Skriv også ned hver gang en jente eller gutt svarer på direkte spørsmål fra læreren, hvilken type spørsmål de svarer på og regn ut hvor mange ganger henholdsvis jenter og gutter svarer. Gjør gjerne denne undersøkelsen i en time hvor klassen ikke er forberedt. Man kan for eksempel bli enige om at undersøkelsen skal foregå innen en viss dato, men ikke nå.

La noen observere om det finnes flere jenter enn gutter noen steder i klasserommet. Hvis det finnes områder hvor det sitter flere gutter enn jenter, hvor er de?

Diskuter

Var det forskjell på hvor ofte jenter og gutter uttalte seg? Var det forskjell på hvor ofte de svarte på spørsmål fra læreren uten å være spurt? Hvis det var forskjell, hvorfor tror dere at det er sånn? Hva syns dere om det? Hvordan tror dere det påvirker dem som snakker minst? Hvordan påvirker det dem som snakker mest? Klarer man seg bedre i livet dersom man snakker lite eller mye? Hvilke fordeler/ulempes kommer en person til å støte på dersom hun/han snakker lite/mye? Hvorfor sitter dere der dere sitter i klasserommet? Hvilke signaler gir man til medelever læreren gjennom å sitte på denne plassen? *Eksempelet er fra Vadå jämställdhet, utgitt av Elevorganisationen i samarbeid med TCO og Lärarförbundet i Sverige*

Hvordan oppfører vi oss utenfor klasserommet?

Det som skjer utenfor klasserommets vegger, har ofte større betydning for elevene enn det som skjer innenfor. Dersom vi vil se på hvorfor jenter og gutter oppfører seg forskjellig – om det nå er det vi gjør – må vi se ut i korridoren og utenfor skolens område.

Spørsmål

Hva gjør henholdsvis gutter og jenter i friminuttene? Har dere ulike fritidsinteresser?

Undersøk

Dere kan gjøre en skriftlig undersøkelse eller en observasjon som viser hvilke pauseaktiviteter og hvilke fritidsinteresser elevene har. I en skriftlig undersøkelse kan dere lage et skjema med alle de avkrysningsalternativene dere kan komme på. Spør også hva den som svarer pleier å gjøre i fritiden. Ikke glem å spørre om det er en jente eller gutt som har fylt ut spørreskjemaet. Hvis dere gjør en observasjon, kan dere gå ut i friminuttet og se på hvordan gutter og jenter oppfører seg, og hva de gjør.

Diskuter

Har jenter og gutter ulike fritidsinteresser? Har fritidsinteressene deres noe å si for hva dere gjør i friminuttene? Kan oppdeling i typiske "gutte-aktiviteter" og "jente-aktiviteter" bidra til at jenter og gutter forstår hverandre dårligere? Tror dere at fritidsinteressene deres har noen betydning for hvordan dere klarer dere i noen av skolefagene? I så fall hvilke?

Eksempelet er fra Vadå jämställhet, utgitt av Elevorganisationen i samarbeid med TCO og Lärarförbundet i Sverige

Kap. 4 Vold

Pornoprojekt for 10-klasse jenter

Foranledningen for "prosjektet" var ikke pornografi, men guttemiljøets altfor dominerende innflytelse på hvordan jentene utviklet sitt eget selvilde. Skolen så det som sin oppgave

å bryte guttenes definisjonsmonopol i forhold til jentenes væremåte, utseende, kropp og seksualitet. At arbeidet ble koblet til pornografien hadde flere grunner.

At internett nettopp er et skreddersydd medium for formidling av pornografi (brukerens totale anonymitet), samtidig som dette forholdet faktisk har medført at 70% av alt som ligger på nettet er pornografi (og følgelig utgjør den betydeligste delen av internettets finansieringsgrunnlag) sier noe om i hvilken grad pornografis tilgjengelighet har økt på ekstremt kort tid. Konkurransen pornoproducentene seg i mellom har dessuten medført at det materialet som foreligger - i et nesten utrolig omfang - har blitt stadig grovere, dvs. har øvet et tiltakende press mot tabuiserte former for seksuell adferd, deriblant seksuell vold og seksuelle overgrep mot barn.

I stedet for bare å innføre et generelt forbud mot pornografi, noe 90% av elevene likevel bekreftet at de hadde hatt befatning med, og som vi i og med internett uansett var henviset til å forholde oss til, valgte skolen å satse på en kritisk tilnærming til temaet. Sentralt i denne sammenhengen sto selvfølgelig spørsmålet om hva slags kvinnesyn, men også hva slags menneskesyn generelt, pornografien representerer og formidler. Utgangspunktet var at pornografi fremfor noe bekrefter menns forhold til seksualitet. Pornografien fremviser gjerne mannen som det pågående handlingsrettede subjektet som reduserer kvinner til objekter for sin seksuelle dominans.

Om dette er en rimelig framstilling av pornografis innhold, gjenspeiler det ikke bare et maskulint syn på kvinner og seksualitet. Pornografien er i et videre perspektiv symptom på et mer generelt forhold, nemlig et kjønnsbasert hegemoni når det gjelder selve produksjonen av mening. At jentene synes å la seg dominere av guttenes virkelighetsforståelse, at de føyer seg deres smakspreferanser, verdiorientering osv., gjør det relevant å tematisere pornografi som et "ekstremuttrykk" for et kvinne- og menneskesyn som går

langt utover en seksuell kontekst.

Det var en viktig målsetting under den senere diskusjonen å se kontinuiteten mellom pornografi og f.eks. motens klisjeeverden, hvordan begge uttrykk fremmer en tingliggjørende forståelse av mennesker. Mote var naturligvis også et livsnært eksempel å ty til.

I korte trekk ble arbeidet gjennomført etter følgende fremgangsmåte:

- Bare jenter skulle få anledning til å befatte seg med pornografisk materiale. Bare to foreldre reserverte seg mot denne adgangen. Den ene av disse stilte også et brev til skolen hvor vedkommende argumenterte for at opplegget generelt var feilfundert dersom det innebar bruk av pornografi.
- Bare 1/8 av den tiden vi hadde til disposisjon ble brukt til å se på pornografi. Resten gikk med til diskusjoner. Jentene gav anonyme skriftlige tilbakemeldinger på erfaringen med pornografi. Mye av den spontane responsen gikk på at materialet var «grise-te». Et fåtall syntes det var greit. En elev var opplagt i stand til å skjønne hva tingliggjøring innebar, og kunne uten hjelp anlegge et reflektert syn på saken.
- Tiden var naturligvis altfor knapp, men den diskusjonsrunden som ble gjennomført, kunne ha dannet utgangspunkt for en alternativ jentekultur ved skolen. Det ville imidlertid ha krevd et helt annet tidsperspektiv.
- Det ble det lagt stor vekt på å mobilisere argumenter mot de formene for dominans som jentene mer eller mindre bokstavelig kjente på kroppen. De siste timene ble brukt til diskusjon med 4 gutter fra den harde kjernen i guttemiljøet.
- Til å begynne med dominerte guttene fullstendig. Jeg avbrøt da diskusjonen, og brukte et par timer på å «skjerpe» jentenes diskusjonsstil og forøke deres argumentasjonskraft. Det gav utmerket effekt. Selv om bare et mindretall av jentene markerte seg, gjorde de det med en slik styrke at guttene ikke hadde en sjanse til å få gjennomslag for

sine lite gjennomtenkte og relativt fordomsfulle synspunkter.

- Riktignok blir ingen ny verdighet skapt over noen timers temaarbeid, men for noens del gav det i det minste en alternativ referanse.

Eksempelet er fra Tjøme ungdomsskole, våren 1999 ved lærer Øivind S. Sønsterud

Utgitt av
Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet

kuf.dep.no

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer av denne publikasjonen fra
Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltningen
E-post: ifa3-bestilling@ft.dep.no
Telefaks: 22 24 27 86
Publikasjonsnummer: F-4108

Trykk: Nøklegård/januar 2001/ 20 000
Design: Månelyst
Foto: May- Irene Aasen